

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

**Okresní soud Hradec Králové a jeho činnost
v době první Československé republiky (1918 – 1938)**

The District Court in Hradec Králové and its judiciary practice
during the era of the First Czechoslovak Republic (1918 – 1938)

Diplomová práce

Bc. Lucie Tichá

vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.

Praha 2011

Poděkování

Chtěla bych na tomto místě poděkovat především svému školiteli Doc. PhDr. Jiřímu Šoušovi, CSc. za užitečné rady a připomínky, které mi při konzultacích vždy trpělivě poskytl. Velký dík patří také zaměstnancům Státního okresního archivu v Hradci Králové a Knihovny města Hradce Králové za jejich ochotu a přívětivost a mé rodině, která mi po celou dobu studia vytvářela klidné zázemí a poskytovala podporu.

Hradec Králové, Velké náměstí kolem r. 1936. Zdroj: <http://galerie.promenahradce.cz> [28. 4. 2011]

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Lomnici nad Popelkou dne

podpis

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se věnuje činnosti Okresního soudu v Hradci Králové v období 1918 – 1938 se začleněním do kontextu celkového vývoje soudní organizace v českých zemích a historického vývoje královéhradeckého regionu. Úvodní část se zabývá legislativou prvorepublikového soudnictví tak, jak se utvářela od druhé poloviny 19. století. Následuje přehled vývoje organizace soudní správy v českých zemích v letech 1848 – 1938 a kapitola věnující se historii Královéhradecka. Další část diplomové práce je zaměřena konkrétně na působnost Okresního soudu v Hradci Králové v meziválečném období, na průběh soudního jednání, strukturu soudu, okruhy působnosti a rozdělení soudní agendy s rozбором příslušných modelových kauz.

Klíčová slova: civilní proces, Hradec Králové, legislativa, nesporné řízení, okresní soud, první Československá republika, přestupky, regionální historie, soudní organizace, soudní správa

Abstract

This diploma thesis attends to activities of the District Court in Hradec Králové in the period 1918 – 1938 with the incorporation in the context of the overall development of the judicial organization in the Czech lands and also historical evolution of the Hradec Králové region. The opening part deals with the First Republic's judiciary and legislature, as formed from the 19th century. After that follows an overview of organizational development judicial administration in the Czech lands in the era 1848 – 1938 and section devoted to history of the Hradec Králové region. The next part of this thesis is concretely aimed at scope of the District Court in Hradec Králové in the interwar period, in the process of the action in court, in the structure of the court, domains and distribution of judicial work with an analysis of the model cases.

Keywords: common plea, district court, the First Czechoslovak Republic, Hradec Králové, judicial administration, judicial ordering, legislation, penal offence, regional history, surrogate court

Obsah

1. ÚVOD.....	6
2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY	10
3. LEGISLATIVA UPRAVUJÍCÍ SOUDNICTVÍ PRVNÍ REPUBLIKY	22
4. VÝVOJ ORGANIZACE SOUDNICTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ V LETECH 1848 - 1918	28
5. ORGANIZACE SOUDNICTVÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	36
5. 1. Ústavní soudnictví	36
5. 2. Správní soudnictví	37
5. 3. Volební soudnictví a patentní soud.....	40
5. 4. Soudy řádné, mimořádné a rozhodčí	40
5. 4. 1. Soudy řádné.....	40
5. 4. 2. Soudy mimořádné	42
5. 4. 3. Soudy rozhodčí	43
5. 5. Soudnictví civilní a trestní	43
5. 5. 1. Civilní soudnictví.....	43
5. 5. 2. Trestní soudnictví	46
5. 6. Příslušnost soudů	48
5. 6. 1. Příslušnost věcná	49
5. 6. 2. Příslušnost místní	50
5. 6. 3. Příslušnost soudů v trestním řízení	52
5. 7. Soudce	55
6. HISTORICKÝ VÝVOJ KRÁLOVÉHRADECKÉHO REGIONU	58
6. 1. Historický vývoj regionu do roku 1766.....	59
6. 2. Léta 1766 – 1918	67
6. 3. Meziválečné období 1918 - 1938	79
7. OKRESNÍ SOUDY NA KRÁLOVÉHRADECKU DO ROKU 1938	90
8. OKRESNÍ SOUD HRADEC KRÁLOVÉ.....	93
8. 1. Historický vývoj územního rozsahu působnosti OS HK	93
8. 2 Personální obsazení a struktura soudu	94
8. 2. 1. Soudní kancelář	101
9. ČINNOST OKRESNÍHO SOUDU HRADEC KRÁLOVÉ V DOBĚ PRVNÍ REPUBLIKY.....	104
9. 1. Průběh soudního řízení	104
9. 1. 1. Zahájení řízení	104

9. 1. 2. Soudní jednání.....	105
9. 1. 3. Lhůty a doručování	107
9. 1. 4. Soudní rozhodnutí	108
9. 1. 5. Opravné prostředky.....	110
9. 2. Vymezení okruhů působnosti Okresního soudu Hradec Králové.....	111
9. 2. 1. Občanské spory	113
9. 2. 2. Poručenství a opatrovnictví.....	120
9. 2. 3. Pozůstalosti	123
9. 2. 4. Přestupky.....	128
9. 2. 5. Exekuce.....	134
9. 3. Charakteristika kauz projednávaných Okresním soudem Hradec Králové	141
10. ZÁVĚR	146
11. RESUMÉ.....	151
12. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	154
13. SEZNAM ZKRATEK	160
14. SEZNAM PŘÍLOH.....	161
15. PŘÍLOHY.....	162

1. ÚVOD

K nejvýznamnějším (a nejstarším) funkcím státu patří vedle výkonu moci zákonodárné a výkonné výkon soudnictví, které je obecně chápáno jako výkon pravomoci soudů.¹ Hlavním úkolem soudů je zákonem stanoveným způsobem poskytovat ochranu právům – rozhodovat o právech, povinnostech a právem chráněných zájmech fyzických a právnických osob, dále rozhodovat o vině obžalovaného a ukládat zákonem stanovené tresty. Z pohledu aplikace práva rozhodují soudy o tom, která právní norma bude na daný případ aplikována.² Takto by bylo možné definovat činnost soudů a jejich úlohu v rámci lidské společnosti. Ve své diplomové práci se budu zabývat působením této významné složky státní správy v době meziválečné Československé republiky (v letech 1918 – 1938), a sice na nejnižším stupni hierarchického uspořádání tehdejší soudní organizace, na úrovni okresního soudu, kterému příslušely pravomoci ve výkonu soudnictví občanského a trestního.

Cílem práce je vymezit rozsah působnosti okresního soudu v rámci soudní organizace první ČSR a jeho začlenění do tohoto systému soudní správy. Počátky moderního soudnictví lze spatřovat v úpravách, které nastaly po převratných událostech roku 1848. I tento vývoj však nenastal z ničeho nic a navazoval na předchozí změny zejména z období tereziánského a josefínského, kdy začalo postupné formování *soudcovské moci*, oddělené od moci výkonné a zákonodárné. Tento pojem vznikl v Evropě v 18. století a pak byl různými cestami exportován do celého světa. Do té doby byla soudní moc součástí moci panovníka a ještě za Josefa II. se měl soudce v pochybnostech obrátit o rozhodnutí k císaři.³ Jako pozůstatek soudní moci panovníka lze chápat vyhlašování soudních rozhodnutí (rozsudků) jeho jménem, a to až do roku 1918.

¹ *Slovník českého práva*, 2. díl (P – Z), Linde, Praha 2002, s. 1043 (heslo soudnictví). Podrobnou definici soudů a soudnictví uvádí Václav HORA ve *Slovníku veřejného práva československého*, sv. IV., Eurolex Bohemia, Praha 2000, reprint původního vydání z r. 1938, s. 429 – 436. Obecně o vývoji soudnictví a českého práva viz právně-historické práce: Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha 2003; TÝŽ, *České právo v minulosti*, Praha 1995; Josef KALOUSEK, *České státní právo*, Praha 1892; Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Povšechné české dějiny právní*, Praha 1900; Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Orbis, Praha 1976; Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Orbis, Praha 1967; Marie MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny, stručný přehled a dokumenty*, Olomouc 2006; Vilém KNOLL – Karel SCHELLE – Ladislav VOJÁČEK, *České právní dějiny*, Plzeň 2010; z hlediska vývoje trestního práva Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest v českých zemích*, Praha 1999; z pohledu vývoje správní organizace se soudnictví věnuje Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, NLN 2005

² Viktor KNAPP, *Teorie práva*, C. H. Beck, Praha 1995, s. 188; Ilona SCHELLEOVÁ – Karel SCHELLE, *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*, Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 15 a s. 40

³ Viktor KNAPP, *c. d.*, s. 188

Kromě utváření organizační sítě soudů se od 2. poloviny 19. století formovaly také moderní zásady hmotného i procesního práva, které dosáhly takové úrovně, že mohly být i po desetiletích od jejich vydání přijaty nově vzniklým Československem. Dalším cílem předkládané diplomové práce je ukázat, jakým způsobem se nový stát vypořádal s legislativní i organizační otázkou soudnictví, kdy byl převzat rakouský právní systém, který byl postupně upravován pro aktuální potřeby.⁴ Své právní úpravy se v době meziválečné dočkalo především pracovní soudnictví (zákon ze dne 19. ledna 1928, č. 23 Sb. z. a n.) a trestní soudnictví nad mládeží (zákon ze dne 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n.). V roce 1923 byl vydán zákon na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.) a na něj navazující zákon o státním soudě (zákon č. 51/1923 Sb. z. a n.).

První Československá republika se musela potýkat s mnoha novými problémy, které dosavadní právní řád neznal. Musela řešit závažné otázky národnostní⁵, sociální i hospodářské a v neposlední řadě také otázku obrany státu a jeho zachování. Právě okresní soudy byly všem těmto problémům v konkrétní podobě nablízku. Znaly velice dobře svůj region (okres) a umožňovaly státní moci v případě spáchání trestných činů rychle zasáhnout a zjednat potrestání viníků. Jako soudy občanského soudnictví zajišťovaly ochranu práv lidí všech vrstev společnosti, ať v řízení sporném či nesporném. Konečně by tedy měla tato práce prezentovat obraz, který poskytují soudní spisy o hospodářské, sociální a kulturní situaci tehdejší republiky, neboť odrážely všední život příslušníků všech vrstev obyvatelstva v různých etapách života – od jejich narození až po úmrtí.

Pro zpracování diplomové práce jsem zvolila především metodu strukturní analýzy a metodu normativně-komparativní, vycházející z podrobného studia právních norem upravujících činnost soudů (hl. okresních) v době první ČSR a jejich porovnání s konkrétním spisovým materiálem, uloženým ve Státním okresním archivu v Hradci Králové (dále jen SOkA HK) ve fondu Okresní soud Hradec Králové (dále jen OS HK). Pro výběr z velkého množství dochovaného archivního materiálu jsem jako nejvhodnější zvolila metodu sondy (víceméně náhodný výběr spisů). Převážnou část případů, přikázaných okresnímu soudu, tvořily kauzy nepatrné, běžné a často se opakující a rychle vyřízené. Jejich průběh je v mnoha

⁴ Nově bylo upraveno mj. tiskové právo (zák. č. 126/1933 Sb. z. a n.) a soudnictví v záležitostech lichvy (zák. č. 567/1919 Sb. z. a n.), pro nesporné řízení byl vládním nařízením č. 100/1933 Sb. z. a n. vydán odhadní řád (pro odhad nemovitostí v exekučním řízení) a zákonem č. 64/1931 Sb. z. a n. konkursní, vyrovnací a odpůrcí řád. Podmínečné odsouzení a podmínečné propuštění umožňoval zák. č. 562/1919 Sb. z. a n.

⁵ Viz René PETRÁŠ, *Práva národnostních menšin v justiční a správní praxi*, in: Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě, sv. 1, Karolinum, Praha 2010, s. 485 - 514

případech identický, postrádá jakékoli výjimečnosti a byl naznačen v celkovém pohledu na danou sféru působení soudu. Naopak procesům, které vyžadovaly složitější vyřízení (které trvalo v některých případech i několik let) a během nichž bylo uplatněno právo opravného prostředku, je věnována větší pozornost a některé konkrétní příklady jsou v textu uvedeny.

Pojetí předkládané diplomové práce se tedy pohybuje na poli regionální historie (historický vývoj Královéhradecka), dějin správy (vývoj soudní organizace), právních dějin (pravomoc a příslušnost soudů, vývoj legislativy) a okrajově také genetické diplomatiky (personální obsazení soudní kanceláře, oběh soudních spisů).

Práci, nazvanou Okresní soud Hradec Králové a jeho činnost v době první Československé republiky (1918 – 1938), by bylo možné rozdělit na tři hlavní části. Úvodní část je věnována legislativě, platné pro soudnictví první ČSR, a struktuře soudů tak, jak se utvářela od druhé poloviny 19. století. Vznik Československa v roce 1918 znamenal zásadní převrat nejen politický, státní a správní, ale přinesl také významnou změnu v právním řádu. Právní kontinuitu s předešlým právním pořádkem zajišťoval tzv. recepční zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. Ani zdaleka se však právní vývoj nezastavil na rakouských základech a pokračoval dále v proměnách dle aktuálních potřeb. Staré rakouské normy, předpisy hmotného i procesního práva, byly po roce 1918 postupně upravovány a doplňovány, aby odpovídaly potřebám nového státu. To se týkalo nejen ústavního pořádku, který zajišťoval demokratickou a republikánskou formu státu, ale i dalších oblastí právního řádu, kde musela být překonána rezidua feudálních přežitků bývalého režimu. Na prvním místě bylo odstranění právních nerovností v oblasti práv politických (zrušení šlechtických titulů⁶ a výsad, zavedení rovnosti pohlaví atd.) a rozsáhlá opatření v oblasti práv sociálních a majetkových, která reagovala na důsledky války a silný tlak na socializaci. Nové jevy v politickém životě a ohrožení státu si vynutily také novou podobu stíhání útoků namířených proti ČSR.⁷

V rámci úvodní části práce je popsáno také postupné vytváření organizace soudů od poloviny 19. století, neboť právě revoluční události let 1848 – 1849 daly vzniknout modernímu soudnictví tak, jak jej známe dnes. Od 1. července 1850 vstoupila v platnost soudní organizace, která byla v podstatě převzata první Československou republikou. Během své dlouhé existence zaznamenal tento systém výraznější změny jen v období let

⁶ Stalo se tak zákonem č. 61/1918 Sb. z. a n.

⁷ Karel MALÝ, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, Karolinum, Praha 2010, s. 7

1855 – 1868, kdy byla na úrovni okresních úřadů spojena soudní a politická správa v podobě smíšených okresních úřadů, které působily rovněž jako soudy. V kapitole věnující se historickému vývoji soudní organizace jsou jednotlivé soudní instance v každém období uvedeny spolu se začleněním do této organizace, vymezením příslušnosti jednotlivých soudů, jejich obsazením a působností. Hlavní důraz je pak kladen na soudní organizaci první ČSR, jíž je věnována zvláštní kapitola.

Druhou podstatnou část celé práce tvoří vylíčení historického vývoje královéhradeckého regionu, a to od jeho počátků (prvního osídlení tohoto území) do roku 1938. Celé toto období je zde rozděleno dvěma mezníky, roky 1766 a 1918. V roce 1766 se začalo s přestavbou Hradce Králové ve vojenskou pevnost, což výrazně poznamenalo nejen město samotné, ale i jeho okolí. Rok 1918 byl zvolen jako zásadní mezník české historie s ohledem na časové vymezení tématu diplomové práce.

Třetí – a závěrečnou – část představují kapitoly věnující se přímo činnosti Okresního soudu v Hradci Králové v letech 1918 – 1938. Kromě historie, struktury a působnosti instituce, jejího personálního obsazení a průběhu soudního řízení je zde vymezeno a podrobně popsáno pět nejvýznamnějších okruhů činnosti okresního soudu (občanské spory, poručenství a opatrovnictví, pozůstalosti, přestupky a exekuce). Jako názorný příklad je u každého takového okruhu vybrána jedna konkrétní kauza (příp. i více), která je na závěr příslušné kapitoly podrobněji rozebrána.

2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

Protože jde o téma v literatuře dosud nezpracované, představuje základní pramennou základnu pro tuto práci archivní fond Okresní soud Hradec Králové (uložený ve Státním okresním archivu v Hradci Králové). Fond je v návaznosti na změny v organizaci soudní správy a změny registraturních plánů soudních spisoven rozdělen do šesti spisových manipulací. Z hlediska zpracování činnosti OS HK v období první Československé republiky jsou zásadní třetí a čtvrtá manipulace, v nichž jsou uloženy archivní materiály z let 1898 - 1923 a 1924 - 1949. Nejvýznamnější část fondu tvoří soudní spisy, které obsahují všechna podání účastníků řízení a zúčastněných osob (svědků, znalců), znalecké posudky, vyhotovení rozhodnutí, zápisy o poradách a další písemnosti, např. doklady o doručení, plné moci apod.⁸ Spisy byly podle druhu agendy evidovány v rejstřících⁹, jejichž označení spolu s číslem podání a rokem tvořily spisovou značku, která byla uváděna na všech písemnostech, týkajících se jedné právní věci.

Archivní fond Okresní soud Hradec Králové je velice rozsáhlý (přibližně 380 bm) a obsahuje materiály v časovém rozsahu let 1850 – 1995. Fond není celý archivně zpracován, dosud bylo vytvořeno několik dílčích inventářů, takže archiválie z období první ČSR jsou evidovány v archivních pomůckách č. 1742, 1745, 1755 a 1761. Zpracovány jsou především spisy civilního soudnictví sporného (vedené v rejstříku C), nesporného (P – poručenství a opatrovnictví, A, od r. 1924 D – pozůstalosti, též UV – testamenty, L – zbavení svéprávnosti), věci jinam neodkázané (Nc), záležitosti exekuční (E), věci soudnictví trestního (U, resp. T – přestupky), některé knihy evidenční (depozitní knihy příjmů, vězeňské protokoly, protokol vyšetřovanců, kniha doličných věcí, kniha soudních znalců), evidenční pomůcky (prezidiální podací deník a rejstříky jednotlivých agend) a knihovní deníky. Zpracovány jsou také prezidiální spisy jednotlivých skupin z let 1928 – 1938.

Jak bylo uvedeno, archiválie jsou evidovány v dílčích inventářích, avšak při studiu fondu OS HK se může badatel potýkat s problémy. Vzhledem k postupnému zpracovávání fondu, kdy materiály již zpracované jsou zařazovány na základě dalšího zpracování jinam, dochází např. k situaci, že jeden spis je evidován pod dvěma inventárními čísly a v některých případech se archiváři potýkali s problémem konkrétní materiál nalézt. Zejména dílčí

⁸ Srov. *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 1042 (heslo soudní spisy)

⁹ Seznam rejstříků a jejich značek viz v kap. 9. 2.

inventář č. 1742 obsahuje již neplatné údaje a jsou-li materiály vedeny pod různými inventárními čísly, je třeba se řídit inventářem novějším. Podle sdělení archivářů SOkA v Hradci Králové bude fond nadále zpracováván a konečným výsledkem bude jediný inventář.

OS HK vyřizoval z hlediska celkového pohledu na soudní agendu záležitosti poměrně nepatrné, přesto však archiválie uložené ve fondu Okresní soud Hradec Králové nepostrádají zajímavosti a použitelnosti pro výzkum řady vědních oborů. Mohly by se stát vhodným podkladem historicko-demografických studií, předmětem zájmu hospodářských dějin nebo dějin sociálních. V některém ohledu by mohly být využity také genealogy.

Spisy okresních soudů, tedy i Okresního soudu v Hradci Králové, jsou vhodné pro studium hospodářského i sociálního postavení jednotlivců i celých rodin, pozůstalostní spisy jsou přínosným demografickým pramenem použitelným pro různé historické statistiky. O hospodářské situaci a průmyslovém rozvoji vypovídají spisy vedené o sporných řízeních velkých podniků a obchodních firem. Stejně jako spisy exekuční (především znalecké odhady nemovitostí), vypovídají také o hospodářském vybavení podniků, výkonnosti výroby, dopravním spojení apod. Prezidiální spisy obsahují všeobecné úpravy soudní služby, záležitosti týkající se legislativy, soudních úředníků, znalců aj. soudního personálu, hospodářské záležitosti soudu a rozdělení soudní agendy.

V případě, že bylo proti rozsudku nebo usnesení OS HK podáno odvolání (rekurs), záležitostí se zabýval Krajský soud v Hradci Králové, jehož písemnosti jsou uloženy v archivním fondu Krajský soud Hradec Králové ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Případné řízení ve třetí instanci je zachyceno ve spisech archivního fondu Nejvyšší soud v Brně, uloženého v Národním archivu v Praze. Dohled nad soudy a jejich činností vykonávalo Ministerstvo spravedlnosti, jehož materiály jsou rovněž uloženy v Národním archivu v Praze¹⁰. Rozhodnutí vyšších instancí o opravných prostředcích proti rozsudkům a usnesením, vynesným OS HK v první instanci jsou však součástí spisů OS HK. Zpravidla obsahují usnesení KS HK (příp. Nejvyššího soudu) i protokol o jednání (poradě) KS HK (NS) v dané záležitosti a není tedy nutné odvolací spisy dohledávat.

Materiály vzniklé z činnosti okresního soudu vhodně doplňuje archivní fond Archiv města Hradce Králové (SOkA HK), zejména pamětní knihy města Hradce Králové, které obsahují popisy významných událostí, přepisy protokolů ze zasedání městského

¹⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918 - 1953

i okresního zastupitelstva a městské rady, zprávy o činech legionářů a jejich návratu do vlasti, o stávkách. Zachycují také činnost spolků, kulturní události (konání přednášek, koncertů), oslavy, manifestace, významné návštěvy města a stavební činnost. Nepřímo informují o finančních poměrech, o platech některých skupin obyvatel, o cenách. V souvislosti s jejich kritikou jsou zde také zmíněny nežádoucí vlivy ve společnosti, zejména krádeže a případy lichvy, jejichž počet ve sledovaném období výrazně narůstal. Ačkoli spíše výjimečně, obsahují královéhradecké pamětní knihy také informace o dění a personálních změnách u tamějšího okresního, nebo častěji krajského soudu.

Z pramenů vydaných tiskem je třeba zmínit *Příruční sbírku justičních zákonů platných v zemi České a Moravskoslezské* (Bedö, Gerlich), která obsahuje všechny důležité zákony, týkající se civilního i trestního soudnictví první ČSR, mj. civilní řád soudní (zák. č. ze dne 1. srpna 1895, č. 113) a exekuční řád (zák. ze dne 27. května 1896, č. 79 ř. z.). Trestně-právní normy nalezneme ve sbírce *Trestní řád československý a předpisy jej doplňující platné v Čechách a v zemi Moravskoslezské* (Kallab, Herrnritt). Kromě uvedených sbírek jsou všechny zákony obsaženy ve Sbírce zákonů a nařízení (1918 – 1945) nebo starší zákony v Říšském zákoníku (též Reichsgesetzblatt, 1849 – 1918), který je v české verzi přístupný také online, a sice v rámci projektu ALEX Rakouské národní knihovny.¹¹ Jednací řád, nař. m. spr. z 5. května 1897, č. 112 ř. z., se všemi souvisejícími zákony, nařízeními a výnosy v roce 1927 upravil a v Československém kompasu vydal Antonín Hartmann. Právě v této podobě byly podrobné stanovy, týkající se vnitřní organizace a způsobu jednání soudu, k dispozici každému soudci a většině soudních úředníků v rámci úřední knihovny. O důležitosti této sbírky svědčí i to, že nařízením prezidia ministerstva spravedlnosti ze dne 14. ledna 1928 (čj. Pres. 76/28) byla učiněna zvýhodněná nabídka k jejímu zakoupení (za poloviční cenu 120 Kč s možností splátek), aby se znalost jednacích řádů mezi zaměstnanci soudů více rozšířila. Pro OS HK bylo objednáno 8 výtisků Hartmannových jednacích řádů (pro KS HK 18 výtisků).¹²

Právní normy vydané v období první ČSR pro občanské soudní řízení výběrově přináší 1. část učebnice Ilony a Karla Schelleových, *Právní úprava civilního řízení (Historie a současnost)*, ve které jsou otištěny nekomentované zákony, upravující zejména civilní soudní řád z r. 1895, exekuční řád z r. 1896 a nesporné řízení (dosud vedené na základě

¹¹ <http://alex.onb.ac.at/>

¹² SOkA HK, OS HK, inv. č. 1293, kart. 1023, sign. Pres/21, 195/28

císařského patentu z r. 1854). Obdobným způsobem jsou v učebnici Karla Schelleho *Československé dějiny státu a práva v dokumentech, IV. díl, Organizace soudnictví, zahraniční politika, právní úprava ekonomiky* publikovány zákony, které měly vliv na organizaci soudů v době první republiky. V plném znění je zde k dispozici zákon o zřízení Nejvyššího soudu (č. 5/1918 Sb. z. a n.) a zákon č. 216/1919 Sb. z. a n. o Nejvyšším soudě, zákon č. 201/1928 Sb. z. a n. o úpravě některých otázek v oboru soudnictví, zákon č. 51/1923 Sb. z. a n. o státním soudě.

Legislativě první ČSR se velice zdařile věnují dva rozsáhlé svazky sborníku *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Jde o výsledek grantového úkolu zpracovaného početným kolektivem autorů, právních historiků i obecných historiků, českých i zahraničních. Jejich příspěvky v tomto sborníku se zaměřují zejména na vývoj právní vědy v meziválečném Československu a na její vliv na formování právního řádu, na mezinárodněprávní a ústavní zakotvení vzniku ČSR a na důležité otázky sledovaného období, na právní řešení národnostních problémů menšin, na proměny občanského i trestního práva.

Obecný požadavek unifikace a modernizace právního řádu ČSR vyvolal řadu kodifikačních snah a počínů, z nichž většina bohužel nebyla dovedena do konečné podoby nebo nebyla uplatněna. Těmito snahami v oblasti občanského i trestního práva se zabývá Miloslav Doležal ve stati nazvané *Kodifikační práce v Československé republice po roce 1918*, která je součástí sborníku kolektivu autorů Katedry právních dějin PF UK *Kodifikace – mezníky právních dějin*.¹³ Z obdobného hlediska avšak podrobněji se kodifikaci jednotlivých oborů práva (občanského, trestního, obchodního a procesního) od počátků až do 20. století věnuje kolektiv autorů Petra Jánošíková, Vilém Knoll a Alena Rundová v publikaci *Mezníky českých právních dějin* (Plzeň 2005). Pro účely zpracovávaného tématu velice dobře posloužily kapitoly věnované vývoji občanského a trestního práva (hmotného i procesního) od 19. století a zejména ústavnímu vývoji a pokusům o kodifikaci těchto oblastí práva v letech 1918 – 1938.

Historickým vývojem soudnictví v návaznosti na vývoj práva, jeho zařazením do historických a společenských kontextů, se zabývá vědní obor právní historie. Obecné poučení o českých právních dějinách poskytují základní právně-historické práce, které představují díla Josefa Kalouska (*České státní právo*, Praha 1892), Jaromíra

¹³ Vyšlo v rámci ediční řady *Prameny a nové proudy právní vědy* (sv. 14) pod vedením Karla Malého v roce 1994

Čelakovského (*Povšechné české dějiny právní*, Praha 1900), Jana Kaprase (*Právní dějiny zemí koruny České, 1. – 3. díl*, Praha 1913 – 1920), z novějších pak práce Václava Vaněčka (*Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Orbis, Praha 1976) a zejména Karla Malého (*Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde, Praha 2003, a *České právo v minulosti*, Praha 1995). Nejnověji zpracoval české právní dějiny kolektiv autorů Vilém Knoll, Karel Schelle a Ladislav Vojáček v rozsáhlé publikaci *České právní dějiny* (Plzeň 2010).

Některé další práce se zaměřují pouze na některý obor práva (zejména trestního), jmenujme např. práce archiváře a jičínského regionálního historika Jindřicha Francka *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999, nebo *Mistři ostrého meče*, Pardubice 1995, nebo profesora brněnské Masarykovy univerzity Eduarda Vlčka, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, Brno 1993.

Při zpracování historického vývoje soudní organizace a soudů jako takových lze vycházet především z literatury, které je – ač různé úrovně – k dispozici poměrně velké množství. Velice přehledný výklad o uspořádání soudní organizace první republiky, o okruzích působnosti jednotlivých soudů a jejich personálním obsazení podává Miloslav Šťastný ve své stati *Všeobecný přehled soudnictví v Československu*, vydané v rámci Československé vlastivědy č. 5 (Stát) v roce 1931. Jednotlivým oborům judikatury se věnuje velice srozumitelně, konkrétně, vysvětluje základní pojmy důležité pro celkové pochopení problematiky. Obdobně zdařilým způsobem zpracoval rovněž v Čsl. vlastivědě č. 5 trestní soudnictví Vladimír Solnař.

Pro období staršího vývoje soudnictví (v 19. století) je třeba vyzdvihnout dosud zřejmě nepřekonanou práci archiváře Václava Šolleho, který se ve dvou částích stati nazvané *Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích* (vyšlo v SAP 18, 1968 a SAP 21, 1971) velice podrobně zabývá utvářením a realizací soudní organizace z hlediska civilního procesu od roku 1848 do 1868 (resp. 1897), kdy byla tato soustava definitivně ustálena a v této podobě převzata pozdější Československou republikou. Pojednává také o legislativě, na jejíchž základech byla soudní organizace postavena, a kromě vnějšího uspořádání soudů (jejich kategorizaci, pravomocích a příslušnosti) také o uspořádání vnitřním (o struktuře soudu, personálním obsazení, o jednacím řádu). Podobný přehled pod názvem *Justiční správa* podává též autor v Průvodci po archivních fondech Státního archivu v Praze (Praha 1958) na s. 76 – 134.

Zmínit je třeba také starší práci českého právníka a profesora na Univerzitě Karlově v Praze, Emila Otta, nazvanou *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního* (I. díl, část všeobecná, byl vydán v r. 1897, díl II., část zvláštní, odd. I., Řízení v I. instanci, 1898, díl III., část zvláštní, odd. II., Opravné prostředky, mimořádné právní pomůcky, 1901), který reaguje především na legislativní změny provedené v devadesátých letech 19. století. Jde o učebnici¹⁴ procesního práva v českém jazyce, ve které velice podrobně pojednává o vývoji hmotného i procesního práva, zabývá se prameny práva a jejich výkladem, charakteristikou jednotlivých druhů soudních procesů a jejich náležitostmi, klasifikací soudů, místní a věcnou příslušností, průběhem řízení i personálním obsazením soudů. Speciální část věnuje průběhu řízení v první instanci, přičemž vychází zejména z ustanovení jednacího řádu (nařízení min. spr. č. 112/1897 ř. z.), druhá speciální část pojednává o opravných prostředcích.

Pokus o komplexní pohled na vývoj moderního soudnictví představuje práce Ilony Schelleové a Karla Schelleho, *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*, Eurolex Bohemia, Praha 2004. Ačkoli jde o přehledný a systematicky vystavěný výklad, nutno konstatovat, že se v něm objevují některá nepřesná tvrzení. Lze tedy doporučit spíše již zmíněnou práci V. Šolleho nebo publikaci *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938* (Karolina Adamová, Běla Riegrová, Petra Skřejpková, Ladislav Soukup, Jiří Šouša, LexisNexis CZ, Praha 2005), která kromě přehledného vylíčení vývoje soudnictví v českých zemích přináší rozsáhlou bibliografii vztahující se k tématu. Příjemné oživení výkladu představují příklady konkrétních soudních kauz, které jsou v textu uvedeny.

Jako součást vývoje státní správy je pojat vývoj organizace soudů v práci autorů Jana Janáka, Zdeňky Hledíkové a Jana Dobeše, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost* (vyšlo v NLN 2005). V rámci každého sledovaného období (od 10. století do r. 1848, 1848 – 1918, 1918 – 1945, poválečná léta a státní správa po roce 1989) je v jedné kapitole pojednáno o soudnictví a justiční správě, přičemž pozornost je věnována struktuře soudních úřadů na všech úrovních, vymezeny jsou jejich kompetence a stručně uvedena

¹⁴ Z dobových příruček a učebnic viz též: Josef KASERER, *Handbuch der österreichischen Justizverwaltung, 1 – 2*, Wien 1882 – 1884; Ferdinand PANTŮČEK, *O organizaci a příslušnosti soudní dle nových zákonů procesních*, Praha 1897. Pro období první republiky Václav HORA, *Československé civilní právo procesní, díl 1., Nauka o organizaci a příslušnosti soudů se stálým zřetelem ke Slovensku a Podkarpatské Rusi*, Praha Všeherd 1934; Týž, *Soudní řízení nesporné*, Praha Všeherd 1931; František VÁŽNÝ, *O ústrojí a příslušnosti soudů*, Brno 1926; František ŠTAJGR, *Organisace a příslušnost pracovních soudů*, Bratislava 1933; Antonín HARTMANN, *Předpisy o soudech, jejich organizaci a soudnictví*, Praha 1933

legislativní východiska tohoto uspořádání. Na závěr je vždy připojena kvalitní bibliografická příloha, vztahující se k soudnictví daného období.

Z pohledu archiváře na problematiku historie soudnictví na našem území přibližně do roku 1870 nahlíží Václav Pešák ve stati *Archiválie patrimoniálních a okresních soudů v Čechách* (Praha 1947). Seznamuje s charakteristickými rysy registrurního systému v justičních spisovnách, s tříděním a obsahem spisů a fungováním soudních kanceláří. Podává všeobecný archivní inventární přehled o materiálu patrimoniálních a okresních soudů v Čechách, který byl převzat tehdejšími Archivem ministerstva vnitra. Informuje také o skartacích, které byly v rámci registratur patrimoniálních a okresních soudů provedeny.

Upozornit je třeba také na diplomové práce, kterých na téma soudnictví vznikla (zejména na českých právnických fakultách) velká řada a všechny nelze na tomto místě jmenovat. Některé se věnují historii soudnictví a vývoji legislativy obecně (např. Boris Šalák, *Organizace soudnictví ve 2. polovině 19. století*, PF UK 2009), jiné pojednávají o konkrétní problematice, jako např. diplomové práce vypracované pod vedením Karla Wasky, obhájené na Katedře právních dějin PF ZČU v posledních deseti letech, z nichž uvedme práci Kateřiny Bystrianské (*Delikty krádeže v soudní praxi Krajského soudu Plzeň v letech 1929 – 1938*), Andrey Jeřábkové (*Delikty vraždy v soudní praxi bývalého Krajského soudu Klatovy*), Zuzany Jeřábkové (*Delikty krádeže v soudní praxi KS Plzeň v letech 1929 – 1938*), Josefa Ulrycha (*Delikt podvodu v soudní praxi Krajského soudu Plzeň v letech 1929 – 1938*). Všechny uvedené práce mají podobnou strukturu a na základě obecného rozboru platných zákonných předpisů provádějí rozbor daných deliktů, konkrétních případů a zhodnocují jejich společné rysy a zvláštnosti. Všímají si také procesní stránky soudního projednávání vybraných deliktů a případných opravných zásahů vyšších soudních instancí. Právě tato struktura mi byla inspirací pro vypracování mé diplomové práce.

Kapitola č. 6 se věnuje historickému vývoji královéhradeckého regionu. Při jejím zpracování bylo užito především literatury, která je k tomuto tématu skutečně bohatá a navazuje na poměrně starou tradici zpracování východočeských dějin. Královéhradecký rodák a význačný historik pobělohorské doby Bohuslav Balbín (1621 – 1688) se ve svém historickém díle specificky východočeské problematice nevěnoval, ale ve III. knize I. dekadý rozsáhlých *Historických miscelaneí* přinášejících soustavný popis Čech podle jednotlivých krajů přehledně rozebral mj. Hradecko. Významný mezník ve vývoji královéhradecké

historiografie představuje dílo Karla Josefa Bienera z Bienenberka (1731 – 1798), který působil v 70. a 80. letech 18. století (tj. v době výstavby pevnosti) jako krajský hejtman v Hradci Králové. Je autorem na svou dobu kvalitních německy psaných dějin Hradce Králové, které mají charakter kroniky a sahají do roku 1526 (*Geschichte der Stadt Königgratz*, 1780). Při zpracování tohoto díla čerpal z městských archiválií (městských knih) a materiálů uložených v archivech církevních institucí. Nejdůležitější z nich publikoval v celém rozsahu, a tak některé, později ztracené písemnosti zachoval pro budoucí bádání.¹⁵

V letech 1825 – 1827 vyšla v Hradci Králové třídílná práce topografického charakteru sepsaná Josefem Mirovitem Králem (*Průvodce po biskupství královéhradeckém*). Autorem rozsáhlejší práce o dějinách Hradce Králové a okolí byl na počátku 19. století František de Paula Švenda (*Paměti města Králové Hradce nad Labem*, Hradec Králové 1814) a později Jeronym Jan Nepomucký Solař (*Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Praha 1870), který líčí historické události se vztahem k Hradecku od 11. století, kdy byl tento region udílen vedlejším členům přemyslovského rodu jako úděl, až do své současnosti. Všimá si zejména vztahu panovníka a jeho manželky k městu Hradci Králové, detailně popisuje převratné události husitského období, válek s Turky i třicetileté války. Do svého výkladu vkládá přepisy dobových dokumentů, především listin, které text oživují a přidávají mu na věrohodnosti.

Také významný královéhradecký rodák a zakladatel moderní české historiografie Václav Vladivoj Tomek se ve svém díle věnoval dějinám Hradecka. Sepsal *Místopisné paměti Hradce Králové* (Praha 1885), v jejichž úvodu shrnuje a hodnotí dosavadní regionálně-historické práce. Poté přistupuje k vylíčení místopisného vývoje Hradecka přibližně do roku 1800, přičemž si všimá stavebních změn a architektury ve městě Hradci Králové a událostí, které na ně měly největší vliv. Velice podrobně popisuje události válečné a vojenské.

K prvním východočeským okresním monografiím, věnujícím se tehdejšímu soudnímu okresu královéhradeckému patří *Topografický popis všech osad hejtmanství Kralohradeckého, jenž obsahuje soudní a berní okresy: Kralohradecký, Hořický a Nechanický*, sepsaný r. 1877 Josefem Horákem. Obsahuje kromě místopisu stručnou historii jednotlivých obcí uvedených okresů, statistické přehledy obyvatelstva, výměry jednotlivých typů půdy

¹⁵ Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, NLN 2009, s. 27 – 28; Srov. Miroslav RICHTER – Vít VOKOLEK, *Hradec Králové, Slovanské hradiště a počátky středověkého města*, Hradec Králové 1995, s. 3 – 4

k r. 1869 a 1870 a seznamy úřadů. Mezi místopisnými pracemi zaujímají významné postavení tři svazky *Místopisu soudního okresu královéhradeckého*, sepsané Ludvíkem Domečkou a Františkem Ladislavem Sálem, které obsahují dosud nepřekonané množství kompletních údajů o archeologických nálezích a lokalitách na Hradecku se stručnými dějinami obcí až do vydání publikace (1928 – 1935). Místopis však nebyl dokončen a vydané svazky obsahují jen katastry bývalých hradeckých předměstí a později k městu připojených obcí.¹⁶

Na počátku 20. století (r. 1903) vydal v Turnově Václav Kudrnáč *Úplný adresář a popis politického okresu královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady*, ve kterém nalezneme kromě obecných a statistických informací o jednotlivých obcích v okrese také seznam a personální obsazení všech úřadů, církevních institucí, škol, průmyslových podniků, spolků i s potřebnými kontakty. Na stejném principu je sestaven *Adresář a schematismus královského věnného města Hradce Králové*, který byl vydán Vojtěchem Valáškem, Josefem Řezáčem a Antonínem Kvasničkou v roce 1911.

Od konce 19. století a ve století 20. se objevuje nový typ regionální literatury, soupisy uměleckých a historických památek, které si všímaly v různém rozsahu i dějin jednotlivých míst. Autory takových soupisů byli např. Zdeněk Wirth (1878 – 1961) nebo později Petr Průša a Miroslav Rajzík (*Průvodce památkami okresu Hradec Králové*, Hradec Králové 1969).

V období první Československé republiky se východočeské historické bádání rozvíjelo hlavně v návaznosti na vydávání mnoha řad historických a vlastivědných periodik.¹⁷ Již v letech 1905 - 1914 vycházel časopis *Hradecký kraj* s podtitulem „illustrovaný měsíčník věnovaný kulturně-historickému a kulturnímu nynějšímu životu“ nebo též „věstník musejí kraje Královéhradeckého“. V roce 1911 vyšla pod vedením Jindřicha Fialy a Jana Jindry první *Královéhradecká ročenka*, rozdělená na část „kalendářní, adresářní a oddíl obsahující články a pojednání o kulturních a hospodářských poměrech“ na Hradecku. V jednotlivých příspěvcích se v ní autoři věnují mj. regionální historii, významným osobnostem regionu, spolkové činnosti, ale i soudobým technickým a modernizačním projektům, jako např. regulaci řek Labe a Orlice, elektrifikaci apod. Nakonec však došlo k vydání pouhých tří svazků *Královéhradecké ročenky*. Na tuto tradici navázal meziválečný časopis *Královéhradecko, vlastivědný sborník pro školu a dům* (vycházel v letech 1924 – 1940), jehož redaktorem byl hradecký historik a muzejník František Ladislav Sál.

¹⁶ Miroslav RICHTER – Vít VOKOLEK, c. d., s. 8

¹⁷ Srov. Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., c. d., NLN 2009, s. 33 - 34

Období 1938 – 1945 znamenalo prakticky znemožnění historického bádání a česká vlastivědná periodika zanikla. Přesto se podařilo vydat práci dvojice autorů Aloise Kubička a Zdeňka Wirtha, *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo* (Hradec Králové 1939), v níž, jak sami uvádějí, podávají „výklad o zajímavém stavebním vývoji města, jež z knížecího hradu stalo se opevněným královským městem a potom skutečnou vojenskou pevností, ale na konec prorazilo živelně tísnivý pás hradeb a rozlilo se stavebně po okolí.“¹⁸ Zabývají se prostorovým řešením jednotlivých částí města, jejich postupnou výstavbou od počátků osídlení přes jednotlivé stavební slohy (renesance, baroko) až po moderní architekturu 20. století, které vtiskli charakteristický ráz především Jan Kotěra a Josef Gočár. Autoři podrobně popisují stavební vývoj jednotlivých dominant města, zejména kostelů, a později výstavbu vojenské pevnosti. Věnují se však také historickému, hospodářskému a kulturnímu rozvoji regionu a vlivu osobnosti Františka Ulricha na vývoj města v době, kdy zastával funkci starosty.

Další historiografické práce vznikaly zejména v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století. Od roku 1970 vydává Státní oblastní archiv v Zámrsku *Sborník prací východočeských archivů* (dosud vyšlo 14 svazků). Dalším východočeským historickým periodikem měl být *Zpravodaj Krajského muzea v Hradci Králové*, jehož první svazek vyšel v roce 1974. Zpočátku vycházelo několik čísel ročně, avšak postupně byl rozsah Zpravodaje omezován a od osmdesátých let vycházel jen jedenkrát ročně, a to jako archeologické periodikum, přičemž tento charakter si zachovává dosud.¹⁹

V roce 1979 vydal významný regionální historik Aleš Doubrava publikaci *Severovýchodní Čechy v období 1781 – 1945*. Prezentuje historii regionu z pohledu hospodářských dějin, věnuje se jednotlivým průmyslovým odvětvím (zejména textilnímu) a významným podnikům, které v těchto oborech vznikly. Detailně si však všímá také kulturního rozvoje a národního obrození na Hradecku a činnosti jednotlivých významných osobností tohoto období, dále vývoji ochotnického divadla a ostatní spolkové činnosti. Podrobně líčí revoluční události let 1848 – 1849, dopady průmyslové revoluce ve druhé polovině 19. století a budování dopravní sítě. Věnuje se také první světové válce a období první ČSR, přičemž kromě již zmíněných témat (hospodářského a kulturního rozvoje) výraznou pozornost upírá k sociálním problémům, dělnickým stávkám a nepokojům.

¹⁸ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo*, Hradec Králové 1939, s. 10

¹⁹ Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., c. d., NLN 2009, s. 35 - 36

Regionální historiografické bádání výrazně ovlivnil vznik vysokoškolské instituce, Pedagogické fakulty v Hradci Králové v roce 1964. Náležitá pozornost především starším regionálním dějinám byla věnována v *Listech katedry historie* (vydávaných od r. 1990) a na ně navazujících *Východočeských listech historických* (od r. 1997). Z nejnovějších prací lze připomenout sborník *Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost*, vydávaný od roku 2004 Státním okresním archivem v Hradci Králové ve spolupráci s Muzeem východních Čech.

Zvláštní místo ve východočeské historiografii zaujalo studium dějin textilní výroby, jímž se zabývali Vladimír Wolf, Jaroslav Šůla, Bohumír Smutný a Vladimír Lesák. Ve sborníku *Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost* (č. 3, 2006), publikovali Bohumír Smutný a Vladimír Wolf zajímavou studii s názvem *Dopad války roku 1866 na rozvoj průmyslu v severovýchodních Čechách*. Velice přínosnou je také stať archivářů SOkA HK Martina Landsmanna a Radka Pokorného v témže sborníku (č. 1, 2004), nazvaná *Personální obsazení samosprávných sborů města Hradce Králové od roku 1850 do roku 1942*, ve které se věnují městské samosprávě, přibližují podmínky, právní rámec a průběh obecních voleb v Hradci Králové ve sledovaném období a uvádějí seznamy všech zastupitelů města v jednotlivých volebních obdobích.

V posledních letech vzniklo několik publikací, které se v regionálním měřítku věnují určité tematice nebo období. Jako příklad jmenujme dílo Štěpána Bartoše, Zdeňka Lukeše a Pavla Panocha *Ve víru modernosti, architektura 20. století v královéhradeckém kraji* (vyšlo v r. 2008), zaměřené na moderní architekturu jakožto výrazný prvek nejnovějších dějin Královéhradecka. Po obecném výkladu k jednotlivým uměleckým a architektonickým směrům 20. století seznamují s konkrétními ukázkami v podobě stavebních památek na Hradecku. Text je doplněn bohatým obrazovým materiálem. Ocenit je třeba také bibliografii a biografické medailony architektů, které jsou na konci díla uvedeny. Z hlediska církevních dějin se Královéhradecku věnuje Zdeněk Srp, *Královéhradecké biskupství v proměnách staletí* (Hradec Králové 2005), a kulturnímu rozvoji publikace *Historie spolkové činnosti na Hradecku* (ed. Zuzana Hloušková, 2001).

Všeobecný a spíše populární a výběrový přehled dějin města Hradce Králové podává Petr Zimmermann a kol. v publikaci *Hradec Králové, Harmonie věků*, která byla vydána v roce 1995 v rámci regionální řady časopisu Země Koruny české. Ačkoli povrchně, věnuje se přehledně hlavním kapitolám královéhradeckých dějin (působení Elišky Rejčky, vzniku

královéhradecké pevnosti, událostem roku 1848, bitvě, která byla svedena poblíž Hradce Králové v roce 1866 během prusko-rakouské války, architektonickému rozvoji města v době první republiky, výrobě hudebních nástrojů a historii královéhradeckého divadla).

Dosud nejkomplexnější pohled na královéhradecké regionální dějiny (ačkoli zatím jen do roku 1526) poskytují Ondřej Felcman a František Musil jako vedoucí autorského kolektivu publikace *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku* (vyšlo v NLN 2009). Text pojednává o vývoji osídlení východočeského kraje a o vztahu přemyslovských a lucemburských králů k této hospodářsky i politicky významné části Čech. Velice podrobně líčí průběh husitské revoluce v regionu, který měl klíčový význam pro dění v celé zemi. Věnuje se také kulturnímu vývoji ve sledovaném období.

3. LEGISLATIVA UPRAVUJÍCÍ SOUDNICTVÍ PRVNÍ REPUBLIKY

Předpokladem správného fungování soudní soustavy státu je legislativní úprava, která by měla obsahovat normy určující územní organizaci soudů, normy kompetenční (pro výkon občanskoprávní i trestní pravomoci soudů v mezích jejich věcné a místní příslušnosti) a normy upravující vnitřní uspořádání soudů (vnitřní strukturu a chod jednotlivých soudních institucí). Tyto prameny soudní organizace pak doplňují předpisy práva procesního formálního (tj. soudního řízení) a práva hmotného (civilní a trestní hmotně právní předpisy).²⁰

Přijetím tzv. recepčního zákona v roce 1918 byla prohlášena další platnost dosavadního rakouského právního řádu a správního systému pro české země a uherského právního a správního systému pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. V recepčním zákoně se stručně ale zřetelně říká, že „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“ a „všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní, župní a obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají podle dosud platných zákonů a nařízení.“²¹ Hlavním důvodem k tomuto kroku byla snaha o zachování právního řádu a systému státní správy v nově vzniklém státě. Vzhledem k odlišnému právnímu vývoji v obou částech bývalé monarchie však tímto došlo k převzetí dvou odlišných právních systémů a k vytvoření tzv. právního dualismu.²² V platnosti zůstaly staré právní normy z doby monarchie (především ze 2. poloviny 19. století), které se staly základem legislativy upravující činnost soudů první Československé republiky. Během následujícího vývoje však musely být tyto normy doplňovány a nahrazovány novými, které lépe odpovídaly novým společenským, hospodářským a politickým poměrům. Situace vyžadovala kromě sjednocení právních předpisů také jejich modernizaci.²³

²⁰ Václav ŠOLLE, *Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích*, část první, SAP 18, 1968, s. 113

²¹ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, NLN 2005, s. 331

²² Zuzana JEŘÁBKOVÁ, *Delikty krádeže v soudní praxi KS Plzeň v letech 1929 – 1938*, diplomová práce, PF ZČU v Plzni, 2008, s. 1; viz též Jan DVOŘÁK – David FALADA, *Snahy o unifikaci soukromého práva a právní civilistika v meziválečném období*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 2, Karolinum, Praha 2010, s. 721 – 723

²³ Miloslav DOLEŽAL, *Kodifikační práce v Československé republice po roce 1918*, in: *Kodifikace – mezníky právních dějin*, PF UK, Praha 1994, s. 86

Chceme-li se tedy zabývat legislativou²⁴ upravující soudnictví první Československé republiky, je nutné se vrátit na pomyslné časové ose o přibližně osmdesát let zpět. Nová organizace soudů v důsledku předchozích revolučních událostí a velkých společenských a státoprávních změn v roce 1848 byla tehdy vytvořena jurisdikční normou č. 237/1850 ř. z. a prozatímním zákonem č. 258/1850 ř. z. („prozatímní zákon organický pro soudy“). Územní organizaci soudů v Čechách stanovil zákon č. 290/1849 ř. z. a na Moravě a ve Slezsku zákon č. 291/1849 ř. z.²⁵ Vnitřní zřízení a jednací řád soudů byly dány tzv. všeobecnou soudní instrukcí („zákonem o vnitřním zřízení a jednacím řádu všech soudů“), patentem č. 81 z roku 1853. Další úpravy v organizaci soudní soustavy v roce 1855 zaváděla nařízení ministerstev vnitra a spravedlnosti č. 46, 47, 54, 63/1855 ř. z. K opětovnému zavedení samostatných okresních soudů místo smíšených okresních úřadů, které působily v letech 1855 – 1868, došlo zákonem č. 59/1868 ř. z. Organizace soudnictví po roce 1896 byla stanovena zákonem č. 217/1896 ř. z.

Základ civilního soudního řízení dlouho představoval Obecní soudní řád josefínský z roku 1781, který byl nahrazen jurisdikční normou z roku 1850 (patent č. 237 ř. z.) a později jurisdikční normou z 20. listopadu 1852 (patent č. 251 ř. z. jakožto „nový předpis o působnosti a příslušnosti soudů v právních záležitostech občanských“).²⁶ Konkrétní úpravu nesporného civilního soudnictví přinesl až „nesporný“ císařský patent č. 208/1854 ř. z. Roku 1896 byla dosavadní úprava nahrazena novou jurisdikční normou (zák. č. 217 ze dne 27. listopadu 1896), civilním soudním řádem (zák. č. 113 ze dne 1. srpna 1895 o soudním řízení v občanských rozepřích právních) a exekučním řádem (zákon č. 78 a 79/1896 ř. z.), které novelizovaly starý civilní soudní řád z r. 1781 a jurisdikční normu z roku 1852.²⁷ Občanské právo bylo v českých zemích kodifikováno Všeobecným občanským zákoníkem z r. 1811 (ABGB, zůstal v platnosti až do r. 1950). V záležitostech obchodních platil rakouský zákoník č. 1/1863 ř. z. Speciální legislativní úprava se týkala věcí tiskových (zák. č. 122/1852 ř. z.) a konkurzních (zák. č. 1/1869 ř. z.).

²⁴ Velice podrobný přehled právních norem upravujících činnost soudů v období 1848 – 1918 podávají ve svých diplomových a rigorózních pracích obhájených na Katedře právních dějin PF UK Boris ŠALAK (*Organizace soudnictví ve druhé polovině 19. století*, diplomová práce, Praha 2009), Michal PAŠTA (*České soudnictví v 17. – 19. století*, rigorózní práce, Praha 2009) a Michal PRINC (*Soudnictví v českých zemích v letech 1848 – 1938*, rigorózní práce, Praha 2008). Viz též Petra JÁNOŠÍKOVÁ – Vilém KNOLL – Alena RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2005; Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995

²⁵ Boris ŠALAK, *Organizace soudnictví ve 2. polovině 19. století*, diplomová práce, PF UK v Praze, 2009, s. 6

²⁶ Václav ŠOLLE, *Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích*, část druhá, SAP 21, 1971, s. 110

²⁷ Emil OTT, *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*, I. díl, část všeobecná, Praha 1908, s. 3 - 4

V oblasti trestního práva hmotného byly vydány trestní řád č. 151/1853 ř. z., trestní instrukce č. 165/1854 ř. z. a především trestní zákoník č. 117/1852 ř. z., jímž došlo k definitivnímu oddělení práva trestního a procesního. Zákoník, který novelizoval trestní zákoník z roku 1803, mj. klasifikoval trestné činy na zločiny, přečiny a přestupky a zůstal s drobnými úpravami (novelizované znění k 28. říjnu 1918) v platnosti až do roku 1950. Významnějších změn se dočkal především v roce 1867, kdy z něho byla vypuštěna ustanovení spojená se starými feudálními vztahy a předpisy (zrušeny byly např. tělesné tresty nebo pranýře). Trestní zákoník se svou účinností vztahoval pouze na civilní obyvatelstvo, pro obyvatelstvo vojenské platila zvláštní právní úprava v podobě vojenského trestního zákona a vojenského trestního řádu. Na Slovensku platil uherský trestní zákon z roku 1878.

Procesní trestní řád ze dne 23. května 1873, č. 119 ř. z. stanovil mj. příslušnost soudů v trestním řízení, upravil problematiku opravných prostředků (odvolání ke sborovému soudu II. instance a zmatečných stížností k nejvyššímu soudu), zavedl zásadu ústnosti a veřejnosti řízení a zásadu volného hodnocení důkazů. Činnost porotních soudů upravoval zákon č. 32/1869 ř. z.²⁸

Právním základem soudnictví první republiky se pochopitelně stala československá ústava z roku 1920, která ve své čtvrté hlavě obsahovala principy vlastní demokratickému právnímu státu, jako nezávislost soudců, zákonnost, veřejnost a ústnost řízení, zásadu obžalovací, zásadu odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím, oddělení soudnictví od správy, právo každého občana na to, aby o něm rozhodoval zákonný soudce atd.²⁹

Řešení problémů právního řádu nově vzniklého státu mělo převzít v roce 1919 vytvořené ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizace správní (označované zkráceně jako „ministerstvo unifikační“), avšak jeho kompetence nebyly nikdy zcela jasné a jeho aktivity, zpočátku vnímané velmi optimisticky, se v podstatě omezovaly do role koordinačního centra unifikačních prací jednotlivých rezortních ministerstev, přičemž iniciativu ve vlastních unifikačních věcech převzalo postupně ministerstvo

²⁸ Výběrový seznam rakouských právních norem týkajících se soudnictví přináší Ladislav SOUKUP, *Dějiny českého soudnictví do r. 1938*, LexisNexis CZ, 2005, s. 85

²⁹ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*, Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 152

spravedlnosti, které bylo k legislativní práci vybaveno jak finančně, tak – a to především – personálně nesrovnatelně lépe.³⁰

Jak bylo uvedeno, legislativa týkající se soudnictví první ČSR přebírala s některými nutnými změnami dosavadní právní úpravu. Pouze k drobným změnám došlo v roce 1928 přijetím zákona č. 201/1928 Sb. z. a n. Upraveny byly v podstatě pouze názvy některých soudů (k názvům okresních soudů nebo sborových soudů první stolice, které vykonávaly pravomoc výhradně ve věcech civilních, exekučních, trestních nebo obchodních, byla připojena označení „civilní“, „exekuční“, „trestní“ nebo „obchodní“).³¹ Zákon č. 451/1919 Sb. z. a n. ze dne 28. července 1919 umožnil vládě ČSR zřídit samostatný sborový soud I. stolice pro věci trestní. Došlo tedy rovněž na této úrovni ke změně názvů některých soudů (krajský/zemský soud trestní a krajský/zemský soud civilní).³² Zákonem č. 51/1924 Sb. z. a n. byly zřízeny tzv. soudy kmetské, do jejichž působnosti náleželo rozhodování ve věcech obvinění, utržení a urážek na cti, spáchaných obsahem periodického tisku.

Novou zákonnou úpravu vyžadovaly především některé důležité oblasti veřejného práva: Zákonem č. 125/1920 Sb. z. a n. byl zřízen Volební soud a zákonem č. 162/1920 Sb. z. a n. Ústavní soud.

První ČSR převzala dosavadní normy občanského práva procesního, jejichž těžiště tvořily předpisy o sporném řízení. Jednalo se zejména o jurisdikční normu (č. 111/1895 ř. z.), civilní řád soudní (č. 113/1895 ř. z.) a zákon o soudní organizaci (č. 217/1896 ř. z.).³³

Nesporná agenda civilních soudů byla nadále ovládána patentem z roku 1854. K jistým úpravám došlo až v roce 1931 zákonem č. 100/1931 Sb., kterým byly stanoveny příslušnost a obsazení soudů v nesporném řízení, dále průběh a náklady nesporného řízení nebo opravné prostředky, které byly v tomto řízení přípustné (rekurs, dovolací recurs). Zákonem č. 130/1930 Sb. z. a n. měly být pozůstalostní záležitosti projednávány výhradně před okresními soudy. Nově byly upraveny také záležitosti konkurzní a vyrovnávací (zákon ze dne 27. března 1931 č. 64, kterým se vydávají řády konkursní, vyrovnávací a odpůrcí). Pro exekuční řízení platil nadále exekuční zákon a exekuční řád č. 78 a 79/1896 ř. z., který byl postupně doplňován dalšími legislativními normami (zákon č. 100/1933 Sb., kterým se vydávají předpisy o odhadu nemovitostí v řízení exekučním, tj. odhadní řád, zákon

³⁰ Jan DVORÁK – David FALADA, *c. d.*, s. 724

³¹ Zákon č. 201/1928 Sb. z. a n., § 2

³² Zákon č. 451/1919 Sb. z. a n., § 1

³³ Petra JÁNOŠÍKOVÁ – Vilém KNOLL – Alena RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2005, s. 174

č. 116/1932 Sb. o exekuci na podpory v nezaměstnanosti, zákon č. 74/1933 Sb., kterým se dočasně upravuje výkon exekuce proti zemědělcům a zákon č. 1/1933 Sb. o změně a doplnění některých předpisů o řízení exekucím a o trestním stíhání pletich při dražbách).

Přes počáteční snahy o novou kodifikaci a unifikaci občanského práva k obšírnější zákonodárné práci nedošlo a základ soukromého práva představoval překlad Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Doplněn byl pouze v oblasti rodinného práva tzv. rozlukovým zákonem nebo též manželskou novelou č. 320/1919 Sb. z. a n., která přinesla možnost volby mezi uzavřením sňatku před civilními nebo církevními orgány a rozšířila možnosti rozluky manželství.³⁴ Významnou změnou občanského práva byl však zákonný zásah do vlastnického práva, který představovala pozemková reforma. Byl vydán tzv. zákon záborový, č. 215/1919 Sb. z. a n., přidělový zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. a zákon náhradový č. 329/1920 Sb. z. a n.³⁵

V trestním řízení byl recipován trestní zákon č. 117/1852 ř. z. a trestní řád č. 119/1873 ř. z., bylo však nutné překlenout mezery, které způsobila změna státní formy, neboť rakouské trestní právo z 19. století novým společenským a hospodářským poměrům nevyhovovalo. Již 19. prosince 1918 byl proto vydán zákon č. 89, jímž se prozatímně měnila některá ustanovení trestního řádu.³⁶ Jednotnost a demokratickou formu Československé republiky zajišťoval zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. na ochranu republiky.³⁷ Na jeho základě byl (zákonem č. 51/1923 Sb.) zřízen státní soud, který měl pravomoci v trestním řízení v případech úkladů o republiku, poškozování republiky a útoků na ústavní činitele nebo v případech ohrožování míru a vojenské bezpečnosti.

Vojenské trestní soudnictví bylo založeno na trestním řádu z roku 1912 (zák. č. 131/1912 ř. z.). Také některé další speciální okruhy činnosti soudů musely být legislativně upraveny. Působnost porotních soudů byla nově stanovena zákonem č. 278/1919 Sb. z. a n. Pravidla podmíněného odsouzení a podmíněného propuštění z výkonu trestu stanovil zákon č. 562/1919 Sb. ze dne 17. října 1919. Soudnictví nad mládeží se své právní úpravy dočkalo teprve zákonem č. 48/1931 Sb. z. a n. ze dne 11. března 1931, kterým byly zřízeny soudy mládeže při okresních soudech a senáty mládeže při soudech krajských. Dalším významným zákonem, který částečně unifikoval trestní právo, byl zákon

³⁴ Miloslav DOLEŽAL, *c. d.*, s. 87

³⁵ Petra JÁNOŠÍKOVÁ – Vilém KNOLL – Alena RUNDOVÁ, *c. d.*, s. 169 - 171

³⁶ Tamtéž, s. 166

³⁷ Výkladem zákona č. 562/1919 Sb. a zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. se zabýval Albert MILOTA, viz *Podmíněné odsouzení a propuštění* (Plzeň 1919) a *Zákon na ochranu republiky* (Kroměříž 1923 a 1930).

č. 108/1933 Sb. z. a n. o ochraně cti. Zákonem č. 91/1934 Sb. z. a n. byl stanoven způsob ukládání trestu smrti a doživotních trestů. Konec třicátých let přinesl poslední pokusy dovést kodifikační práce v Československu k nějakým závěrům. V této době však do popředí vystupovaly zcela nové problémy a veškeré podobné diskuze zastavily události spojené s Mnichovem a pádem první republiky.³⁸

V souvislosti s národnostními problémy meziválečného Československa bylo nutné vyřešit také otázku jazykového práva, což se stalo teprve vydáním klíčového jazykového zákona, vládního nařízení č. 17/1926 Sb. z. a n., které stanovilo, že v soudních okresech (mezi něž soudní okres Hradec Králové patřil) s menšinou nedosahující ani 20 % obyvatelstva soudy, úřady a orgány republiky úřadovaly jen ve státním jazyce (tj. československém). Přesto byla otázka jazyková velice komplikovaná, a tak hrála důležitou roli při řešení těchto problémů zejména judikatura Nejvyššího správního soudu.³⁹

³⁸ Petra JÁNOŠÍKOVÁ – Vilém KNOLL – Alena RUNDOVÁ, *c. d.*, s. 168

³⁹ René PETRÁŠ, *Práva národnostních menšin v justiční a správní praxi*, in: Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě, sv. 1, Karolinum, Praha 2010, s. 505 – 506

4. VÝVOJ ORGANIZACE SOUDNICTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ

V LETECH 1848 - 1918

Významný mezník pro vývoj organizace soudnictví pozdější Československé republiky znamenala léta 1849 – 1854.⁴⁰ V důsledku revolučních událostí roku 1848 a zrušení dosavadní patrimoniální organizace bylo nutné provést velkou reformu soudní, finanční i politické veřejné správy, jejíž vedení nově připadlo do rukou státních orgánů. Stát se tak mohlo až po likvidaci celého komplexu právních i faktických vztahů mezi pozemkovou vrchností jakožto nositelkou jurisdikce nad poddanými. Zahájením této likvidace se stal první článek patentu ze 7. 9. 1848, který stanovil, že „poddanství a vztahy plynoucí z vrchnostenské ochrany jsou zrušeny i s předpisy tyto vztahy určujícími“.⁴¹

V polovině r. 1848 působilo 686 vrchnostenských soudů příslušných dominií (tj. soudů s všeobecnou soudní příslušností), dále 56 soudů v královských městech, 142 v municipálních městech a 19 kriminálních soudů. V rámci převratných změn vnitřní organizace státu – hluboké reformy státního aparátu rakouského císařství – musely být staré pozemkově vrchnostenské a feudalismem zatížené různorodé soudní orgány nahrazeny novými soudními strukturami, kde by byl alespoň oslaben, ne-li vyloučen vliv absolutistické formy vlády.⁴² Došlo k odstranění procesního principu inkvizičního a jeho nahrazení procesem obžalovacím. K výsledkům revolučních snah patřilo nesporně také zřízení porotních soudů, které ztělesňovaly představy měšťanstva o občanské kontrole a jejím podílu na soudním rozhodování. Nejprve vznikly jako poroty tiskové (patent č. 1151/1848 ř. z.), avšak již v r. 1852 byly zrušeny a znovu obnoveny až na základě trestního řádu z r. 1873, kdy rozhodovaly o vině v trestním řízení o zločinech (tj. na úrovni sborových soudů první instance).⁴³

Základní předpisy pro vyřizování agendy u všech soudních instancí stanovoval už císařský patent Josefa II. ze dne 9. září 1785. Patent určoval, jak mají soudci při jednání se

⁴⁰ Velice podrobně se vývojem organizace soudnictví ve 2. polovině 19. století zabývá Boris ŠALAK ve své diplomové práci (c. d., PF ZČU, 2009); srov. též Karel SCHELLE, *Význam roku 1848 pro vytvoření moderního státního aparátu*, Key Publishing, Ostrava 2008

⁴¹ SOA Praha, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1958, s. 81

⁴² Karolina ADAMOVÁ - Běla RIEGROVÁ - Petra SKŘEJPKOVÁ - Ladislav SOUKUP - Jiří ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, LexisNexis CZ, Praha 2005, s. 85

⁴³ Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde Praha a.s., 1997, s. 219

stranami postupovat, zároveň byly dány pokyny pro správu soudních písemností.⁴⁴ Přesto, že toto nařízení vykazovalo mnohé nedostatky, byla jeho podstatná ustanovení zahrnuta i do nového – pro novou soudní organizaci zásadního – císařského patentu ze dne 28. června 1850.

Nejvyšším správním úřadem v oboru justice se stalo ministerstvo práv (Justizministerium), později označované jako ministerstvo spravedlnosti, které bylo zřízeno 17. března 1848. Vzniklo z části Nejvyššího soudního úřadu⁴⁵, který do té doby slučoval funkci nejvyššího soudu a nejvyššího justičního správního úřadu. Kompetence ministerstva byla upravena nejvyšším rozhodnutím z 12. dubna 1852 s pozdějšími dodatky a změnami. Do jeho působnosti náležel zejména nejvyšší dohled nad soudy, státními zastupitelstvími, vězeňstvím, ale i advokací, notářstvím a obhájci ve věcech trestních.⁴⁶

Přes značnou nejasnost a protichůdnost názorů mohlo díky ohrožení právního pořádku a včasné existenci a pohotovosti justičního rezortu dojít k reorganizaci a vytvoření nových justičních institucí.⁴⁷ Již v září 1848 císař vyhlásil poprvé zásady nové organizace justičních orgánů.⁴⁸ V červnu 1849⁴⁹ bylo vydáno císařské rozhodnutí obsahující zásady nové soudní organizace, přičemž byla vytvořena soustava řádných soudů: okresní soudy, okresní soudy sborové, zemské soudy, vrchní zemské soudy a Nejvyšší (a kasační) soud.⁵⁰

Nejnižším článkem soudní soustavy (platné od 1. července 1850) se tedy staly *okresní soudy* (Bezirksgerichte). Území soudního okresu však nebylo totožné s okresem politickým (jeden politický okres byl tvořen 1 – 6 okresy soudními). Při okresních soudech rozhodovali samosoudci. Soudy byly obsazovány vždy jedním okresním soudcem (tj. samosoudcem), jedním nebo několika adjunkty (příp. tajemníky), jedním až dvěma úředníky pozemkových knih a pomocným personálem.⁵¹ Na území Čech bylo v této době zřízeno celkem 210 okresních soudů (z nichž 30 bylo zároveň okresním soudem sborovým), na Moravě 78 (z toho 30 OS sborových) a ve Slezsku 22 OS (z toho 3 OS sborové). Zvláštní skupinu tvořilo

⁴⁴ Václav PEŠÁK, *Archiválie patrimoniálních a okresních soudů v Čechách*, in: Justiční archiválie, sv. 1, Praha 1947, s. 12

⁴⁵ O Nejvyšším soudním úřadě viz Michael Friedrich von MAASBURG, *Geschichte der obersten Justizstelle in Wien (1749 – 1848)*, Praha 1879

⁴⁶ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 318

⁴⁷ Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 99

⁴⁸ Soudnictví mělo být funkcí státní moci, vykonávanou státními soudy, všichni občané si měli být před soudem rovni bez výjimky, soudnictví mělo být ve všech stolicích odděleno od správy. Viz Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 101

⁴⁹ Císařské rozhodnutí ze 14. 7. 1849, č. 278 ř. z.

⁵⁰ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 55 - 60

⁵¹ Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 114

52 okresních soudů 1. třídy. Do působnosti okresních soudů patřil výkon prvoinstanční pravomoci v občanskoprávních i v trestních věcech. Rozhodovaly proto především ve sporech menšího významu a v nesporných občanskoprávních záležitostech. Měly rozsáhlou všeobecnou civilní pravomoc, byly příslušné ve věcech sporů o majetkové nároky hodnoty nejvýše 500 zlatých. Od roku 1898 patřily před okresní soudy spory, které jim byly výslovně přikázány jurisdikční normou⁵², tedy spory o otcovství k nemanželskému dítěti, spory o určení a upravení hranic pozemků, spory z nájemních a pachtovních smluv, spory z čeledního a služebního poměru. Mohly vyřizovat žádosti o prozatímní opatření ve sporech o rozvod nebo rozluky manželství.⁵³ Ze záležitostí nesporných vedly OS zejména řízení o pozůstalosti, poručenství, opatrovnictví, dobrovolném rozvodu, prohlášení za mrtvého a dobrovolná vyrovnání. Okresní soudy vedly také pozemkové knihy a byly zároveň příslušné pro sporná i nesporná řízení týkající se nemovitostí v jejich knihách evidovaných. V rámci své trestní pravomoci rozhodovaly OS věci přestupkové, ve věcech zločinů a přečinů pouze poskytovaly součinnost při vyšetřování příslušným okresním soudům sborovým.⁵⁴ Pravomoc *okresních soudů sborových* byla výlučně trestní v řízení o zločinech a přečinech. Nejednalo se však o separátní instituce s vlastními budovami a personálním aparátem, jejich pravomoc vykonávaly některé okresní soudy a zemské soudy. Okresní soudy sborové rozhodovaly ve tříčlenných senátech tvořených předsedou a dvěma přísedícími, přičemž tyto senáty byly sestavovány vždy ad hoc.⁵⁵

Několik soudních okresů (5 – 24) tvořilo širší obvod *zemského (též krajského) soudu* (Landesgerichte).⁵⁶ Ten působil jako sborový soud a vykonával jak pravomoc civilní tak i trestní. V obvodech, v nichž nebyl zřízen zvláštní *obchodní soud*, vykonávaly zemské soudy také pravomoc obchodní (obchodní senáty při zemských soudech v Praze a v Brně). Obdobně byly pro spory týkající se dolů zřízeny horní senáty⁵⁷. V Čechách bylo nejdříve zřízeno 13 zemských soudů (Česká Lípa, České Budějovice, Hradec Králové, Cheb, Jičín, Kutná Hora, Liberec, Most, Písek, Plzeň, Praha, Tábor a Vysoké Mýto), na Moravě 6 (Brno, Jihlava,

⁵² Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 320

⁵³ Karolína ADAMOVÁ - Běla RIEGROVÁ - Petra SKŘEJPKOVÁ - Ladislav SOUKUP - Jiří ŠOUŠA, *c. d.*, s. 86 - 88

⁵⁴ Zákon ze dne 23. 5. 1873 č. 119 ř.z., § 9 O soudech okresních

⁵⁵ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 61 – 62 a s. 66

⁵⁶ O příslušnosti jednotlivých okresních soudů k soudům krajským viz: František ROUBÍK, *Ke vzniku správního členění Čech z roku 1850*, in: Sborník archivu ministerstva vnitra, sv. XI, 1938

⁵⁷ Horní senáty byly zřízeny při zemských soudech v Mostě (pro obvody zemských soudů v Mostě, Chebu, České Lípě a Liberci), v Plzni (pro obvody ZS v Plzni, Písku a Praze), v Kutné Hoře (pro obvody ZS v Kutné Hoře, Budějovicích, Táboře, Chrudimi, Hradci Králové a Jičíně) a v Olomouci (pro celý obvod vrchního zemského soudu v Brně, tj. pro celou Moravu a Slezsko). Srov. Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 121

Nový Jičín, Olomouc, Uherské Hradiště, Znojmo) a ve Slezsku 2 zemské soudy (Opava a Těšín)⁵⁸. Zemské soudy rozhodovaly v senátech – v civilních věcech pětičlenných, pokud však zemský soud rozhodoval jako soud I. instance v civilních věcech, byl senát tříčlenný; kauzální obchodní senáty byly čtyřčlenné, prvoinstanční trestní senáty byly do 15. ledna 1852 tříčlenné, poté šestičlenné. Trestní senáty pro rozhodování ve II. instanci byly vždy pětičlenné. Personální strukturu zemského soudu tvořili prezident, jeden nebo více senátních prezidentů, několik soudních radů, odborní přisedící, archivář, vyšší kancelářští úředníci (ředitel kanceláří, žalárník), nižší kancelářští úředníci (kancelisté, diurnisté) a další pomocné síly. V první instanci civilního řízení byly zemské soudy příslušné pro rozhodování všech sporů, které nebyly výslovně přikázány okresním soudům, a sporů o hodnotě převyšující 500 zlatých. V rámci nesporné agendy projednávaly zavedení nebo zrušení opatrovnictví pro marnotratnost nebo duševní chorobu, záležitosti adopce nebo emigrace do zahraničí.⁵⁹ Dále byly příslušné pro sporné i nesporné řízení fideikomisní, knihovní (ve vztahu k pozemkovým knihám vedeným okresními soudy v jejich sídle), konkurzní a vyrovnávací. Rozhodovaly spory o rozvod, rozluku a neplatnost manželství a spory z rodinných vztahů.⁶⁰ Do 29. února 1852 byly zemské soudy také odvolací instancí pro všechny sporné i nesporné civilní záležitosti, o kterých rozhodly v I. instanci okresní soudy. Od 1. března 1852 se však výlučným soudem II. stolice v civilním řízení staly vrchní zemské soudy. Ve své trestní pravomoci byly zemské soudy příslušné pro těžké zločiny. Do 14. ledna 1852 vykonávaly tuto svou trestní pravomoc jako soudy porotní (pětičlenný senát a 12 porotců), poté v šestičlenných senátech. Jako soudy II. instance rozhodovaly zemské soudy s konečnou platností o stížnostech proti nálezům OS ve věcech přestupkových a proti nálezům okresních soudů sborových ve věcech zločinů.⁶¹ Přímo soudům zemským byly přikázány: velezrada, urážka Veličenstva, rušení veřejného pokoje, vyzvědačství, pozdvižení a vzbouření, v civilním řízení např. sporné i nesporné záležitosti týkající se nemovitostí zapsaných ve veřejných knihách, které zemské soudy vedly (v deskách zemských, lenních, v knihách železničních).⁶²

⁵⁸ Václav PEŠÁK, *c. d.*, s. 24

⁵⁹ SOA Praha, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1958, s. 63

⁶⁰ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 322 a Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 118 - 119

⁶¹ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 62 – 63 a s. 67

⁶² Karolina ADAMOVÁ - Běla RIEGROVÁ - Petra SKŘEJKOVÁ - Ladislav SOUKUP - Jiří ŠOUŠA, *c. d.*, s. 89

Určitý počet zemských (krajinských) soudů tvořil obvod *vrchního zemského soudu* (Oberlandesgericht)⁶³, při kterém působili prezident, senátní prezidenti, soudní radové, vyšší a nižší kancelářští úředníci a pomocný personál. Vrchní zemské soudy zasedaly vždy v pětičlenných senátech a do 29. února 1852 rozhodovaly v civilních záležitostech sporných jednak ve II. stupni o opravných prostředcích proti veškerým prvoinstančním rozhodnutím zemských soudů a jednak ve III. (a posledním) stupni o opravných prostředcích proti druhoinstančním rozhodnutím zemských soudů.⁶⁴ Od 1. března 1852 se vrchní zemské soudy staly v civilním řízení výhradními odvolacími soudy proti rozhodnutím všech nižších soudů – rozhodovaly výhradně ve II. stupni. Protože bylo trestní řízení zpočátku dvojinstanční, rozhodovaly vrchní zemské soudy především o stížnostech proti rozhodnutí okresních sborových soudů o nedostatku legitimace a o příslušnosti obnovy řízení.⁶⁵ Vrchní zemské soudy mohly jednat výjimečně i jako soudy I. instance, a to o syndikátních žalobách, jimiž byl uplatněn nárok na náhradu škody způsobené porušením práva soudními úředníky.⁶⁶

Na vrcholu soudní soustavy stál *Nejvyšší soudní a kasační dvůr* (Der Oberste Gerichts- und Kassations- Gerichtshof) se sídlem ve Vídni. Jeho organizace byla upravena císařským patentem ze 7. srpna 1850, č. 325 ř. z. Strukturu nejvyššího soudu tvořili první a druhý prezident, 5 senátních prezidentů, 48 soudních radů a další kancelářské a pomocné síly. Nejvyšší soud rozhodoval v sedmičlenném senátu, ve výjimečných záležitostech však v plénu tvořeném všemi soudci nebo v patnáctičlenných (v tzv. „plném senátu“) nebo jedenáctičlenných senátech. Nejvyšší (a kasační) soud rozhodoval v civilním řízení jako odvolací soud ve všech případech, v nichž vrchní zemské soudy rozhodovaly ve II. stupni. V trestních věcech působil výlučně jako soud zrušovací (rozhodoval o zmatečných stížnostech proti rozhodnutím vrchních zemských soudů a proti konečným rozsudkům zemských soudů). Nejvyšší soud rozhodoval také o kompetenčních konfliktech mezi soudy navzájem a mezi soudy a správními úřady nebo o stížnostech syndikátních.⁶⁷

Pronikavá reorganizace politické správy provedená v letech 1851 – 1854 zasáhla i nedávno vybudovanou soustavu soudnictví. Téměř celá jeho vnější i vnitřní organizace byla

⁶³ Obvody vrchních zemských soudů se prakticky kryly s hranicemi jednotlivých korunních zemí. V českých zemích tak vznikly dva vrchní zemské soudy, které převzaly kompetence všeobecných apelačních a vrchních kriminálních soudů v Praze pro Čechy a v Brně pro Moravu a Slezsko.

⁶⁴ Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 124

⁶⁵ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 67 – 68

⁶⁶ Karolina ADAMOVÁ - Běla RIEGROVÁ - Petra SKŘEJPKOVÁ - Ladislav SOUKUP - Jiří ŠOUSA, *c. d.*, s. 92

⁶⁷ Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 18, 1968, s. 125 - 126 a Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 68

kodifikována novými předpisy a další etapa ve vývoji rakouského soudnictví nastala roku 1855, kdy byly propojeny prvoinstanční soudní orgány s orgány politické a finanční správy⁶⁸. Nositeli okresní soudní pravomoci se 28. dubna 1855 na Moravě a ve Slezsku a 26. května 1855 na území Čech staly⁶⁹:

a) *smíšené okresní úřady coby soudy* (Bezirksämter als Bezirksgerichte)

b) *městské delegované okresní soudy*

c) *samostatné okresní soudy*

Dále se součástí soudní organizace staly *sborové soudy I. stolice* (krajské, v hlavních zemských městech zemské soudy), *sborové soudy II. stolice* (vrchní zemské soudy) a *Nejvyšší soud* (Oberste Gerichtshof).

Nejnižším článkem soudní soustavy se v tomto období staly *smíšené okresní úřady coby soudy*. Ty byly zřízeny místo předchozích okresních soudů a jejich územní obvody se kryly se soudními okresy. Byly příslušné pro všechny záležitosti správní, berní a soudní nevyhrazené výslovně jiným úřadům a orgánům.⁷⁰ Z hlediska personálního obsazení byly součástí okresních úřadů, při nichž měl jeden z adjunktů zpravidla soudcovskou kvalifikaci a samostatně vedl soudní sekci. Vedle smíšených okresních úřadů působily v 6 českých městech⁷¹ samostatné *okresní soudy*, které zůstaly i nadále nezávislé na orgánech politické správy. V řadě měst, kde sídlily sborové soudy 1. stolice, vznikly jako jejich součást tzv. *městské delegované soudy*, které byly místně příslušné pro obvod města a předměstský a venkovský okruh. Měly civilní a trestní (přestupkovou) pravomoc jako všechny ostatní „venkovské“ okresní soudy.⁷²

Krajské (v Praze, Brně a Opavě *zemské*) *soudy* zůstaly na rozdíl od okresních sborových soudů zachovány, působily však výlučně jako soudy prvoinstanční. V Čechách došlo k vytvoření dvou nových obvodů krajských soudů (KS Mladá Boleslav a KS Litoměřice), čímž se jejich počet zvýšil na 15, na Moravě a ve Slezsku zůstal počet krajských soudů

⁶⁸ K zachování samostatného soudnictví došlo až u soudů sborových, u nositelů pravomoci samosoudců (v našich zemích) jen výjimečně. Nově bylo také zavedeno trojinstanční řízení nejen v civilních (sporných i nesporných), ale i v trestních věcech, zrušeny byly porotní soudy.

⁶⁹ Vzhledem k značně rozdílným předpokladům tohoto územně organizačního vývoje v jednotlivých částech monarchie bylo překročeno k postupnému uvádění těchto úřadů v činnost. Jako první byl takto organizován již 30. 5. 1854 srbsko-temešvářský banát a jako poslední 29. 9. 1855 Halič a Bukovina. Viz Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 21, 1971, s. 96 a s. 108

⁷⁰ Ivo HOLL - Ingeborg CHURAŇOVÁ - Jaroslav LAMEŠ - Luboš LACINGER - Václav ŠOLLE, *c. d.*, s. 88

⁷¹ Jindřichův Hradec, Rychnov nad Kněžnou, Litomyšl, Vysoké Mýto, Klatovy a Karlín.

⁷² Karolina ADAMOVÁ - Běla RIEGROVÁ - Petra SKŘEJPKOVÁ - Ladislav SOUKUP - Jiří ŠOUŠA, *c. d.*, s. 87; O městských delegovaných soudech viz Václav ŠOLLE, *c. d.*, SAP 21, 1971, s. 115 - 117

nezměněn. V civilních záležitostech bylo početní obsazení senátů zemských soudů stejné jako v období předchozím, v trestních věcech rozhodovaly tříčlenné trestní senáty. I v této vývojové etapě byly v českých zemích dva *vrchní zemské soudy* (v Praze a v Brně), které zůstaly s určitými výjimkami výhradními soudy druhoinstančními. Na vrcholu soudní soustavy stál *Nejvyšší soud* (Oberster Gerichtshof) se sídlem ve Vídni. I nadále rozhodoval v sedmičlenných senátech o kvalifikovaných záležitostech (např. v případě hrdelních zločinů), v jedenáctičlenných i patnáctičlenných senátech nebo v plénu. Nejvyšší soud byl v tomto období řádnou III. instancí v civilním i v trestním řízení, rozhodoval ve III. (a posledním) stupni o veškerých přípustných opravných prostředcích v civilním řízení sporném i nesporném.⁷³

Roku 1867 došlo v habsburské monarchii k zásadním státoprávním změnám, které se pochopitelně promítly i do oblasti soudnictví. Dne 21. prosince 1867 byla vydána poslední rakouská ústava známá jako ústava prosincová. Její součástí byly i dva zákony vztahující se k organizaci soudnictví: Státní základní zákon o zřízení říšského soudu a Státní základní zákon o soudcovské moci. Říšský soud rozhodoval o porušení politických práv a veřejných nárocích vůči státu a zemím, o sporech mezi sněmy a úřady. Skládal se z předsedy, místopředsedy, 12 členů a 4 náhradníků.

V souvislosti s rozvojem kapitalistického podnikání byly v r. 1869 zřízeny živnostenské soudy (zák. č. 63/1869 ř. z.) k projednávání sporů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci a rozhodčí soudy úrazových pojišťoven (zák. č. 1/1888 ř. z. a zák. č. 47/1889 ř. z.).⁷⁴

Po přijetí prosincové ústavy a zákona ze dne 11. června 1868, č. 59 ř. z. byly zrušeny kombinované orgány správy a soudnictví a opětovně obnoveny samostatné okresní soudy ve svých původních obvodech. Soustava obecných řádných soudů, byla tedy tvořena soudy:

- a) *okresní soudy, resp. městské delegované okresní soudy*
- b) *zemské/krajské soudy*
- c) *vrchní zemské soudy*
- d) *Nejvyšší (a kasační) soud*

U *okresních soudů* rozhodovali i nadále samosoudci, sborové soudy I. instance představovaly opět *zemské a krajské soudy*, které v tomto období rozhodovaly v civilních

⁷³ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, c. d., s. 72 – 78

⁷⁴ Karel MALÝ a kol., c. d., s. 220

věcech zásadně v tříčlenných senátech a v trestních věcech ve čtyřčlenných trestních senátech. Při zemských a krajských soudech působily také *soudy porotní*, které od roku 1869 rozhodovaly nejprve o zločinech a přečinech spáchaných tiskem, od účinnosti trestního řádu z r. 1873 navíc o veškerých zločinech, u nichž byla dolní hranice trestní sazby nejméně 5 let (např. velezrada, vražda a zabití, kvalifikovaná loupež apod.). Již v roce 1873 však byl přijat zákon, který umožňoval vládě pozastavit činnost porotních soudů na 1 rok, čímž se činnost těchto soudů postupně odbourávala a 1. srpna 1888 byla činnost porotních soudů zcela pozastavena ve všech průmyslových centrech říše. Místo porot pak rozhodovaly šestičlenné senáty krajských soudů označované jako soudy výjimečné.⁷⁵ *Sborovými* soudy II. instance byly *vrchní zemské soudy*, rozhodující zásadně v pětičlenných senátech (u kvalifikovaných záležitostí v senátech jedenáctičlenných). *Nejvyšší soud* rozhodoval v civilních věcech i nadále v sedmičlenných senátech, v zákonem stanovených záležitostech v senátu jedenáctičlenném nebo v plenárním senátu. V územní organizaci soudnictví po roce 1868 již nedocházelo k systémovým změnám, kontinuálně se však vyvíjelo územní uspořádání jednotlivých soudních obvodů. Vyčleněním několika obcí ze stávajících soudních okresů vznikaly nové soudní okresy nebo docházelo ke změnám hranic soudních obvodů. Do roku 1918 stoupl počet okresních soudů na 232 v Čechách, 82 na Moravě a 25 ve Slezsku. V souvislosti se snahami německé národnostní menšiny o připojení pohraničního území k Německu, resp. k Rakousku byl na podzim roku 1918 vytvořen nelegální vrchní zemský soud v Liberci, do jehož obvodu měly patřit soudy v oblastech tzv. Sudet a Deutschböhmen. Tato organizační změna však nepřežila rok 1918.⁷⁶

⁷⁵ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 98

⁷⁶ Tamtéž, s. 83 a 86 - 93

5. ORGANIZACE SOUDNICTVÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Vznik Československé republiky v roce 1918 nepřinesl oproti dřívějšímu období do organizace soudnictví výraznější změny. Recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. byla převzata téměř kompletní soustava rakouského a uherského soudnictví. Pro potřeby právní praxe vznikly jen některé nové soudy, u některých došlo ke změně jejich názvů.⁷⁷ V ústavě ČSR z roku 1920 byly stanoveny základy moderního soudnictví: soudnictví má být ve všech instancích odděleno od státní správy (§ 96), všichni soudci mají vykonávat svůj úřad nezávisle a jsou vázáni jen zákonem (§ 98)⁷⁸. Z toho vyplývá, že žádný soudce není nikomu za svá rozhodnutí odpovědný, jeho úkolem je správně vyložit zákon a rozhodnout ve prospěch práva. Odpovědným tak soudce činí pouze porušení zákona.⁷⁹

Soudy působící v období první republiky je možné rozčlenit do několika skupin, a sice:

1) Soudy, na nichž se aplikovalo právo veřejné, tj. soudnictví veřejnoprávní, především *soudnictví správní*.

2) Soudy, rozhodující především o nárocích soukromoprávních (výjimečně též veřejnoprávních), tj. *soudnictví civilní*.

3) Soudy, které rozhodují o trestních záležitostech, tj. *soudnictví trestní* (občanské a vojenské).

4) Jiné soudy veřejnoprávní (ústavní soudnictví, volební soudnictví).⁸⁰

I. Schelleová, K. Schelle člení prvorepublikové soudnictví na soudy správní, dále soudy řádné (trestní a civilní), soudy specializované a soudy rozhodčí.⁸¹

5. 1. Ústavní soudnictví

Soudnictví ústavní stálo mimo rámec soustavy obecných soudů. Jeho úkolem bylo chránit ústavnost a základní práva a svobody vyplývající z ústavy, tedy především přezkoumávání, zda jednotlivé zákony odpovídají ústavě. Ústavní soud byl vázán pouze

⁷⁷ Tamtéž, s. 150

⁷⁸ Zákon 121/1920 ze dne 29. 2. 1920 (Ústavní listina ČSR), Hlava čtvrtá, Moc soudcovská, http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

⁷⁹ Miloslav ŠTASTNÝ, *Všeobecný přehled soudnictví v Československu*, in: Čs. vlastivěda 5 (Stát), 1931, s. 376

⁸⁰ Tamtéž, s. 377

⁸¹ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 150 - 152

ústavou. Pokud jí některý ze zákonů neodpovídal, prohlásil Ústavní soud dotyčné ustanovení za neplatné a výrok byl vyhlášen ve Sbírce zákonů a nařízení, čímž chybný zákon pozbýval veškeré moci a všechny ostatní soudy byly tímto vázány. Ústavní soud prováděl také přezkumnou činnost prozatímních opatření, která učinil sněmovní výbor v době, kdy byla sněmovna rozpuštěna, nebo bylo její zasedání ukončeno.⁸² V případě přezkumu ústavnosti zákonů mohl rozhodovat Ústavní soud pouze na základě návrhu, který byl podán od Nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu, od Poslanecké sněmovny, Senátu nebo od sněmu Podkarpatské Rusi, a to pouze do 3 let ode dne, kdy byl příslušný zákon vyhlášen.⁸³

Ústavní soud se sídlem v Praze byl zřízen zákonem č. 162/1920 Sb. z. a n. a jeho prvním předsedou se stal národní socialista a pražský primátor Karel Baxa (1863 – 1938). Tři členy (a z nich také předsedu) Ústavního soudu jmenoval prezident republiky na dobu 10 let, další 4 byli – rovněž na 10 let – vysíláni nejvyššími soudy (tj. dva z Nejvyššího soudu a dva z Nejvyššího správního soudu).⁸⁴ Svou činnost ukončil Ústavní soud v létě roku 1939. Během svého působení rozhodoval ve více než 30 případech, přičemž většina z těchto rozhodnutí spadá teprve do let 1938 – 1939 (23 případů).⁸⁵

5. 2. Správní soudnictví

Úkolem správního soudnictví⁸⁶ byla kontrola nad rozhodnutím správních úřadů a ochrana před nezákonnými zásahy výkoné moci. Soud civilní poskytoval ochranu jen proti rozhodnutí správního úřadu v záležitostech soukromoprávních. Proti jiným správním rozhodnutím bylo možné se odvolat jen k soudu správnímu.⁸⁷

Počátky správního soudnictví na našem území je třeba hledat již v rakousko-uherské monarchii. Dne 22. října 1875 (zák. č. 36 ř. z.) byl zřízen ve Vídni Správní soudní dvůr

⁸² Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 380

⁸³ Zákon č. 162/1920 Sb. z. a n. ze dne 9. 3. 1920 o ústavním soudě, §§ 9 a 12

⁸⁴ Tamtéž, § 1

⁸⁵ Jana OSTERKAMP, *Ústavní soud v meziválečném Československu, 1920 – 1939: Bezmocní bohové v ústavním nebi*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 1, Karolinum, Praha 2010, s. 338

⁸⁶ Správním soudnictvím Rakousko-Uherska i první Československé republiky se zabýval především Jiří HOETZEL (1874 – 1961), lze tedy odkázat na jeho práce: *Strany v rakouském řízení správním: příspěvky k poznání správního procesu*, in: *Správní obzor*, Praha 1911; *Rakouské řízení správní*, Všehrd, Praha 1915; *Soudní kontroly veřejné správy*, Všehrd, Praha 1924; *Československé správní právo*, Melantrich, Praha 1937. Ve *Slovníku veřejného práva československého*, sv. IV., podává na s. 589 - 605 výklad o správním soudnictví Emil HÁCHA.

⁸⁷ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 377 – 378

(Verwaltungs-gerichtshof), který rozhodoval v případech, že byla některá osoba zkrácena na svých právech rozhodnutím správního, státního, zemského, okresního nebo obecního orgánu. Správní soudní dvůr, složený z prezidenta a 12 dvorních radů jmenovaných císařem, rozhodoval jako soud zrušovací (kasační).

Československá republika se rakouským modelem správního soudnictví nechala inspirovat, což vyplývá ze zákona č. 3/1918 Sb. z. a n. o Nejvyšším správním soudu. Oproti dosavadní úpravě byly také věci disciplinární a policejní – v monarchii vyloučené z kompetence Správního soudního dvora – zahrnuty do přezkumné pravomoci Nejvyššího správního soudu.⁸⁸ Nejvyšší správní soud jako nejvyšší instance správního soudnictví rozhodoval o stížnostech proti správním rozhodnutím ze všech oborů správy. Tato rozhodnutí však mohl přezkoumat jen po stránce právní, do jeho kompetencí nespadal přezkum skutkového zjištění správního úřadu nebo výslech svědků apod. Nejvyšší správní soud tak mohl jen ověřit, zda správní úřad postupoval správně, zda provedl všechny potřebné důkazy a zda bylo všeho užito podle zákona. Úkolem Nejvyššího správního soudu, vzniklého již v roce 1918 se sídlem v Praze, bylo rozhodovat jen v případě, že strana podala k němu stížnost, nemohl zakročit sám od sebe. Shledal-li tuto stížnost opodstatněnou, pak původní rozhodnutí zrušil, správní úřad musel vydat rozhodnutí nové a při tom se řídit pokyny Nejvyššího správního soudu, který sám nové rozhodnutí vydat nemohl.⁸⁹

Členové Nejvyššího správního soudu byli jmenováni prezidentem republiky na návrh vlády. Podmínkou bylo, aby alespoň polovina z členů tohoto soudu měla způsobilost k zastávání soudcovské funkce (tj. že složili soudcovskou nebo advokátskou zkoušku). Nejvyšší správní soud rozhodoval v senátech, které byly složeny ze 4 radů a předsedy, případně ze dvou radů a předsedy. Pro sjednocení judikatury byly zřízeny dvanáctičlenné senáty „odborné“, potom ještě početnější plénium administrativní a plénium finanční a konečně plné shromáždění všech členů soudu (plenissimum).⁹⁰

Prvním prezidentem (předsedou) Nejvyššího správního soudu se stal jeden z „mužů Října“ a člen Maffie, významný český politik, poslanec Říšské rady a poté senátní prezident vídeňského Nejvyššího správního soudního dvora, Ferdinand Pantůček (1863 – 1925). Druhým prezidentem (místopředsedou) byl jmenován Emil Hácha (1872 – 1945), před rokem

⁸⁸ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 304 - 306

⁸⁹ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 378

⁹⁰ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 307

1918 rada vídeňského soudu. Po Pantůčkově smrti v roce 1925 byl Hácha jmenován prvním prezidentem soudu a zůstal jím až do doby, kdy byl zvolen prezidentem „druhé republiky“ (v listopadu 1938). U Nejvyššího správního soudu byli zaměstnáni jen soudci z povolání, nejméně jedna polovina z nich musela mít způsobilost k úřadu soudcovskému, ostatní byli vybráni z úředníků správních. Všichni soudci byli jmenováni až po předcházejícím osvědčení jinde – ve službě soudní nebo správní.⁹¹

V důsledku přípravy správní reformy v roce 1920 se měly stát základními administrativními jednotkami státu župy dělené na okresy. V návaznosti na to byl přijat i zákon č. 158/1920 Sb., o správním soudnictví u úřadů okresních a župních, podle něhož měly být vytvořeny tzv. justiční okresní a župní senáty, složené z profesionálních úředníků a občanských přisedících, volených okresními výbory. Teprve v nejvyšší instanci měl rozhodovat Nejvyšší správní soud. Realizace župního zákona byla v českých zemích stále odkládána a nakonec neuskutečněna, správní soudnictví bylo proto nadále postaveno na existenci Nejvyššího správního soudu. Nezřízení těchto nižších stupňů správního soudnictví se však podepsalo na neúměrném zatížení Nejvyššího správního soudu, kde již v polovině 20. let trvale převyšoval počet nových věcí možnosti jejich vyřizování. Řízení se tak postupně protahovalo až na několik let a nepomohlo ani postupné zvyšování počtu soudců (z původních 26 až na přibližně 50 v době zániku svobodného Československa).⁹²

Nejvyšší správní soud byl v letech první republiky pracovištěm evropské právní úrovně. Jeho činnost je zřejmá ze sbírek jeho rozhodnutí, z nichž největšího významu dosáhla sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu, podle svého uspořadatele, senátního prezidenta Nejvyššího správního soudu Josefa V. Bohuslava známá jako „Bohuslavova sbírka“. V ní vyšlo v letech 1918 – 1948 ve dvou řadách (administrativní a finanční) několik desítek tisíc nálezů.⁹³

⁹¹ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 380,
http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=art&base_tre_id=0&base2_tre_id=0&tre_id=107&menuactive=%3bml107%3b&art_id=4

⁹² Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 307

⁹³ http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=art&base_tre_id=0&base2_tre_id=0&tre_id=107&menuactive=%3bml107%3b&art_id=4

5. 3. Volební soudnictví a patentní soud

Volební soudy, zřízené zákonem č. 125/1920 Sb. z. a n., jakožto kontrolní orgány správních úřadů rozhodovaly o stížnostech proti výsledkům reklamačního řízení provedeného podle zákona o stálých voličských seznamech ze dne 19. prosince 1919, č. 663 Sb. z. a n., proti výsledkům voleb do Národního shromáždění, zemských zastupitelstev, výborů a komisí, ověřovaly volby členů Národního shromáždění a zemských zastupitelstev. Rozhodovaly také o dodatečné ztrátě mandátu u členů Národního shromáždění. Soud patentní byl odvolací stolicí proti rozhodnutí patentního úřadu.⁹⁴

Z úsporných důvodů byl volební soud přiřčen k Nejvyššímu správnímu soudu, oba soudy tak měly společného prezidenta i viceprezidenta. Dvanáct soudců z povolání pro volební soud bylo pro jednotlivé případy určováno prezidentem z řad soudců Nejvyššího správního soudu. Přisedící byli voleni na období 10 let Poslaneckou sněmovnou. Volební soud rozhodoval buď v senátech složených ze 4 členů a jednoho stálého referenta, nebo v plenární schůzi.⁹⁵

V čele patentního soudu stál prezident nebo senátní prezident Nejvyššího správního soudu, soudci byli dva radové správního soudu, dále rada ministerstva obchodu a tři techničtí odborníci. Členové patentního soudu byli jmenováni prezidentem republiky na návrh ministerstva obchodu na dobu pěti let.⁹⁶

5. 4. Soudy řádné, mimořádné a rozhodčí

5. 4. 1. Soudy řádné

Základ celé soudní organizace tvořily soudy s všeobecnou působností, kterým byl svěřen výkon veškeré civilní pravomoci, pokud nebyla v tom kterém případě výlučně přikázána některému mimořádnému soudu, a sice:

a) *Okresní soudy* – pro každý soudní okres; rozhodovaly vždy jako soudy I. instance a vždy jen samosoudcem. Proti rozsudku okresního soudu bylo možné se odvolat k soudu krajskému a proti jeho rozsudku k soudu Nejvyššímu.

⁹⁴ Miloslav ŠŤASTNÝ, *c. d.*, s. 379

⁹⁵ Zákon č. 125 Sb. z. a n. ze dne 29. 2. 1920 o volebním soudě, §§ 1 – 2 a § 5

⁹⁶ Miloslav ŠŤASTNÝ, *c. d.*, s. 381

b) *Krajské soudy* – každý pro svůj kraj; do 15. března 1929 byly krajské soudy v hlavních městech zemí nazývány zemskými, poté všeobecně pouze krajskými.⁹⁷ Působily jako odvolací a rekursní soudy proti rozsudkům a usnesením okresních soudů, ve významnějších záležitostech rozhodovaly také jako soudy I. instance. Proti rozsudku krajského soudu bylo možné odvolání k soudu vrchnímu a poté k soudu Nejvyššímu. V méně závažných věcech rozhodovaly krajské soudy také samosoudcem, v závažných věcech (tj. hodnota sporu přesahovala 20 000 Kč) však tříčlenným senátem, který byl obsazen soudci z povolání a jen výjimečně – v tzv. kauzálních věcech (záležitostech obchodních, horních a námořních) zasedal vedle dvou soudců právníků také jeden soudce laický.⁹⁸

c) *Vrchní soudy* – byly zřízeny čtyři, a sice v Praze (pro zemi Českou), v Brně (pro zemi Moravskoslezskou), v Bratislavě a v Košicích, jako odvolací a rekursní soudy proti rozsudkům krajských soudů. Do 14. března 1929 byly nazývány vrchními zemskými soudy, poté pouze vrchními.⁹⁹ Jako soudy I. stolice působily jen zcela výjimečně, pak bylo možné odvolání proti jeho rozsudku k Nejvyššímu soudu. Vrchní soudy rozhodovaly v pětičlenných senátech soudců z povolání, v méně závažných věcech v senátech tříčlenných.

d) *Nejvyšší soud* byl zřízen v listopadu 1918 jako nejvyšší instance pro věci civilní i trestní s působností pro oblast celého státu, od roku 1919 sídlil v Brně. Skládal se z prvního a druhého prezidenta, sedmi senátních prezidentů (roku 1930 byl jejich počet zvýšen na 9) a čtyřiceti radů (od roku 1930 se jejich počet zvýšil na 48).¹⁰⁰ Nerozhodoval nikdy jako soud I. instance. Jako soud II. instance rozhodoval jen v několika případech, ve kterých rozhodly vrchní soudy jako soudy I. instance. Dále rozhodoval jako soud III. instance (aniž by se rozlišovalo, zda v I. instanci rozhodoval soud okresní nebo krajský). Výjimkou bylo, že na Slovensku a Podkarpatské Rusi rozhodoval ve III. instanci soud vrchní.

Všechny tyto soudy měly kromě pravomoci civilní také pravomoc trestní, některé fungovaly také jako mimořádné soudy polabské. Bylo interní záležitostí soudu, který soudce se má zabývat otázkami spornými, nespornými a exekučními a který agendou trestní. U menších soudů měl jeden soudce na starosti i více oborů. Soudy mimořádné (kromě labského plavebního) a rozhodčí však byly vždy organizovány samostatně.¹⁰¹

⁹⁷ SOA Praha, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1958, s. 90

⁹⁸ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 389

⁹⁹ SOA Praha, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1958, s. 91

¹⁰⁰ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 152

¹⁰¹ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 387 - 388

5. 4. 2. Soudy mimořádné

Mezi soudy mimořádné, kterým náležel jen určitý výsek civilní pravomoci, patřily:

a) *Soudy živnostenské* – rozhodovaly spory, které vznikaly z poměru živnostenského mezi zaměstnavatelem a jeho zaměstnancem nebo mezi zaměstnanci navzájem. Věcná příslušnost živnostenských soudů byla omezena na spory o mzdy, spory o zrušení pracovního, služebního či učňovského poměru, spory o vyplacení odstupného spojeného s odchodem ze služebního poměru apod.¹⁰² Zřizovány byly nařízením vlády pro určitý obvod. Mimo tento obvod rozhodoval v takovýchto případech (které by jinak patřily před živnostenský soud), soud řádný.¹⁰³ Odvolání proti rozsudkům živnostenských soudů se podávala ke krajskému soudu, v jehož obvodu měl živnostenský soud sídlo. Na Slovensku byly místo živnostenských soudů zřízeny smírčí komise.¹⁰⁴ Živnostenské soudy rozhodovaly vždy v senátech, složených z předsedy, soudce z povolání a dvou přísedících (jednoho z řady podnikatelů a jednoho z řady dělnictva). V roce 1931 došlo k přijetí zákona o pracovních soudech, jenž vstoupil v platnost 1. ledna 1932. Tímto zákonem byly zřízeny pracovní soudy, které vznikly ve větších průmyslových městech a které svým charakterem navazovaly na soudy živnostenské.¹⁰⁵

b) *Labské plavební soudy* byly příslušné k rozhodování sporů, které vznikaly na základě mezinárodních smluv v souvislosti s provozováním lodní dopravy na Labi. Agendu těchto soudů vykonávaly okresní soudy v povodí Labe (OS v Děčíně, Mělníku, Lovosicích, Roudnici nad Labem a Ústí nad Labem), v Praze okresní soud civilní pro Prahu-sever. Odvolacím soudem proti rozsudkům a usnesením labských plavebních soudů byl krajský soud, v jehož obvodu měl okresní soud své sídlo nebo případně mezinárodní labská komise v Drážďanech, kterou tvořili 4 zástupci polabských německých států, 2 zástupci ČSR a po jednom zástupci z Velké Británie, Francie, Itálie a Belgie. Vládním nařízením č. 93/1924 Sb. z. a n. byly tyto soudy nově organizovány.

c) *pojišťovací soudy* vyřizovaly spory dle zákona o sociálním pojištění zaměstnanců, zákona o pojištění osob samostatně hospodařících a částečně dle zákona o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců. Odvolání od pojišťovacích soudů se podávala k vrchnímu pojišťovacímu soudu v Praze s konečnou platností. Pojišťovací soudy působily zpravidla jako

¹⁰² Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 114

¹⁰³ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 388

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 388 - 389

¹⁰⁵ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 154

tříčlenný senát, složený z předsedy (soudce z povolání) a dvou přísedících (jednoho z řad zaměstnavatelů a jednoho z řad pojištěnců). V méně závažných věcech rozhodoval předseda jako samosoudce.

5. 4. 3. Soudy rozhodčí

Rozhodčí soudy, jejichž obsazení často upravovaly zvláštní předpisy, rozhodovaly většinou v senátech (soudce z povolání a přísedící).

a) *dobrovolné rozhodčí soudy* – byly činnými, jen když se strany dobrovolně podrobily jejich příslušnosti. Nebylo to však možné ve všech případech. Především v případě civilních nároků mohly strany smlouvou určit, že na místě soudu jinak příslušného rozhodne soukromý rozhodce.

b) *obligatorní rozhodčí soudy* – byly příslušné obligatorně, strany se nemohly vyhnout jejich příslušnosti. Tyto soudy vylučovaly činnost každého jiného soudu.¹⁰⁶

Zákonem č. 100/1921 Sb. byly zřízeny rozhodčí soudy mzdové k upravení pracovního a služebního poměru ve stavebních živnostech, zákonem č. 145/1920 Sb. vznikly hornické rozhodčí soudy, které byly v roce 1924 reorganizovány. Jako soudy I. stolice působily hornické soudy rozhodčí a jako soudy II. stolice vrchní hornický soud v Praze. V době první Československé republiky působily také rozhodčí soudy bratrských pokladen, rozhodčí soudy úrazových pojišťoven, rozhodčí soudy pro penzijní pojištění a rozhodčí soudy pro nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců.¹⁰⁷

Soudy řádné, mimořádné a rozhodčí stály ve vzájemném vylučovacím poměru (co zákon prikazoval soudu mimořádnému, směl rozhodovat pouze tento soud atd.). V pochybných případech měl přednost soud řádný (ten však mohl vyslovit svou nepříslušnost a záležitost předat soudu mimořádnému).¹⁰⁸

5. 5. Soudnictví civilní a trestní

5. 5. 1. Civilní soudnictví

Civilní soudy byly výlučným orgánem ve státě k řešení soukromoprávních sporů, vykonávaly tedy pravomoc v občanských právních věcech, při nichž jednotliví občané

¹⁰⁶ Miloslav ŠTĀSTNÝ, *c. d.*, s. 389 - 390

¹⁰⁷ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 154

¹⁰⁸ Miloslav ŠTĀSTNÝ, *c. d.*, s. 386

vystupují jako jedinci ve svém vlastním právním zájmu.¹⁰⁹ Před soudy civilní však mohly patřit i nároky veřejnoprávní, zároveň byly některé soukromoprávní nároky vyňaty z kompetence civilního soudu. Kde rozhodovaly o soukromoprávních nárocích správní úřady nebo soudy trestní (např. o náhradě z trestného činu), mohl se poškozený domáhat svého práva u civilního soudu.¹¹⁰

a) civilní soudnictví ve věcech sporných¹¹¹ lze chápat jako rozhodování sporů mezi jedinci o jejich soukromé právo (spory o peněžní dluhy, o vlastnictví k určité věci, o jiná věcná práva, o náhradu škody, spory o rodinná práva,...).

b) civilní soudnictví ve věcech nesporných představuje ochranu právních poměrů před nejasností. Nesporné soudnictví mělo zajistit, aby nikdo touto nejasností neutrpěl žádné újmy a aby bylo vyvarováno zbytečným sporům. Mezi nesporná řízení lze zařadit např. řízení pozůstalostní, vedení veřejných knih (knih pozemkových, horních, železničních a vedení obchodního rejstříku). Soudce nesporného řízení však nemohl rozhodovat v případě, že se některá otázka stala spornou (např. platnost testamentu). Takovýto sporný nárok pak rozhodl soud ve věcech sporných. V nesporném soudnictví je zahrnuta také agenda konkurzní a vyrovnávací (sporné otázky však řešil opět soud sporný). Soudnictví nesporné bylo v rukou soudů a správních úřadů. Z důvodu, že správní úřady nebyly nezávislé (jako soudy), byly jim svěřovány jen podřadnější úkony. Agenda, kterou měly správní úřady vykonávat, však nebyla jednoznačně stanovena a existovaly různé přechody a výjimky. Tak např. poručenské záležitosti měly v českých zemích na starosti soudy, na Slovensku a Podkarpatské Rusi správní úřady. Největší část nesporné agendy připadala na okresní soudy, krajské soudy působily jako rekursní a odvolací proti rozsudkům okresních soudů. Soudy mimořádné a rozhodčí rozhodovaly jen v těch nesporných věcech, které přímo souvisely s jejich činností ve věcech sporných. Významným činitelem působícím v nesporných záležitostech byl *notář*, který byl ustanovován komisařem při projednávání pozůstalostí, ověřoval

¹⁰⁹ *Slovník veřejného práva československého*, sv. IV., Eurolex Bohemia, Praha 2000, reprint původního vydání z r. 1938, s. 429 (heslo soudy a soudnictví)

¹¹⁰ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 385

¹¹¹ Podrobný výklad o vzájemném poměru soudnictví sporného a nesporného (rovněž o poměru soudnictví civilního a trestního) podává Emil OTT, *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*, I. díl, část všeobecná, Praha 1908, s. 17 - 33

podpisy a opisy listin, sepisoval obligatorně určité smlouvy, ověřoval průběhy valných hromad nebo výborových schůzí.¹¹²

c) Úkolem exekučního soudnictví bylo dopomoci věřiteli ke splnění jeho nároku ze strany dlužníkovy, pokud neuspokojil nároky věřitele dobrovolně. Exekuční soud rozhodl, zda věřiteli jeho nárok přísluší, nebo ne a zákonem dovolenými prostředky mohl donutit dlužníka ke splnění jeho povinností. Věřitel však musel prokázat, že jeho nárok vůči dlužníkovi byl uznán některým zákonem k tomu povoláním orgánem (tj. státním soudem, správním úřadem, rozhodčím soudem). Exekuční soudnictví bylo výlučně svěřeno do rukou soudců z povolání. Soudy (řádné) povolovaly a vykonávaly exekuci na základě soudních rozhodnutí i z rozhodnutí soudů mimořádných, rozhodčích a trestních (pokud rozhodly o soukromoprávních nárocích nebo o soudních nákladech), správních úřadů, notářů a jiných orgánů.¹¹³

V exekučním řízení byly činné dva druhy soudů:

a) *soudy exekuci povolující* – povolaný orgán rozhodl, zda je věřitelův nárok oprávněný, a dle tohoto rozhodnutí se řídila příslušnost k povolení exekuce. Pokud rozhodl řádný civilní soud, exekuci povolil ten soud, který rozhodoval v I. stoličce (okresní, krajský, vrchní soud), pokud rozhodl jiný soud, k povolení je příslušný ten soud, který je povolán k výkonu exekuce.

b) *soudy exekuci vykonávající (soud exekuční)* – příslušné k výkonu exekuce byly zásadně okresní soudy.¹¹⁴ Výjimečně v Praze a v Brně vznikly speciální exekuční soudy (Exekuční soud pro Prahu a Okresní soud Brno-město). Krajský soud rozhodoval v případě exekuce na nemovitosti zapsané v deskách zemských, v knize horní nebo železniční a v případě exekuce na jiné knihovní nemovitosti, pokud šlo o nucené zřízení zástavního práva a dotyčnou knihovní vložku vedl krajský soud.¹¹⁵

Sporné, nesporné a exekuční řízení byly ve vztahu vzájemně se vylučujícím, proto, co mělo být rozhodnuto v řízení sporném, nesmělo být rozhodováno v žádném jiném apod., jinak bylo celé řízení zmatečné.

¹¹² Miloslav ŠŤASTNÝ, c. d., s. 385 a s. 401 - 402

¹¹³ Tamtéž, s. 386

¹¹⁴ Tj. obecné soudy dlužníků, soudy, při kterých byly vedeny pozemkové knihy (exekuce na nemovitosti v nich zapsané), okresní soudy v sídlech sborových soudů, při kterých byly příslušné knihy vedeny a okresní soudy, v jejichž obvodu se nalézaly věci, které byly předmětem exekuce.

¹¹⁵ Miloslav ŠŤASTNÝ, c. d., s. 404 - 405

5. 5. 2. Trestní soudnictví

Úkolem trestního soudnictví je rozhodovat o vině obžalovaného a ukládat za spáchané trestné činy zákonem stanovené tresty. Přijetím tzv. recepčního zákona zůstaly v platnosti rakousko-uherský trestní zákon z roku 1852 a trestní řád z roku 1873, na Slovensku byl přejet uherský trestní zákon z roku 1878 a uherský trestní řád z roku 1896.¹¹⁶ Od roku 1918 docházelo ve snaze odstranit dualitu právního řádu k dalším změnám, které měly vést k postupnému sjednocení a modernizaci právního řádu na celém území republiky. Stávající zákony byly doplňovány četnými předpisy a byly přijaty zákony nové (např. zákon o trestním soudnictví nad mládeží, zákon o tisku ad.).¹¹⁷

Postupně došlo především k dvěma zásadním reformám, a sice ke snížení počtu soudců, rozhodujících v trestních věcech, a ke změně ve složení porotních soudů.¹¹⁸ Bylo to dáno mimo jiné poválečnou dobou, kdy nastal nedostatek soudců a zároveň bylo nutné obsadit mnoho soudcovských míst na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V poválečných letech se rozmohla zločinnost a trestní agenda (především sborových soudů) narůstala. Z těchto důvodů byl snížen počet členů trestních senátů ze 4 na 3 u krajských soudů a z 5 na 3 u vrchních soudů. Pro případy méně závažné byla i ke krajským soudům zavedena dle vzoru civilního soudnictví instituce samosoudce, který mohl uložit maximální trest 6 měsíců odnětí svobody.

Mezi základní zásady trestního soudnictví první Československé republiky patřily:

Obžalovací zásada – soud nestíhal trestné činy z úřední povinnosti, nedal-li k tomu podnět oprávněný veřejný nebo soukromý žalobce.

Vyhledávací zásada – soud musí vyčkat na návrh žalobce, aby mohl zahájit řízení. Poté je povinen zjišťovat pravdu všemi prostředky, které pokládá za nutné a účelné.

Zásada materiální pravdy – trestní řízení má vést ke zjištění skutečnosti, nelze se spokojit s tím, co strany za pravdu (třeba souhlasně) pokládají.

Zásada přímosti a ústnosti – soud může přihlížet jen k důkazům před ním provedeným.

Zásada volného uvažování důkazů – není zákonem stanovena nejnižší míra důkazů potřebná k tomu, aby soud vzal určitou skutečnost za prokázanou, ani míra důkazů,

¹¹⁶ Zuzana JEŘÁBKOVÁ, *Delikty krádeže v soudní praxi KS Plzeň v letech 1929 – 1938*, Plzeň: Fakulta právnická, ZČU v Plzni, katedra dějin 2008, diplomová práce. Vedoucí diplomové práce PhDr. Karel Waska, s. 2 - 3

¹¹⁷ Vladimír SOLNAŘ, *Trestní soudnictví v Československu*, in: *Čs. vlastivěda 5 (Stát)*, 1931, s. 406

¹¹⁸ Tamtéž, s. 409 - 410

kteřá vylučuje, aby soud určitou skutečnost za prokázanou nevzal. Soud sám uváží sílu provedených důkazů.

Zásada veřejnosti – řízení se provádí za účasti veřejnosti (s některými omezeními).

Trestní řízení probíhalo (u soudů krajských, porotních a kmetských) v těchto fázích:

1) Přípravné řízení, jehož úkolem bylo zjistit, je-li podezření proti určité osobě do té míry odůvodněno, aby mohla být obžalována. Přípravné vyšetřování konal soud proti určité osobě, přípravné vyhledávání mohlo být vedeno za účelem zjištění dalších podezřelých osob.

2) Podáním obžalovacího spisu nastalo přechodné řízení, během něhož byl doručen obžalovací spis, jednalo se o námitkách proti němu, byly-li podány, a probíhaly přípravy k hlavnímu přelíčení.

3) Hlavní přelíčení bylo jádrem trestního procesu, při němž došlo k provádění důkazů a řízení bylo zakončeno vynesemím rozsudku.

4) Pokud byl proti rozsudku podán některou stranou opravný prostředek, nastalo opravné řízení, kdy se věc začal zabývat soud vyšší instance.

Trestné činy se dělily podle závažnosti na nejtěžší zločiny, přečiny a přestupky. Toto dělení mělo vliv na věcnou příslušnost soudů v trestních záležitostech. O přestupcích rozhodovaly v I. stolici okresní soudy¹¹⁹, o zločinech a přečinech soudy krajské. Jako opravné instance fungovaly (vedle krajských soudů jako odvolacích pro okresní soudy) sborové soudy II. stolice (vyřizovaly stížnosti proti usnesení a odvolání proti rozsudkům krajských soudů) a Nejvyšší soud (rozhodoval o zmatečných stížnostech uplatňujících porušení práva hmotného nebo formálního). Na Slovensku platil oproti zemím dříve rakouským i v trestním řízení trojinstanční systém. Odvolání proti rozsudku okresního soudu vyřizoval krajský soud (dříve „sedrie“) a proti rozsudku krajského soudu jako soudu odvolacího bylo možné v těžších případech podat zmatečnou stížnost k vrchnímu soudu (dříve „tabule“).¹²⁰

Soudy s trestní pravomocí spravovaly věznice okresních a krajských soudů, nikoli však samotné trestnice, které byly podřízeny přímo ministerstvu spravedlnosti.

¹¹⁹ Na Slovensku rozhodovaly okresní soudy také o některých přečinech.

¹²⁰ Vladimír SOLNAŘ, *c. d.*, s. 408 - 409

5. 6. Příslušnost soudů

Kompetence soudu k rozhodování v dané záležitosti je dána jeho věcnou a místní příslušností. Z věcné příslušnosti vyplývá, který druh soudu má být v kauze činný, tedy zda má rozhodovat soud řádný, mimořádný, rozhodčí, soud okresní nebo krajský apod. Který konkrétní z mnoha soudů stejného druhu má rozhodnout, je pak stanoveno na základě příslušnosti místní. Pravomoc soudu rozhodovat v určité záležitosti byla stanovena zákonem a zároveň konkrétní situací, která se však mohla měnit (např. bydliště žalovaného). Zákonem proto musela být stanovena také doba, která byla rozhodná pro řešení příslušnosti soudu – příslušnost byla určena podle okolností, jaké byly v době podání žaloby. V případě, že by byla žaloba podána k nepřislušnému soudu (ať věcně, či místně), musela být nepřislušnost soudu do určité lhůty objevena, žaloba odmítnuta pro nepřislušnost soudu a řízení případně prohlášeno za zmatečné. Svou nepřislušnost však nemohl soud vyslovit, pokud již bylo řízení právoplatně skončeno a soudní rozhodnutí nabylo právní moci. Nepřislušnost soudu mohla být také odstraněna, jestliže soud tuto nepřislušnost neobjevil před začátkem soudního ústního jednání. Po jeho zahájení mohl namítnout nepřislušnost soudu pouze žalovaný.¹²¹ V rámci nesporného soudního řízení nevedla nepřislušnost soudu k odmítnutí návrhu strany, ale soud, který svou nepřislušnost shledal, postoupil věc příslušnému soudu a vyrozuměl o tom stranu.¹²² Rovněž v rámci exekučního řízení nebyla možná dohoda stran o příslušnosti soudu; shledal-li soud svou nepřislušnost, postoupil spis přímo soudu příslušnému.

Určité záležitosti (především v řízení nesporném nebo exekučním) mohl projednávat jedině soud příslušný podle zákona. V rámci řízení sporného však bylo v některých případech¹²³ přípustné, aby strany samy mohly smlouvou, tj. prorogací, určit, který soud bude jejich při rozhodovat, přičemž úmluva musela být prokázána listinou, přiloženou hned k žalobě. Takový postup byl možný pouze v případě soudů první instance, úmluvu stran o příslušnosti soudu v řízení ve vyšší instanci nebylo v žádném případě možné uzavřít.¹²⁴

¹²¹ Miloslav ŠŤASTNÝ, *c. d.*, s. 390 - 391

¹²² Tamtéž, s. 402

¹²³ Úmluvou nebylo možné přenést záležitosti patřící před soud mimořádný nebo před soud obligatorní rozhodčí na soud řádný a ve většině případů nebylo přípustné záležitosti patřící před soudy okresní přenést na soudy krajské. Obdobně nemohly československé soudy rozhodovat ve věcech, které dle státních smluv, zákona nebo dle předpisů mezinárodního práva tuzemským soudům nepatřily.

¹²⁴ Miloslav ŠŤASTNÝ, *c. d.*, s. 392

Ve věci příslušnosti soudu mohlo dojít ke dvěma typům konfliktu: pokud si rozhodování v jedné záležitosti nárokovalo více soudů, šlo o kompetenční konflikt kladný, jestliže naopak žádný soud nechtěl uznat svou příslušnost, jednalo se o kompetenční konflikt záporný. Takovéto konflikty mohly nastat jak mezi soudy navzájem, tak i mezi soudy a správními úřady, vyloučeny však byly mezi soudy civilními a trestními (trestní pravomoc byla pevně stanovena). Pravomoc k rozhodování kompetenčních konfliktů (ať kladných nebo záporných) mezi soudem a správním úřadem (nebo též mezi soudem civilním a Nejvyšším správním soudem) měl zvláštní senát, složený ze tří členů Nejvyššího soudu a tří členů Nejvyššího správního soudu. Kompetenční konflikt mezi řádnými soudy navzájem rozhodoval soud, který byl oběma soudům nadřízen, konflikty mezi soudy řádnými, mimořádnými a rozhodčími rozhodoval příslušný vrchní soud, pokud byly oba soudy v jeho obvodu, v opačném případě rozhodnutí náleželo Nejvyššímu soudu.¹²⁵

5. 6. 1. Příslušnost věcná

*Okresním soudům*¹²⁶ byly přikázány méně závažné případy, které svou povahou vyžadovaly jednodušší a rychlejší vyřízení, a majetkoprávní spory, pokud jejich hodnota nepřesahovala 5 000 Kč. Rozhodovaly tedy především v záležitostech nájemních, pachtovních, ve sporech z poměru služebního, sporech o uznání otcovství k nemanželskému dítěti, o placení výživného apod. Ze záležitostí nesporných vedly okresní soudy zejména řízení o pozůstalosti¹²⁷, poručenství, opatrovnictví (na Slovensku a Podkarpatské Rusi je vyřizovaly zvláštní správní úřady), dobrovolném rozvodu¹²⁸, prohlášení za mrtvého a dobrovolná vyrovnání. Okresní soudy také vedly pozemkové knihy a byly zároveň příslušné pro sporná i nesporná řízení týkající se nemovitostí evidovaných v jejich knihách.¹²⁹ V trestním řízení projednávaly, vyšetřovaly a rozhodovaly nejméně závažné delikty, především tedy majetkové přestupky, krádeže, podvody, zpronevěry, kdy způsobená škoda nepřesahovala částku 2000 Kč, a lehčí případy ublížení na zdraví.

¹²⁵ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 392 - 393

¹²⁶ Viz § 49 j. n., příslušnost předmětná ve věcech sporných (okresní soudy)

¹²⁷ Místně příslušným byl okresní soud, u kterého měl zemřelý svůj obecný soud ve věcech sporných (viz dále „příslušnost místní“). Bylo to dáno zákonem č. 130/1930 Sb. z. a n. Před jeho vydáním projednával pozůstalosti, jejichž součástí byly statky zapsané v deskách zemských nebo léna, krajský soud.

¹²⁸ Okresní soud, v jehož obvodu měl manžel svůj obecný soud, byl příslušný, pokud obě strany s rozvodem souhlasily a nastala mezi nimi dohoda o majetkových poměrech. V případě, že oba manželé s rozvodem nesouhlasili a nedohodli se o majetkových poměrech, nebylo možné rozvod provést v nesporném řízení a musela být podána žaloba jedním z manželů.

¹²⁹ Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *c. d.*, s. 66

Okresní soudy také spolupůsobily při přípravném řízení vedeném pro zločiny a přečiny – mohly provést celé přípravné řízení, nebo jeho jednotlivé úkony, přičemž dále rozhodoval soud krajský.¹³⁰

Krajské soudy rozhodovaly v záležitostech, jejichž hodnota přesahovala 5 000 Kč. Výlučně příslušnými byly ve věcech, které vzhledem ke své závažnosti nebyly svěřovány okresním soudům, tedy zejména pokud již nešlo jen o zájem sporných stran a veřejný zájem vyžadoval co nejdokonalejší a správné rozhodnutí. Krajské soudy rozhodovaly ve sporech manželských (sporech o rozvod, rozluky a neplatnost manželství), ve sporech vzniklých z manželského poměru nebo z poměru rodičů k dětem (pokud nešlo o spory ryze majetkové) nebo ve sporech o uznání manželského původu dítěte. Příslušné byly také ve sporech, kde žalobcem nebo žalovaným byl soudce, ve sporech o náhradu škody způsobené vyšetřovací vazbou a ve sporech souvisejících s řízením konkurzním nebo vyrovnávacím. Pro záležitosti horní byly při krajských soudech zřízeny zvláštní horní senáty složené ze dvou soudců z povolání a jednoho soudce-laika.

Vrchní soudy rozhodovaly jako soudy I. instance v syndikátních sporech, tedy v případech, kdy se žalobce domáhal náhrady na státu nebo státním úředníkovi proto, že soudce nebo jiná soudní osoba porušila svou úřední povinnost a způsobila mu tím škodu. Bez ohledu na hodnotu předmětu sporu rozhodoval v otázkách náhrady škody osobám bezdůvodně odsouzeným a ve sporech mezi státní správou a národní bankou.¹³¹

Nejvyšší soud působil výhradně jako soud opravný a nikdy nerozhodoval v první instanci.

5. 6. 2. Příslušnost místní

Místní příslušnost řádných soudů stanovovala, který z okresních soudů, který z krajských soudů nebo který vrchní soud bude kompetentní k rozhodnutí v dané věci.

Podle místí příslušnosti je možné soudy rozdělit na:

a) *soudy obecné* - v běžné soudní praxi byla místní příslušnost soudu určována dle bydliště žalovaného, v případě právnických osob dle jejich sídla (obce dle sídla obecního zastupitelstva, vojenské osoby dle místa posádky). V trestním řízení rozhodovalo zpravidla místo spáchání trestného činu. Pokud jej však nebylo možné z nějakého důvodu zjistit,

¹³⁰ Andrea JEŘÁBKOVÁ, *Delikty vraždy v soudní praxi bývalého Krajského soudu Klatovy*, diplomová práce, PF ZČU 2002, s. 32

¹³¹ Miloslav ŠTĀSTNÝ, *c. d.*, s. 393 - 394

pak se přihlédlo k bydlišti (místu pobytu obviněného) nebo k místu, kde byl obviněný přistižen. Pokud se nedalo postupovat ani tímto způsobem, byl místně příslušný ten soud, který se o trestném činu dozvěděl jako první.¹³²

b) *soudy zvláštní výlučné* – v případě, že na místě soudu obecného působil soud jiný. Ve všech případech nebylo vhodné uplatnit zásadu příslušnosti podle bydliště žalovaného: např. ve věcech manželských měl rozhodovat soud, v jehož obvodě měli manželé svoje poslední společné bydliště, ve věcech pozůstalostních byl příslušným soud, u něhož měl zůstavitel v čas úmrtí svůj obecný soud.¹³³

c) *soudy zvláštní a na výběr dané* – především pro nároky menší hospodářské hodnoty umožňoval zákon výjimku, kdy mohl být soud stanoven podle místa zaměstnání žalovaných nebo podle jejich místa nejdelšího pobytu (např. za účelem služby nebo vzdělání). Protože dopravní spojení bylo často velice obtížné, mohla být žaloba podána žalobcem u jemu bližšího soudu. V případě, že bylo mezi stranami ujednáno místo, kde má být určitá smlouva nebo faktura (písemně prokazatelná) splněna, mohl věřitel pro nárok z takové smlouvy podat žalobu u soudu, v jehož obvodě toto místo leželo. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi však takovéto stanovení příslušnosti soudu nebylo možné. Pro zjednodušení a urychlení soudního rozhodnutí vyřizoval nároky, které byly v jisté souvislosti s nároky jinými, jeden soud, tzv. soud daný pro společníky v rozepři. Pokud tedy bylo žalováno více osob společně a každý měl svůj obecný soud u jiného soudu, mohl žalobce podat žalobu proti všem společníkům u soudu, u něhož měl jeden z nich svůj soud obecný. V některých případech bylo vhodné, aby rozhodoval soud, v jehož obvodě se dotyčná událost stala, a to zejména z důvodu usnadnění provádění důkazů (např. soud, v jehož obvodě došlo k porušení držby movité věci, nebo soud, v jehož obvodě došlo k železniční, automobilové nebo letecké nehodě).¹³⁴

Žalobce měl právo volby, zda chce žalovat u soudu obecného nebo u soudu zvláštního. Jen v případě soudů výlučných musela být žaloba podána pouze k tomu soudu, který byl jedině příslušný.¹³⁵

¹³² Andrea JEŘÁBKOVÁ, *c. d.*, s. 23

¹³³ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 396

¹³⁴ Tamtéž, s. 397 - 400

¹³⁵ Tamtéž, s. 394 - 395

5. 6. 3. Příslušnost soudů v trestním řízení

Okresní soudy byly příslušné k rozhodování o nejméně závažných trestných činech, přestupcích (pokud nebyly zákonem přikázány správnímu úřadu), tedy o trestných činech policejní povahy (porušení příkazu nebo zákazu), v případech lehkého ublížení na těle a trestných činů proti majetku (krádeže, podvody a zpronevěry, pokud nepřevyšovala škoda částku 2 000 Kč). Okresní soudy byly také povolávány k spolupůsobení v přípravném řízení pro zločiny a přečiny a poskytovaly právní pomoc jiným soudům v trestních záležitostech. Z vlastního popudu prováděly vyhledávání v trestných činech stíhaných na veřejnou žalobu, o nichž se dozvěděly. Okresním soudům bylo často svěřeno celé přípravné vyhledávání, protože byly lépe znalé místních poměrů. Místní příslušnost OS byla dána místem činu nebo bydlištěm obviněného, případně byl místně příslušný soud, který se o činu dozvěděl nejdříve.¹³⁶ Pro některé případy byly příslušné výlučně OS v sídle sborových soudů (především pro přestupky tiskové, urážku prezidenta republiky apod.). Trestní pravomoc u OS vykonával zásadně samosoudce, úkony veřejného žalobce obstarával státní zástupce, hájení obhájcem nebylo u OS předepsáno.¹³⁷

Krajské soudy – vykonávaly civilní i trestní pravomoc; výjimečně byl pro trestní soudnictví zřízen zvláštní soud (Krajský soud trestní v Praze). V I. stolici byly KS příslušné k rozhodování o zločinech a přečinech (pokud nebyly přikázány soudu porotnímu, kmetskému nebo státnímu). Pokud nebylo konáno okresním soudem, vykonávaly také přípravné řízení k těmto trestným činům. Místní příslušnost se řídila stejnými pravidly jako v případě okresních soudů. Krajské soudy mohly provádět také přípravné řízení v trestních věcech, které náležely soudům kmetským, porotním nebo státnímu soudu, jejichž činnost se omezovala jen na hlavní přelíčení. Rozhodovaly o stížnostech a odvoláních proti usnesením a rozsudkům okresních soudů v jejich obvodu.¹³⁸ Krajské soudy rozhodovaly zásadně dle kolegiálního principu (ve tříčlenných senátech¹³⁹), jen ve výjimečných případech mohl rozhodovat samosoudce. Při krajských soudech působily také různé speciální komise

¹³⁶ Zákon č. 119/1873 ř. z. ze dne 23. 5. 1873, §§ 51 - 52

¹³⁷ Vladimír SOLNAŘ, *c. d.*, s. 412 - 414

¹³⁸ KS mohl odvolání odmítnout z formálních důvodů, mohl o věci sám rozhodnout na základě dalšího šetření, nebo mohl nařídít, aby se opakovalo hlavní přelíčení v I. stolici.

¹³⁹ V senátech nalézacích, senátech rozhodujících v hlavním přelíčení o zločinech a přečinech a v senátech odvolacích a rekursních (rozhodujících o odvoláních a stížnostech proti rozsudkům a usnesením OS).

(např. komise pro podmíněné propuštění z trestu, složená ze 2 soudců a 1 státního zástupce). Úkony veřejného žalobce vykonával u KS státní zástupce (prokurátor).¹⁴⁰

V rámci trestního soudnictví dále působily zvláštní typy soudů:

Porotní soudy – 12 soudců z lidu (porotců) se usnášelo o vině obžalovaného a soudcové z povolání ukládali trest, pokud byl obžalovaný uznán vinným. Porotní soudy byly příslušné pro zločiny a přečiny spáchané obsahem tiskopisu s výjimkou zločinů a přečinů proti zákonu na ochranu republiky a zločinů utržení na cti a přečinů proti cti, které náležely soudům kmetským. Dále byly příslušné pro politické přečiny a zločiny (kromě zločinů a přečinů proti zákonu na ochranu republiky) a pro zvláště těžké zločiny, za které zákon stanovoval trest vyšší než 5 let. Činnost porotních soudů mohla být vládním nařízením na dobu jednoho roku pozastavena. Jejich agendu v takovém případě přebíral příslušný krajský soud. Místní příslušnost porotních soudů se řídila stejnými pravidly jako u OS a KS. Porotní soudy působily v sídlech krajských soudů a zasedaly jednou za dva, výjimečně za tři měsíce. Skládaly se z tzv. soudního dvora (tři soudcové z povolání a jeden zapisovatel) a lavice porotců, jejíž členové byli vybíráni na základě porotních seznamů¹⁴¹. Hájení obhájcem bylo před porotními soudy obligatorní, nezřídil-li si jej obžalovaný, ustanovil mu jej soud. Úkony veřejného žalobce zastával prokurátor krajského soudu.¹⁴²

Kmetské soudy – dva soudcové z lidu (kmeti)¹⁴³ tvořili se třemi soudci z povolání jediný sbor, rozhodující společně o vině i trestu. Kmetské soudy byly přiřčeny ke krajským soudům a prováděly hlavní přelíčení pro zločiny utržení na cti a urážky na cti a přestupky zanedbání povinné péče. Zákonem č. 124/1924 Sb. z. a n. jim byly svěřeny také trestné činy proti cti spáchané obsahem tiskopisu. Zákon o tisku z roku 1930 zavedl kmetské soudy složené ze 2 soudců z povolání a 2 kmetů. Tyto soudy byly příslušné pro trestné činy

¹⁴⁰ Vladimír SOLNAŘ, c. d., s. 414 - 416

¹⁴¹ Porotní seznamy byly sestavovány každý rok na začátku září zvláštní obecní komisí. Do seznamu mohly být zapsány osoby nad 35 let, znalé čtení a psaní s domovským právem v tuzemské obci. Prvotní seznamy byly po osm dní veřejně vyvěšeny a během této doby bylo možné funkci porotce odmítnout. Poté byly seznamy předloženy okresnímu úřadu, který je po přezkoumání předložil s posudkem prezidentu krajského soudu. Výsledné roční seznamy sestavovala komise složená ze 3 soudců a 5 důvěrníků za předsednictví prezidenta KS. Konečný seznam se skládal ze seznamu hlavního a doplňovacího. Roční seznamy byly podkladem pro služební seznam, obsahující 36 hlavních porotců, vylosovaných z hlavního seznamu, a 9 náhradních z doplňovacího seznamu. Ze služebního seznamu se před začátkem hlavního přelíčení sestavila losováním lavice porotců (zvláště pro každý trestní případ) složená ze 12 porotců a 2 náhradníků, přičemž žalobce i obžalovaný mohl odmítnout jednu polovinu vylosovaných porotců.

¹⁴² Vladimír SOLNAŘ, c. d., s. 416 - 419

¹⁴³ Prvotní seznam pro volbu kmetů byl společný se seznamem pro volbu porotců. Kmeti se však mohli stát jen muži starší 45 let bydlící v obci pobytu minimálně 2 roky. Komise krajského soudu pak sestavila kromě ročního seznamu porotců také roční seznam kmetů – hlavní a doplňovací. Losem se určilo, ve kterém pořadí budou kmeti povolováni k hlavnímu přelíčení.

spáchané obsahem tiskopisu vůbec (i pro ty, které dosud soudily krajské nebo porotní soudy).¹⁴⁴

Státní soud – byl zřízen jediný pro celou republiku a byl příslušný pro některé zvlášť závažné zločiny proti zákonu na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n., tedy útoky na život ústavních činitelů, některé případy úkladů o republiku – o její jednotnost a demokratickou formu, prorady, zrady státního tajemství, tělesné poškození ústavních činitelů, osobování si moci ústavních činitelů, ale i neoznámení a nepřekažení trestného činu nebo podpora návratu bývalé panovnické rodiny.

Stanný soud – složený ze 4 soudců z povolání (sborový soud I. instance) byl příslušný k řízení podle stanného práva v případech vzbouření nebo výrazného nárůstu trestné činnosti (vražd, loupeží, žhářství, veřejného násilí apod.).¹⁴⁵ Stanný soud byl výlučně příslušný pro všechny trestné činy v jeho obvodu spáchané, na něž se vyhlášené stanné právo vtaňovalo. Obžalovaný musel mít ve stanném řízení obhájce.

Soudy mladistvých – trestní věci mladistvých do 18 let měly být zásadně spojeny u okresního soudu v rukou jednoho soudce, u krajského soudu jednoho senátu. Líčení proti mladistvým se mělo konat ve zvláštních místnostech nebo v jinou dobu než proti dospělým. Na Slovensku byl u každého sborového soudu zřízen soud mladistvých. Zákonem z 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží byly při KS zřízeny tříčlenné senáty mládeže (3 soudci z povolání a 1 laik) pro trestné činy mladistvých (14 – 17 let) a některé trestné činy proti mladistvým spáchané. Při okresních soudech náležely věci mladistvých nadále samosoudci.

Vrchní soudy – v trestních věcech rozhodovaly jen jako opravné – rozhodovaly o odvoláních proti rozsudkům KS, porotních a kmetských soudů. Odvoláním bylo možné napadnout jen výrok o trestu a soukromoprávních nárocích. V českých zemích se vyřizovalo odvolání na neveřejném zasedání, na Slovensku však v hlavním přelíčení. Úkony veřejného žalobce vykonával při vrchním soudu vrchní prokurátor, služebně podřízený Ministerstvu spravedlnosti.

Nejvyšší soud – rozhodoval v pětičlenných senátech především o zmatečných stížnostech, tedy o stížnostech z důvodu porušení některého z důležitých předpisů trestního řádu (nesprávného použití zákona), např. proto, že soud nebyl řádně obsazen, tj. z důvodu

¹⁴⁴ Vladimír SOLNAŘ, *c. d.*, s. 411 – 412 a s. 419 - 420

¹⁴⁵ Zákon č. 119/1873 ř. z. ze dne 23. 5. 1873, §§ 429 - 430

zmatku formálního, nebo např. z důvodu posuzování trestného činu podle nesprávného předpisu, tj. zmatku materiálního. Nejvyšší soud mohl zmateční stížnost odmítnout, rozhodnout ve věci sám, nebo rozsudek zrušit a odkázat věc k novému projednání.

Vojenské soudy – vedly trestní řízení proti osobám, které byly v určitém poměru k branné moci a které podléhaly vojenským soudům (osobám v činné vojenské službě, osobám povoláním ke zvláštním úkonům za mobilizace nebo ve válce, četníkům v činné službě apod.). *Vojenské soudy brigádní* rozhodovaly o přečinech a přestupcích, za něž bylo stanoveno nejvýše 6 měsíců vězení nebo jen peněžitá pokuta nebo ztráta hodnosti. Spolupůsobily ve vyhledávacím řízení pro divizní soudy. *Soudy divizní* rozhodovaly o všech zločinech a přečinech, které nenáležely brigádním soudům a ve II. stolici rozhodovaly o odvoláních z rozsudků soudů brigádních. Odvolání proti rozsudkům divizních soudů a zmateční stížnosti bylo možné podat k *Nejvyššímu vojenskému soudu v Praze*, který rozhodoval v senátech složených z prezidenta (viceprezidenta) a čtyř radů (justičních důstojníků).¹⁴⁶

5. 7. Soudce

K dosažení úřadu soudce byla předepsána zvláštní pravidla, aby byla zaručena kvalifikovanost a nestrannost při jeho výkonu. Soudce mohl soudit pouze ve věcech, které se jeho osoby ani vzdáleně netýkaly. V prvorepublikových soudech působily dva druhy soudců, a to soudcové z povolání a soudcové „laici“ nebo též „přisedící“, v porotním řízení „porotci“. Ti byli na přechodnou dobu povoláni z řad ostatního obyvatelstva, aby se po boku stálých soudců účastnili rozhodování (jen výjimečně mohli rozhodovat sami). Podmínkami pro dosažení postu přisedícího soudce byly: tuzemské státní občanství, určitý věk, občanská zachovalost, důvěryhodnost, v některých případech také zvláštní znalosti (např. ve věcech obchodních nebo horních), případně také právnická školenost. Tyto odborné znalosti však nebyly prokazovány zkouškou jako u soudců z povolání. Soudcové laici byli jmenováni na základě svého povolání na návrh příslušné odborové organizace.

Soudcové z povolání byli státními úředníky. K dosažení tohoto úřadu bylo třeba československého státního občanství, bezúhonnosti, dosažení věku 24 let, znalost státního jazyka a odborné znalosti, které byly prokazovány zkouškami. Před přijetím

¹⁴⁶ Vladimír SOLNAŘ, *c. d.*, s. 421 - 426

do přípravné služby musel uchazeč prokázat absolvované právnické studium na tuzemské univerzitě a složení tří státních zkoušek. V přípravné službě pracoval kandidát po tři roky. Během této doby poznal agendu civilní i trestní a agendu státních zastupitelstev, poté mohl skládat soudcovskou zkoušku.¹⁴⁷ Zákon rozlišoval podle platových tříd „okresního soudce“, „okresního soudce a přednostu okresního soudu“ (ustanoven k řízení správy okresního soudu), „soudního radu“, „soudního radu a přednostu okresního soudu“ (k řízení správy okresního soudu v sídle sborového soudu první stolice), „presidenta“ (k řízení správy sborového soudu I. stolice), jeho „náměstka“ nebo případně „vicepresidenta“, dále „vrchního soudního radu“ a „presidenta vrchního soudu“ (k řízení správy sborového soudu II. stolice), příp. „vicepresidenta vrchního soudu“. Soudcové na služebních soudcovských místech u nejvyššího soudu byli označováni jako „radové nejvyššího soudu“, předseda senátu nejvyššího soudu „senátní president nejvyššího soudu“.¹⁴⁸

Již v ústavě ČSR byla stanovena soudcovská neodvislost, díky níž nebyli soudcové nikomu odpovědní za svá rozhodnutí. Soudcové z povolání však služebně podléhali ministru spravedlnosti a další vládní moci. V § 99 československé ústavy bylo také stanoveno, že jsou soudcové z povolání ustanoveni na svůj úřad trvale a proti své vůli nesmějí být přeloženi, sesazeni nebo dáni do výslužby. To pouze v případě, že by porušili úřední povinnosti. Důvodem přeložení nebo sesazení tak nemohlo být samotné soudcovo rozhodnutí – byť i nesprávné. V případě porušení úřední povinnosti mohl být soudce postaven před disciplinární soud, který byl složen z nezávislých soudců a který mohl rozhodnout o přesazení, dání do výslužby (např. po dosažení určitého stáří soudce) nebo o propuštění z úřadu.¹⁴⁹

V soudní praxi působili také soudci *samostatní*, tj. oprávnění sami jediná rozhodovat (mohli též rozhodovat svým hlasem spolu s jinými soudci) a soudci *pomocní*, kteří neměli oprávnění k soudcovskému rozhodování (jako jedinci ani ve sboru), mohli samostatně konat jen pomocné soudcovské úkony (např. výslechy svědků mimo jednání před rozhodujícím soudem). Samostatnými soudci byli především soudní radové a přednostové okresních soudů. Okresní soudcové byli z části samostatní a z části pomocní, samostatnými se však stávali, až když jim byla vlastnost samostatného soudce

¹⁴⁷ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 380

¹⁴⁸ Zákon č. 201/1928 Sb. z. a n., §5 5 - 8

¹⁴⁹ http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, § 99

zvlášť udělena. Okresního soudce, zaměstnaného u okresního soudu, jmenoval ministr spravedlnosti „samosoudcem“, nebo pokud byl soudce zaměstnán u soudu sborového, ministr mu udělil právo hlasovací. Jmenováním samosoudcem nabyl okresní soudce práva k samostatnému soudcovskému rozhodování ve věcech trestních. Ve věcech občanských nemohl samostatně rozhodovat, dokud mu k tomu nebylo uděleno zvláštní zmocnění prezidenta vrchního soudu.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 382 - 383

6. HISTORICKÝ VÝVOJ KRÁLOVÉHRADECKÉHO REGIONU

Z hlediska teritoriálního vymezení představuje královéhradecký soudní okres území tvořené obcemi Neděliště, Lochenice, Skalice, Černilov, Výrava, Libníkovice, Jeníkovice, Třebechovice pod Orebem, Běleč nad Orlicí, Nový Hradec Králové, Roudnička, Březhrad, Praskačka, Urbanice, Hřibsko, Stěžery, Svobodné Dvory a Všestary. Soudní okres královéhradecký, sestávající ze 4 měst, 53 katastrálních a 54 politických obcí, sousedil na severu s okresem jaroměřským, na východě opočenským a kosteleckým, na jihu s holickým a pardubickým a na západě s okresem nechanickým.¹⁵¹

Protože však nelze dějiny tohoto relativně malého území vytrhnout z kontextu historického vývoje širšího východočeského regionu, je třeba historii soudního okresu královéhradeckého začlenit do rozvoje oblasti určené přibližně územním okruhem působnosti Krajského soudu Hradec Králové po roce 1868 nebo v užším smyslu městy Hradec Králové, Nechanice, Hořice, Dvůr Králové nad Labem, Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Kostelec nad Orlicí.

Celý region měl v české historii významné postavení, byl svědkem řady důležitých historických událostí a jeho správní centrum, Hradec Králové, se od počátku své existence řadilo mezi přední města celého českého státu. Hradec Králové se stal sídlem obchodu, bankovníctví a správních institucí regionálního i celostátního významu, centrem školství a kultury pro široké okolí.¹⁵² V první polovině 20. století se vyvinul v moderní průmyslové město, vystavěné podle urbanistických zásad nejlepšími českými architekty, čímž se stal vzorem moderní kultury a právem si udržel v očích odborné i laické veřejnosti pověst předválečného „salonu republiky“.

Pro rozčlenění následující kapitoly jsou zvoleny dva mezníky: První, rok 1766, kdy se začalo s budováním pevnosti Hradec Králové, představuje počátek nové etapy historického vývoje tohoto strategicky dobře situovaného regionu. Druhý, rok 1918, je - nejen z hlediska této práce - zcela přelomový. Vznik samostatné Československé republiky přinesl kromě mnoha nadějí i velká zklamání. Bylo nutné se vypořádat s následky první světové války a později s důsledky světové hospodářské krize. Během dvacetiletého trvání republiky však

¹⁵¹ Václav KUDRNÁČ, *Úplný adresář a popis politického okresu královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady*, Turnov 1903, s. 1

¹⁵² Petr ZIMERMANN – Vladimíra TURKOVÁ – Jiří ŠERÝCH – Milada TOMKOVÁ – Mareike PÄSSLER, *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 3

došlo k obrovskému pokroku ve vývoji královéhradeckého regionu nejen v oblasti kulturní a stavební, ale i hospodářské a v rozvoji dopravní infrastruktury. Kromě nové politické atmosféry a zákonodárství to umožnilo působení vynikajících osobností ve správě města i okresu.

6. 1. Historický vývoj regionu do roku 1766

Královéhradecko bylo již od pravěku¹⁵³ důležitou sídelní oblastí, v níž se postupně vystřídali příslušníci různých pravěkých kultur. Počátky osídlení na soutoku Labe a Orlice dokazují nálezy z dob pravěku, římského období i slovanských hradišť.¹⁵⁴ První osady patřily lidu kultury lineární keramiky, zemědělci mladší kultury vypíchané keramiky sídlili po staletí na pravém břehu Labe mezi Jaroměří a Hradcem Králové. Jedno z nejvýznamnějších pravěkých nalezišť celostátního významu, dokazující sídla lidu popelnicových polí, bylo odkryto v Plotištích nad Labem.¹⁵⁵ Po zániku této kultury nebylo zdejší opevněné hradiště ze 12. – 9. století př. n. l. delší dobu osídleno. Až v 8. století n. l. se na území dnešních Malšovic, Svobodných Dvorů a Kuklen objevuje první slovanské osídlení.¹⁵⁶

Od 10. století zaujímal zdejší kraj významnou roli při formování českého státu. Hradecko, sahající na sever až ke Krkonošům, na jih k Labi a Divoké Orlici a na západ k Jičínu, se stalo samostatným údělem a město Hradec po vyvraždění Slavníkovců významným přemyslovským hradištěm¹⁵⁷ na zemské stezce z Prahy do Slezska a Polska a zároveň součástí tzv. hradské soustavy.¹⁵⁸ Kníže Břetislav I. vykázal roku 1054 Hradecko jednomu ze svých pěti synů, Jaromírovi, který jej držel až do roku 1068, kdy se stal pražským biskupem. Až do století následujícího bylo Hradecko jako úděl propůjčováno vedlejším členům panovnického rodu Přemyslovců (mj. pozdějšímu knížeti Soběslavovi I. a Oldřichovi). Hradec se díky své strategické poloze postupně stával mocným hradem, obchodním a církevním střediskem

¹⁵³ Komplexní obraz lidské společnosti v pravěkých dějinách východočeského regionu stejně jako zapojení východních Čech do českého přemyslovského státu poskytuje publikace Ondřeje FELCMANA, Františka MUSILA a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, NLN 2009, s. 47 - 159

¹⁵⁴ *Hradecko, turistická oblast, katalog významných atraktivit*, Hradec Králové 2006, s. 5

¹⁵⁵ Marek PODHORSKÝ, *Královéhradecký kraj*, freytag & berndt, Praha 2002, s. 8

¹⁵⁶ *Hradec Králové, Harmonie věků*, Praha 1995, s. 6

¹⁵⁷ Výsledky archeologického výzkumu královéhradeckého hradiště a počátků středověkého osídlení přináší Miroslav RICHTER – Vít VOKOLEK, *Hradec Králové, Slovanské hradiště a počátky středověkého města*, Hradec Králové 1995

¹⁵⁸ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo*, Hradec Králové 1939, s. 12; Srov. Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, c. d., s. 37

(sídli zde arcijáhen pro 12 východočeských děkanátů) a na počátku 13. století byl povýšen na město.¹⁵⁹ V době vlády Přemysla Otakara I. dochází k utváření měšťanského stavu, rozvoji řemeslné výroby a obchodu.¹⁶⁰ Do západního podhradí s dvorci, mlýny, poli a loukami se přirozeně uchýlili zemědělci a řemeslníci odkázaní na vodu, především soukeníci, jircháři, mlynáři a lazebníci. Již v této rané fázi historického vývoje zde vznikly dva kláštery (1230 dominikánský a 1241 minoritský) a poblíž města několik dalších osad.¹⁶¹ Hradec byl českými panovníky velice oblíben, často zde pobývali a udělovali mu různá území a privilegia.¹⁶² Královskou správu zde vykonával vladař, který měl na starosti královské důchody, a purkrabí (vojenský velitel a správní úředník). Ve městě sídlil také krajský soud.¹⁶³

Když Přemysl Otakar II. provedl reformu krajského zřízení, byl koncem 13. století zformován také královéhradecký kraj, jehož význam byl posílen vznikem opevněných královských měst (Hradec Králové, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem, Trutnov, Nový Bydžov), od počátku 14. století věnných měst českých královen.¹⁶⁴ Vdova po Václavu II. a Rudolfu Habsburském, Eliška Rejčka, přijala v roce 1306 jako vdovské věno roční užitky z dosavadních korunních měst Hradce, Vysokého Mýta, Chrudimi, Jaroměře a Poličky. Královna všem těmto svým věnným městům potvrdila jejich dosavadní práva a Hradec, který si velice oblíbila a který tímto získal své přívěsky „Králové“ (poprvé doloženo 1373), vyvolila jako své sídlo a ve Zbraslavské kronice i některých dalších vyprávěcích pramenech je někdy označována jako „hradecká královna“.¹⁶⁵ S jejím působením ve městě pravděpodobně souvisela stavba gotického kostela sv. Ducha (viz příloha č. 1), pozdější biskupské katedrály.¹⁶⁶ Velice se

¹⁵⁹ První zmínku o Hradci Králové jako o městu obsahuje listina Přemysla Otakara I. z roku 1225 (viz příloha č. 16). Srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Místopisné paměti města Hradce Králové*, Praha 1885, s. 5

¹⁶⁰ Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Praha 1870, s. 3 - 4

¹⁶¹ O obci Čistěves je obsažena zmínka v již zmíněné listině Přemysla Otakara I. z roku 1225, o obci Březhrad je v pramenech první zmínka k roku 1229. SOkA HK, AM HK, Privilegium Přemysla Otakara I., inv. č. 1; Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 19; Václav KUDRNÁČ, *c. d.*, s. 52

¹⁶² Např. 19. 2. 1296 první manželka Václava II. Guta Habsburská porodila na zdejším hradě dceru Markétu, dne 4. 5. 1297 zprostil Václav II. Hradečany od královských daní a poplatků. Srov. Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Praha 1870, s. 6

¹⁶³ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 19

¹⁶⁴ <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-volene-organy/kralovehradecky-kraj/historie/strucne-dejiny-kralovehradeckeho-kraje-35/>

¹⁶⁵ Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, NLN 2009, s. 386 - 387

¹⁶⁶ Hradecko, turistická oblast, Hradec Králové 2006, s. 5; Alois KUBIČEK a Zdeněk WIRTH ve své publikaci o Hradci Králové tento názor odmítají a popírají názor starších historiků, že by Eliška Rejčka měla bezprostřední vliv na počátek budování farního kostela Svatého Ducha. Podle Ondřeje FELCMANA, Františka MUSILA a kol. prokázal dendrologický výzkum krovů katedrály, že tuto stavbu Eliška Rejčka nemohla založit, jak tvrdí hradecká tradice.

zasloužila o kulturní rozvoj oblasti také tím, že ve zdejších klášterech (v Hradci a v Opatovicích) soustředila písaře a malíře, kteří se podíleli na vzniku 9 velmi kvalitních iluminovaných rukopisů. Pravděpodobně v roce 1318¹⁶⁷ odešla Eliška s Jindřichem z Lipé natrvalo do Brna, kde také r. 1335 zemřela.¹⁶⁸

V roce 1318 (1. listopadu) potvrdil Jan Lucemburský všechna dosavadní městská práva Hradce Králové, nově městu povolil opevnění hradbami a přislíbil, že v budoucnu nebude nikomu zastaveno.¹⁶⁹ Již sám Jan Lucemburský však tento slib porušil¹⁷⁰ a až jeho syn Karel IV. vykoupil v roce 1333 ze zástavy města Hradec Králové a Vysoké Mýto. Také Karel IV. udělil Hradci Králové řadu výsad a privilegií (např. právo vybírat mýto z mostů¹⁷¹ a clo ze soli do města dovážené, povolil trhy) a své čtvrté manželce Alžbětě Pomořanské nechal roku 1363 zapsat jako věno města Hradec, Chrudim a Vysoké Mýto. Po smrti Karla IV. si vdova Alžběta Hradec vybrala jako své sídelní město. Dne 14. února 1393 císařovna v Hradci Králové zemřela a věnná města Hradec Králové, Vysoké Mýto, Polička, Chrudim a Jaroměř připadla králi Václavu IV.¹⁷² V této době již Hradec vystupuje v historických pramenech jako okázalé centrum úrodného kraje, bohaté majetkem i právy. Hlavou města je královský rychtář a na správě se s ním podílí městská rada a obecní starší, jejichž pečeť s českým lvem je známa již z roku 1362. V okolí města byly svobodné dvory měšťanů před Slezskou i Pražskou branou a vesnice městských poddaných.¹⁷³

V 15. století se Hradecko stalo významným centrem husitské revoluce. K jejím prvním projevům zde došlo již v roce 1418, kdy královéhradecký farář u sv. Ducha, kněz Ambrož, vypověděl poslušnost katolické církvi a stal se po neúspěšném útoku na dominikánský a minoritský klášter obráncem kalicha. Na jeho popud se pak v roce 1420 sešlo na Orebu u Třebechovic mnoho ozbrojených lidí, odhodlaných hájit myšlenky husitství. Podle místa setkání se nazvali orebité a pod vedením Hynka Krušiny z Lichtenburka a kněze Ambrože se 2. května 1420 vydali na pomoc do Prahy. Brzy se však vrátili do východních Čech a další

¹⁶⁷ Přesné datum odchodu Elišky Rejčky do Brna není známo. Literatura obvykle uvádí rok 1318. Její pobyt v Brně je však prokazatelně doložen až v roce 1320. Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., c. d., s. 391

¹⁶⁸ *Hradec Králové, Harmonie věků*, Hradec Králové 1995, s. 9 - 10

¹⁶⁹ Srov. Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., c. d., s. 391

¹⁷⁰ Komu město Hradec Králové zastavil, není známo. Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., c. d., s. 391

¹⁷¹ Řeky Labe a Orlice se tehdy dělily na více ramen, která vytvářela několik ostrovů (přibližně 15). Všechny tyto ostrovy byly poměrně hustě osídleny a tvořily významnou součást tehdejšího hradeckého podměstí. Ostrovy mezi sebou i s městem spojovalo mnoho mostů, na jejichž údržbu dohlížel zvláštní úředník tzv. mostník (magister pontium), který se v pramenech objevuje již r. 1374. Viz Václav Vladivoj TOMEK, *Místopisné paměti města Hradce Králové*, Praha 1885, s. 8

¹⁷² Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, c. d., s. 15 - 22

¹⁷³ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, c. d., s. 21 a s. 26

velké shromáždění lidu se konalo již 25. června 1420 na Kunětické hoře. Nedlouho poté se Ambrož jmenoval arciděkanem a Aleš Vřešťovský, Jiří z Chvalkovic a Beneš z Mokrovous byli jmenováni hejtmany Hradce Králové, který se stal jedním z hlavních ohnisek husitských bouří.¹⁷⁴ Pod jejich vedením hradečtí husité podnikali výboje do okolních klášterů, kde napáchali mnoho škod a některé zbořili úplně (kláštery Svaté Pole, pardubický, podlažický a sezemický). Místo hejtmanů byl zemským správcem, Zikmundem Korybutovičem, v r. 1423 jako purkrabí Hradce Králové dosazen Diviš Bořek z Miletínka, kterého v této funkci vystřídal ještě téhož roku jeho bratr Jetřich. I on však funkci purkrabího hradeckého dlouho nezastával, za pomoci Jana Žižky (od roku 1423 velitele orebitů a celého východočeského husitského svazu) byl obyvateli města vyhnán.¹⁷⁵ Hradeckým hejtmanem byl Janem Žižkou ustanoven Martin Lupák. Hradečtí husité – po Žižkově smrti¹⁷⁶ nazývaní „sirotčí bratrstvo“ – podnikali další výboje, v roce 1425 dobyli Opočno. Všeobecně došlo k rozchvácení církevního majetku a zničeno bylo hospodářské i personální zajištění církve.¹⁷⁷ Když se 21. října 1435 na pražském a 14. srpna 1436 jihlavském sněmu celá země podvolila císaři Zikmundovi, město Hradec odmítlo poslušnost. Nakonec se však hradecká obec vyčerpaná válkami vzbouřila proti knězi Ambrožovi a v roce 1437 se poddala císaři. Do Hradce se vrátili měšťané, kteří byli husity vyhnáni, a byla obnovena městská správa dosazením nových konšelů. Stejně jako jeho předchůdci také císař Zikmund nechal – tentokrát již se souhlasem českého sněmu – zapsat své manželce jako věno královská města Hradec, Chrudim, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem, Trutnov a Mělník.¹⁷⁸ V roce 1423 však byl zcela zničen královský hrad v Hradci a manželky českých králů od té doby volily jako své sídlo město Mělník.¹⁷⁹ Po smrti kněze Ambrože v r. 1439 byl k chrámu sv. Ducha přijat Jan Rokycana, který úřad zastával po 10 let až do svého návratu do Prahy v r. 1448.¹⁸⁰

Po skončení husitských válek hrálo Hradecko významnou roli jako součást svazku východočeských krajů. V čele každého kraje stáli dva hejtmani jako reprezentanti panského

¹⁷⁴ Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., c. d., s. 537

¹⁷⁵ Viz Josef HORÁK, *Topografický popis všech osad hejtmanství Kralohradeckého, jenž obsahuje soudní a berní okresy: Kralohradecký, Hořický a Nechanický, Hradec Králové 1877*, s. 23

¹⁷⁶ Jan Žižka byl nejprve pohřben v kostele Svatého Ducha v Hradci Králové, odkud byl však později přenesen do Čáslavi.

¹⁷⁷ Zdeněk SRP, *Královéhradecké biskupství v proměnách staletí*, Hradec Králové 2005, s. 8

¹⁷⁸ Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, c. d., s. 28 – 40

¹⁷⁹ Václav Vladivoj Tomek, c. d., s. 16

¹⁸⁰ Josef HORÁK, c. d., s. 24; srov. Václav KUDRNÁČ, c. d., s. 7

a rytířského stavu.¹⁸¹ V roce 1470 byl na pražském sněmu odsouhlasen návrh Jiřího z Poděbrad na zřízení stálé zemské obrany, tedy vzniku stálého vojska pod dozorem zvláštních krajských hejtmanů. Hradeckému kraji bylo uloženo sehnat a zaopatřit k tomuto účelu 1000 lidí a 50 vozů. Vůdci celého válečného sboru byli jmenováni: Vilém Krušina z Lichtenburka, Jan Ratiborský, Petr Kdulinec a Čeněk Střežík. V roce 1484 zasáhl Hradec Králové velký požár, při kterém vyhořelo celé město i s předměstími.¹⁸² Další velké požáry zničily město v letech 1509 a 1536. Předměstí bývala pravidelně postižena záplavami rozvodněným Labem a Orlicí.¹⁸³

Přelom 15. a 16. století byl ve znamení počátků šlechtického a měšťanského podnikání. Na hospodářském a kulturním rozkvětu kraje měla velký podíl rychle rostoucí poddanská města (Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Broumov ad.) stejně jako rozvoj hospodaření velkostatků na panstvích pánů z Poděbrad, z Pernštejna, Smiřických a Trčků z Lípy.¹⁸⁴ Zároveň se však začala projevovat snaha stavů omezit městská privilegia a vrůstalo napětí mezi šlechtou a městy. V roce 1512 se proto konal velký sjezd plnomocníků měst Vysokého Mýta, Poličky a Hradce, na kterém byla sepsána podrobná pravidla upravující pravomoci rytířského stavu ve městech (např. příslušníkům rytířského stavu bylo zakázáno vařit pivo, nesměl jim být prodán žádný dům ve městě a všichni se měli přihlásit k víře podobením). Na celozemské úrovni však k podobné kodifikaci a úpravě kompetencí měst a šlechty došlo až Svatováclavskou smlouvou ze dne 24. října 1517, kterou bylo dáno zároveň také rozdělení a vyměření příslušnosti soudní, tj. každý stav měl být souzen podle svého práva (městského, zemského).¹⁸⁵

V roce 1546 Hradečané odmítli pomoc Ferdinandu I. v tzv. šmalkaldské válce proti saským protestantům. Jako trest jim Ferdinand nařídil odevzdat všechnu majetek, zbroj a platit daně z piva a další peněžité pokuty. Postupně všechna královská města byla pro neposlušnost a přípravy povstání v roce 1547 obeslána k soudu a tvrdě potrestána po stránce ekonomické i právní. Hradci i Jaroměři byla uložena vysoká finanční pokuta.

¹⁸¹ Až na základě reskriptu z r. 1751 stál v čele každého kraje pouze jeden hejtman. Stará stavovská tradice se projevovala i nadále ve jmenování krajských hejtmanů z pánů a rytířů požívajících českého inkolátu, od doby vlády Josefa II. se však hejtmanem mohl stát i měšťan. Hradecký kraj jako správní celek existoval až do konce krajského zřízení v roce 1862, viz dále. Srov. Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 160 a s. 275

¹⁸² Václav Vladivoj TOMEK, *c. d.*, s. 18

¹⁸³ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 29

¹⁸⁴ <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-volene-organy/kralovehradecky-kraj/historie/strucne-dejiny-kralovehradeckeho-kraje-35/>

¹⁸⁵ Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *c. d.*, s. 43 a s. 48 - 50

Hradci byly zkonfiskovány vsi: Stěžery, Boharyně, Těchlovice, Radikovice, Hříbsko, Přím Dolní, Bříza, Probluz, Stěžírky, Charbuzice, Libčany, Praskačka, Sedlec, Chrastnice, Urbanice, Hvozdnice, Rozběžice, Světy, Rusko, Svinary, Kunčice, Nedělišťe, Slatina, Svinarky, Puchlovice, Zvikov a Trnava.¹⁸⁶ Omezena byla městská správa a ve všech královských městech dosazení královští rychtáři, bez jejichž svolení se nesměla konat žádná schůze rady města. Nově vykonávali královští úředníci také dohled nad hospodařením se záduším a ungeltem. Další trest pro města představovalo zřízení apelačního soudu. Hradec Králové se tak mohl odvolávat nikoli ku právu Starého Města pražského, jako dosud, ale pouze k radě nad apelacemi, podřízené přímo králi.¹⁸⁷ V roce 1549 vrátil Ferdinand I. městu Hradci 5 rybníků, les a 6 vsí¹⁸⁸: Lhotu za šibenicí, Lhotu za Malšovnicemi (dnes Malšova Lhota), Kluky (dnes místní název v Hradci Králové), Plotiště, Předměřice a Všestary. Povolil také vybírat cla a mýta u městských bran a užívat dřeva z okolních lesů k opravám budov a mostů. V roce 1558 se majetek města rozrostl o vsi zakoupené od Jaroslava z Pernštejna, a sice Březhrad, Plačice, Vlčkovice, Praskačku, Sedlec, Chrastnici, Urbanice, Hříbsko a Roudničku.¹⁸⁹

Dopady války s Turky v šedesátých a sedmdesátých letech 16. století se nevyhnuly ani Hradecku. I odtud museli být vypraveni ozbrojení muži s koňmi k císařskému vojsku a všechna královská města musela několikrát ručit za nemalé císařské půjčky.¹⁹⁰ Finanční situace Hradce byla zásluhou tehdejšího primase Martina Cejpa z Peclínovce poměrně stabilizovaná, a tak mohlo město investovat do nových staveb ve stylu italské renesance (postavena byla např. Bílá věž nebo purkrabský dům) a poskytovat i dobrovolné příspěvky císaři Maxmiliánovi II. na vedení války proti Turkům.¹⁹¹

Dne 30. července 1586 propukl v Hradci Králové velký požár, který zničil 65 domů. Poškozena byla také nově postavená budova soudu purkrabství kraje hradeckého. V roce 1593 začala další válka s Turky, do které měl být poslán každý 8 člověk z tehdejšího hradeckého kraje. Na vyzbrojení těchto vojáků byla vybírána zvláštní daň, která ještě více finančně zatížila zdejší obyvatelstvo a prohloubila hospodářský úpadek regionu. Krajem se šířila chudoba, řada domů ve městech byla opuštěná, zpustlá nebo zničená. V letech 1614 a 1615 nastaly přírodní katastrofy (kroupy, které zničily úrodu, a velké povodně),

¹⁸⁶ Josef HORÁK, *c. d.*, s. 25

¹⁸⁷ Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *c. d.*, s. 52 - 60

¹⁸⁸ Srov. SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 70 - 71

¹⁸⁹ Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *c. d.*, s. 61 - 62 a s. 64

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 67

¹⁹¹ Alois KUBIČEK - Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 39

což špatnou ekonomickou situaci ještě více zhoršilo. V roce 1615 bylo v Hradci Králové 513 domů, z toho 121 zpustlých nebo opuštěných. Další velké hospodářské ztráty a úbytek obyvatel znamenala třicetiletá válka, která s sebou přinesla ještě větší chudobu, vysoké daně a další opuštěná obydlí.¹⁹² Za účast na vzpouře proti Ferdinandovi II. zaplatili Hradečtí konfiskováním tří vesnic a velkého dědictví po měšťanu Tobiáši Vosatkovi. Obyvatelstvo bylo nuceno ke katolické víře, řada z nich ze země odešla. Obracení na katolickou víru prováděli především jezuité, kteří do Hradce přišli r. 1636. Nelze však jejich působení odepřít pozitivní vliv na kulturní a stavební vývoj města. Vystavěli zde svou rezidenci, gymnázium, seminář a kostel.¹⁹³ V roce 1639 bylo město okupováno a necelý rok ničeno Švédy. Na 400 domů bylo vypáleno nebo zbořeno. Až v únoru roku 1640 byl Hradec Králové osvobozen císařskou armádou. Dle součtu v berní rule k roku 1654 bylo v Hradci ze 707 domů před válkou pouhých 201 obydlených, 11 pustých a 495 zbořených. Počet obyvatel klesl o 70%. Některé vesnice na Hradecku, např. Březhrad, zcela zpustly.¹⁹⁴

Po skončení třicetileté války se Hradec Králové stal významným centrem protireformace. V horských a podhorských oblastech docházelo ke vzniku sekt a v celém regionu k úpadku katolické morálky. Otázka založení biskupství byla stále naléhavější. Část Hradecka spadala dříve pod působnost litomyšlského biskupství, které však fakticky zaniklo již za husitství, formálně až v polovině 16. století. Ke vzniku královéhradeckého biskupství (právního nástupce biskupství litomyšlského) došlo dne 10. listopadu 1664 zakládací listinou papeže Alexandra VII. (bulou *Super universas*) a prvním biskupem byl jmenován Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka (1659 – 1668). Farní kostel Svatého Ducha na Velkém náměstí v Hradci Králové se stal katedrálou, při které byla zřízena kapitula o šesti kanovnících.¹⁹⁵ Stavba biskupského sídla byla však zahájena až za Tobiáše Jana Beckera (1701 – 1710).¹⁹⁶

Postupně došlo k obnově měst a řady církevních i jiných památek na Hradecku zničených během třicetileté války. Město Hradec nabylo barokní tvářnosti stavební aktivitou biskupa a jezuitů, kteří ke stavbám přizvali tehdejší vynikající architekty (např. Carla Luraga, Jana Blažeje Santini-Aichela), jejichž zásluhou na náměstí vyrostla monumentální stavba chrámu Nanebevzetí Panny Marie s přilehlou jezuitskou kolejí. Další stavební vývoj byl

¹⁹² Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *c. d.*, s. 70 – 72 a s. 83 a 98

¹⁹³ Václav KUDRNÁČ, *c. d.*, s. 7 - 8

¹⁹⁴ Václav Vladivoj Tomek, *c. d.*, s. 27 – 28; Václav KUDRNÁČ, *c. d.*, s. 8 a 45

¹⁹⁵ Zdeněk SRP, *c. d.*, s. 9 - 11

¹⁹⁶ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 50

však přerušen válkou o rakouské dědictví a válkou sedmiletou na počátku vlády Marie Terezie.¹⁹⁷ Od 3. listopadu 1741 byl Hradec Králové po 10 měsíců obsazen pruskou armádou. Znovu se pruské vojsko zmocnilo města 19. srpna 1744. Vyhnáno bylo až v listopadu téhož roku císařským vojskem pod vedením Karla Lotrinského, které zaujalo postavení chráněné Orlicí a Labem na území od Malšovic až ke Třebeši. Hradecko se tak brzy stalo hlavním dějištěm války, neboť pruská armáda zabrala území od Náchoda a Nového Města až k Jaroměři a obsadila i vrchy u Neděliště a Chlumu až k Plotištím. K útoku na město ani na císařské vojsko nedošlo. Karel Lotrinský podpořen dalšími posilami vytáhl do Slezska pronásledován pruským vojskem. Po uzavření míru se Hradecko mohlo po 11 let těšit z klidu zbraní, než se opět stalo bojištěm, tentokrát války sedmileté. Několikrát tudy prošla armáda, pruská i císařská, což znamenalo pro zdejší obyvatelstvo velké ztráty. Pobrány byly potraviny, dříví, zničeny dvory, stodoly i příbytky. V roce 1762 byla více než polovina Hradce Králové vypálena pruskými vojáky. O rok později válka skončila, avšak pro velký strategický význam města na soutoku Labe a Orlice bylo rozhodnuto, že zde bude vytvořena vojenská pevnost.¹⁹⁸

Od roku 1751, kdy byla země česká rozdělena na 16 krajů, se stal Hradec Králové sídlem hejtmanů, krajských úřadů (např. krajský poštovní a stavitelský úřad) krajského soudu a státního zastupitelství.¹⁹⁹ Územní rozsah Hradeckého kraje se zmenšil na polovinu tím, že bylo odděleno Bydžovsko, jež se stalo samostatným krajem. V roce 1772 měl kraj 62 panství, na jeho území bylo 5 královských a královských věnných měst (Dvůr Králové, Hradec Králové, Jaroměř, Josefov a Trutnov).²⁰⁰

Dobrá strategická poloha nedaleko státních hranic, na soutoku dvou řek v úrodné oblasti dala vzniknout významnému správnímu, hospodářskému a kulturnímu centru, jakým se Hradec Králové se svými předměstími postupně stal. Velký vliv na vybudování této pozice mělo také právní postavení města coby královského, nadaného řadou práv a výsad. Několikrát však Hradecko utrpělo velké škody způsobené nejen přírodními živly (povodněmi, požáry), ale především v důsledku válečných tažení a střetů, jejichž dějištěm se město a okolí stalo v době husitství, válek s Turky ve druhé polovině 16. století, za třicetileté války, kdy byl Hradec Králové okupován Švédy, nebo války o rakouské dědictví

¹⁹⁷ http://cs.wikipedia.org/wiki/Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9#1762

¹⁹⁸ Václav Vladivoj TOMEK, *c. d.*, s. 39 - 45

¹⁹⁹ Josef HORÁK, *c. d.*, s. 19

²⁰⁰ SOA Zámorsk, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1965, s. 49

a války sedmileté v době vlády Marie Terezie. V důsledku dobré strategické pozice bylo v roce 1763 za účelem obrany země rozhodnuto vybudovat v Hradci Králové vojenskou pevnost.

6. 2. Léta 1766 – 1918

Pruské vpády přiměly Josefa II. k vybudování pevnosti Hradec Králové (viz příloha č. 2), čímž začala nová etapa ve vývoji města. Stavba, která proběhla s přestávkou v letech 1766 – 1789 zcela změnila dosavadní podobu Hradce i okolí. Dne 17. února 1766 byl vydán rozkaz obyvatelům Pražského a Mýtského předměstí, aby se do 14 dnů vystěhovali. Cena jejich domů byla odhadnuta a vyplacena, obě předměstí zcela zbourána a okolí zaplaveno vodou. Pro výstavbu nových příbytků jim bylo vyhrazeno zvláštní území, čímž vznikla další část města, Nový Hradec. Pevnost měla být zařízena tak, aby bylo možné v případě potřeby vodou z obou řek zatopit okolní krajinu a zabránit tak nepříteli v přístupu k městu. Stavbě pevnosti, na kterou několikrát dohlížel sám císař Josef II., muselo ustoupit kromě obytných domů také velké množství kostelů a historických památek. V důsledku zrušení jezuitského řádu v roce 1773 byla zdejší kolej přeměněna v kasárna. Biskupský seminář i s kostelem sv. Jana Nepomuckého byl rovněž předán k vojenským účelům. Sídlo krajského úřadu bylo z Hradce přeloženo do Hořiněvsí. Postaven byl stálý vojenský špitál, nová kasárna a řada dalších vojenských budov.²⁰¹ Pevnost zaujímal rozlohu 330 ha a půdorysně měla tvar osmicípé hvězdice (viz příloha č. 3).²⁰²

Císař Josef II. se však úplného dokončení pevnosti nedočkal. Stavba byla dokončena až za jeho nástupce Leopolda II., kdy došlo také k úpravám nových vesnic, do kterých bylo přestěhováno obyvatelstvo z někdejších hradeckých předměstí. V Kuklenách minorité vybudovali nový klášter a kostel. Záhy po dostavění však bylo císařem nařízeno zrušení klášterů. V Kuklenách bylo vykonáno po několikaletých odkladech až 24. června 1789.²⁰³ V roce 1792 bylo po 14 letech do Hradce navraceno sídlo krajského úřadu.

²⁰¹ Václav Vladivoj TOMEK, *c. d.*, s. 46 – 47 a s. 52 - 53

²⁰² *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 20

²⁰³ Václav Vladivoj TOMEK, *c. d.*, s. 54

Přestože bylo město pevně sevřeno hradbami a další stavební vývoj byl utlumen, posíleny francouzskou revolucí vstoupily také na Hradecku do popředí reformní osvětové, národohospodářské a sociální programy.²⁰⁴

Se zrušením nevolnictví v roce 1781 došlo k uvolnění pracovních sil a toleranční patent umožnil příchod zahraničních odborníků – nekatolíků. Začaly se vytvářet předpoklady průmyslové výroby. Kolem roku 1775 se začala dolovat železná ruda u Kvasin a Lukavic poblíž Rychnova nad Kněžnou. Od 2. poloviny 18. století byly zakládány hamry, sklárny a především manufaktury, které se ve východních Čechách stejně jako v Podkrkonoší specializovaly na textilní výrobu.²⁰⁵

Severovýchodní Čechy staly jedním z nejvýznamnějších textilních regionů v habsburské monarchii. Obyvatelé královéhradeckého regionu se věnovali kromě zemědělství především tradiční domácí textilní produkci, spřádání lnu, plátenictví a soukenictví, velký rozvoj zaznamenalo bavlnářství, vlnářství a lnářství, v některých městech také soukenická výroba (např. Rychnov nad Kněžnou). Rozvoj lnářského a bavlnářského průmyslu v tomto regionu urychlila především výstavba železniční sítě, ale také vznik velkého množství mechanických přádelen, tkalcoven a specializovaných textilních továren²⁰⁶. Přesto nepatřilo Královéhradecko mezi prioritní bavlnářské oblasti, prvenství udržovaly svou produkcí severní Čechy (zejména Liberecko). V úrodnější královéhradecké oblasti se rozšířilo pěstování cukrové řepy a již od třicátých let 19. století zde vznikaly první cukrovary (Smidary, Surovátka, Sadová, Skřivany).²⁰⁷ Zvyšování koncentrace průmyslových podniků mělo za následek také růst hustoty osídlení Královéhradecka. V polovině 19. století zde žilo průměrně 100 obyvatel na 1 km².²⁰⁸

Od konce 18. století a během století následujícího nastal ve městě i okolních obcích kromě hospodářského také nebývalý rozvoj kulturní. V důsledku školské reformy zajišťovalo vzdělání v tehdejší kraji 194 škol. Vznikala řada zájmových a osvětových sdružení, kulturních institucí.²⁰⁹ Hradecko se postupně stávalo předním centrem českého národního

²⁰⁴ Aleš DOUBRAVA, *Severovýchodní Čechy v období 1781 – 1945*, Hradec Králové 1979, s. 9

²⁰⁵ Tamtéž, s. 6 – 7

²⁰⁶ První mechanická přádelna bavlny v severovýchodních Čechách vznikla v Malé Skalici na náhodském panství v roce 1837 (firma Löbbecke a Lindheim z pruského Slezska) a první mechanická tkalcovna bavlny v Broumově-Olivětíně v roce 1857. Do poloviny šedesátých let stoupal počet mechanických tkalcoven a přádelen na území celého Broumovska, Hořicka, Vrchlabska a Královédvorská.

²⁰⁷ Bohumír SMUTNÝ – Vladimír WOLF, *Dopad války roku 1866 na rozvoj průmyslu v severovýchodních Čechách*, In: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost 3, Hradec Králové 2006, s. 127 - 129

²⁰⁸ Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha 1965, s. 117

²⁰⁹ Josef HORÁK, *c. d.*, s. 20; Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 30

obrození²¹⁰, které bylo již v 18. století podporováno šlechtou a často i vynikajícími jednotlivci z řad inteligence. V královéhradeckém semináři přednášel klerikům Josef Miloslav Rautenkranc (1776 – 1817) o českém jazyku a literatuře. Vlastenecká tradice zde žila již od dob zdejšího rodáka Bohuslava Balbína (1621 – 1688) a dále byla pěstována knězem a matematikem Stanislavem Vydrou (1741 – 1804) a jeho současníkem, milčickým rychtářem Františkem Vavákem (1741 – 1816). Zasluhou dalšího vlastence, faráře Josefa Liboslava Zieglera (1782 – 1846) byl v Hradci Králové založen kroužek ruského jazyka a knihovna při biskupském semináři.²¹¹ Pobyt ruských vojsk na Hradecku v letech 1813 – 1815 posílil slovanskou myšlenku a povědomí o národní a jazykové příbuznosti Čechů a Rusů.²¹² Roku 1813 se v Ratibořicích připravovala protinapoleonská koalice a ruský car Alexandr I. se 18. června 1813 ubytoval na opočenském zámku. Tato významná událost byla oslavena básní solnického rodáka Michala Siloráda Patrčky (1787 – 1838). Zprávy z napoleonských válek pravidelně přinášel vlastencům východočeské družiny Milota Zdirad Polák (1788 – 1856). Od dvacátých let 19. století se vlastenecký život na Hradecku rozvíjel v plné míře a stal se významnou složkou a jedním z center českého národního obrození.²¹³ V roce 1816 založil v Hradci Králové Jan Hostivít Pospíšil (1785 – 1868) první mimopražské knihkupectví, které se brzy proměnilo ve středisko českých vlastenců. Pospíšilovými významnými spolupracovníky byli Josef Chmela (1793 – 1847), profesor na hradeckém gymnáziu, a dramatik a ředitel zdejšího ochotnického divadla Václav Kliment Klicpera (1792 – 1859). V Rychnově n. K. působil Jan Sudiprav Rettig (rodák ze Solnice) a jeho manželka Dobromila, v Dobrušce František Vladislav Hek²¹⁴, v Novém Městě n. Met. Jan Karel Rojek atd. Jejich zásluhou byly zakládány knihovny, čtenářské spolky, besedy, hudební akademie a divadelní spolky²¹⁵.

Třicátá léta 19. století byla poznamenána vypuknutím francouzské červencové revoluce, polského povstání a útlakem Metternichovy vlády. Období do r. 1848 bylo

²¹⁰ Srov. *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001, s. 15; Josef KOČÍ, *České národní obrození*, Praha 1978

²¹¹ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 8 – 16

²¹² Pobyt ruských vojsk ve východních Čechách a jejich styk s českými vlastenci podrobně líčí literární formou Alois JIRÁSEK ve 3. díle románu *F. L. Věk*.

²¹³ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 12 – 13

²¹⁴ Osobností F. V. Heka a srovnáním s postavou F. L. Věka v románu A. Jiráskova se zabývá Josef PEŠEK v *Královéhradecké ročence* z r. 1913 (roč. II.), s. 57 – 65.

²¹⁵ Od r. 1812 se konala pravidelná česká představení v Novém Městě n. Met., od r. 1813 v České Skalici a od r. 1819 v Jaroměřu. V Hradci Králové bylo ochotnické divadlo založeno v r. 1796, avšak největšího rozkvětu dosáhlo v době působení chlumeckého rodáka V. K. Klicpery ve 20. letech 19. století. Viz Aleš DOUBRAVA, *Severovýchodní Čechy v období 1781 – 1945*, Hradec Králové 1979, s. 13 – 16

vyplněno řadou drobných vzpour proti robotě, pasivní rezistencí a neposlušností na jednotlivých panstvích. Z obav o ztrátu zaměstnání vznikaly také dělnické bouře v podobě rozbíjení strojů.²¹⁶

Revoluční události r. 1848 zasáhly také severovýchodní Čechy. 2. dubna 1848 došlo v Hradci Králové k útoku městské chudiny na pekařské obchody v důsledku zdražení chleba.²¹⁷ Podobné události zasáhly postupně i další města v okolí (Nový Hradec Králové, Nový Bydžov, Rychnov n. K.). Na ochranu majetku měšťanů byly vytvářeny národní gardy²¹⁸, avšak nebezpečí dalších bouří se nepodařilo zabránit a revoluční nadšení se rychle šířilo po celé zemi. Národní gardy se vydávaly na pomoc Praze, avšak informace o tamější situaci pronikající na venkov byly zmatené a navzájem si odporující. Hradecká národní garda zůstala v roce 1848 nečinná, vyslán byl pouze volený poslanec do Kroměříže, Jiří Rejchrt (sedlák z Plačic), který se vyznačoval podle hradecké pamětní knihy „pilným mlčením“. 26. června 1849 byla královéhradecká národní garda jako nepotřebná rozpuštěna. Časopis Polabský Slovan, který byl v Hradci vydáván od r. 1848 spolkem Slovanská Lípa v čele s Františkem Cyrilem Kampelíkem, byl zastaven a Slovanská Lípa²¹⁹ rozpuštěna. Nastalo období politické stagnace a perzekuce.²²⁰

Přesto, že revoluce 1848 – 1849 v habsburské monarchii znamenala mocenskopolitickou porážku a počátek dalekosáhlých přeměn, došlo k vytvoření základů k vybudování moderní státní správy a samosprávy na základě občanských svobod. Do veřejné správy byla zavedena tzv. dvojkolejnost v podobě státních úřadů a orgánů územní samosprávy. Nejnižším článkem veřejné správy se od 1. ledna 1850 staly okresní úřady (hejtmanství), které působily od 12. května 1855 jako smíšené okresní úřady pro správu politickou i soudní.²²¹ V letech 1850 – 1855 byly na místě krajských úřadů zřízeny krajské vlády v Jičíně a v Pardubicích. Krajské úřady byly obnoveny v roce 1855 a v jejich čele stál krajský představený. Kraj Hradecký zaujímal třetinu území zrušené krajské vlády

²¹⁶ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 17 - 18

²¹⁷ Podrobněji o událostech roku 1848 na Hradecku viz *Hradecký kraj*, roč. III., č. 4, Jaroměř 1906, s. 138; *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 22

²¹⁸ Národní gardy si nechávaly malovat okázalé prapory. Autorem praporu hradecké a novobydžovské gardy byl Josef Mánes.

²¹⁹ Na organizaci Lípy slovanské navázaly od počátku 60. let měšťanské, čtenářské, řemeslnické, živnostenské aj. besedy: Měšťanská beseda v Novém Bydžově (1861), Živnostensko-čtenářská beseda v Hradci Králové (1868), Čtenářská beseda ve Smiřicích (1872), Beseda v Hradci Králové (1872), Čtenářská beseda Přemysl v Libranticích (1896) atd. Viz *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001, s. 15

²²⁰ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 19 - 22

²²¹ Hana NOVOTNÁ, *Spolky, modernizační prvek regionu Vlašimska (1848 – 1918)*, rigorózní práce, FF UK, Praha 2007, s. 39

v Jičíně. Zahájil činnost 12. května 1855 a do jeho obvodu patřily okresní úřady v Hradci Králové a v Rychnově nad Kněžnou (pro politickou správu) a 11 smíšených soudně politických úřadů²²². K dalším správním změnám došlo v šedesátých letech 19. století. V roce 1862 byly zrušeny krajské úřady a okresní úřady byly podřízeny přímo českému místodržitelství, v roce 1868 byla opět oddělena státní a soudní správa.²²³ Po zrušení krajského úřadu zůstal v Hradci Králové jako zbytek krajského zřízení okresní dohlédací hejtman pro okresy Broumov, Dvůr Králové nad Labem, Nové Město nad Metují, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk a od roku 1899 také nově zřízený okres náchodský. Funkce dohlédacích hejtmanů skončila prakticky rokem 1939, když byla politická správa podřízena okupantským úřadům.²²⁴

Od poloviny 19. století byl celý doposud agrární profil Hradecka změněn průmyslovou revolucí. Zánik vrchnostenské správy, patent o zrušení poddanství ze dne 7. září 1848 a na něj navazující patent o vyvazování z roboty za náhradu ze dne 4. března 1849 znamenaly zásadní přelom v právních poměrech, sociální struktuře obyvatel venkova a ve způsobu hospodaření.²²⁵ Po roce 1848 došlo k prudkému rozvoji hospodářství, zejména textilního, potravinářského, strojírenského, sklářského a papírenského průmyslu, ale také peněžnictví. Zvýšila se výroba zemědělských strojů a rozšířila komunikační síť. Zrušením roboty se z velkostatků staly velké zemědělské podniky, které začaly zavádět do výroby další stroje a nové metody (umělá hnojiva, meliorace). Rozšiřovány byly starší textilní podniky a zakládány nové.

V České Skalici začal r. 1892 podnikat Ladislav Bartoň, který v r. 1906 svou barevnu a tiskárnu rozšířil a o rok později postavil novou budovu tkalcovny. V Náchodě začal s ručním tkalcovstvím r. 1846 Eduard Doctor, který r. 1881 závod mechanizoval. Významným podnikem byl závod Jana Hernycha v Ústí n. O., založený r. 1885 jako ruční tkalcovna, který postupně vybudoval filiální podniky ve Vamberku, Doudlebách n. O., Chrudimi, Nekoři a Hnátnici. V povodí Úpy vznikla řada přádelen Inu (Haase, Kluge, Walzel, Etrich ad.), velkým podnikem byla firma Antonín Klazar ve Dvoře Králové n. L. V šedesátých až sedmdesátých letech 19. století se začal výrazně rozvíjet také potravinářský průmysl,

²²² Broumov, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Kostelec nad Orlicí, Králíky, Nové Město nad Metují, Náchod, Nechanice, Police nad Metují a Žamberk.

²²³ Hana NOVOTNÁ, *c. d.*, s. 40

²²⁴ SOA Zámorsk, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1965, s. 57 – 63, srov. Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 275

²²⁵ Hana NOVOTNÁ, *c. d.*, s. 41

na Hradecku především cukrovarnictví (Hradec Králové, Skřivany, Nový Bydžov, Smiřice, Hořice, Jaroměř ad.). Založeny byly významné královéhradecké podniky: strojírna (v roce 1869, pozdější Škodovka), strojírna firmy Ippen, Havlíkova a Benešova továrna na hospodářské stroje a továrna na piána Petrof (1864, viz příloha č. 5), která doplnila produkci zdejší firmy Červený vyrábějící hudební nástroje (zal. 1842). Již v roce 1846 vznikla v Třebechovicích pod Orebem koželužna Adalberta Riedla.²²⁶

Výrazné urychlení rozvoje průmyslu znamenalo budování železnice, jedna z nejstarších železničních tratí v Čechách vedla právě královéhradeckým regionem: v letech 1857 – 1859 byla dokončena trať z Pardubic přes Hradec Králové, Jaroměř a Turnov do Liberce, 1873 – 1874 dráha z Chlumce nad Cidlinou přes Hradec Králové do Týniště nad Orlicí a v roce 1882 vznikla česká obchodní dráha spojující Hradec Králové s Ostroměří.²²⁷

Od druhé poloviny 19. století na Hradecku ožíval také společenský a kulturní život. Zakládány byly různé pěvecké, divadelní a jiné zájmové spolky, ale také peněžní ústavy: již od roku 1798 se v Hradci Králové hrálo divadlo²²⁸, v roce 1859 byl založen královéhradecký pěvecký spolek Slavjan, v roce 1867 pěvecký spolek Hanka ve Smiřicích, r. 1866 Sokol v Hradci Králové, o tři roky později Sokol v Třebechovicích a Novém Bydžově a r. 1868 divadelní ochotnické spolky v Libčanech a v Hradci Králové. Nové možnosti dal spolkový zákon z 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z., který zůstal v platnosti až do vzniku ČSR. Umožnil vznik řady dalších spolků, mj. také podpůrných zájmových korporací a ženských dobročinných spolků. V Hradci Králové, který byl městem s poměrně velkým počtem škol (navíc se odtud rekrutovalo značné množství vysokoškoláků), vzniklo několik spolků, zaměřujících se na podporu chudých studentů. Řada dobročinných spolků byla založena

²²⁶ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 24 – 28; o rozvoji průmyslové výroby v Hradci Králové viz též: *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 30

²²⁷ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 25

²²⁸ Postupně se na Hradecku vytvořily souběžně tři divadelní proudy – měšťanské ochotnické divadlo v Hradci Králové a Novém Bydžově, venkovské divadlo v menších obcích Královéhradecka a proud profesionálního divadelnictví, daný původně štacemi kočovných divadelních společností a později existencí profesionálního, třebaže sezónního Divadla sdružených měst východočeských. Všechny tři proudy na sebe vzájemně působily a často spolupracovaly. Velice razantně vystoupil význam měšťanského divadla v Hradci Králové příchodem V. K. Klicpery, J. L. Zieglera, J. Chmely a dalších ve druhé etapě národního obrození, začínající po napoleonských válkách. Od poloviny 19. století se prokazatelně hraje divadlo v Hoříněvsi, Lochenicích, Račicích a Smiřicích. Do konce století vznikla na Hradecku celá řada divadelních spolků: Klicpera v Hradci Králové (1886), Tyl v Kuklenách (1872), divadelní spolek v Černilově (cca 1870), Libranticích (cca 1877), v Chlumci (1881), Hoříněvsi (1882), Malšovicích (1885), Nechanicích (1883), Pouchově (1896) atd. *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001, s. 10 – 11; o historii ochotnického divadla na Hradecku viz též: Karel KŘEPELKA, *Historie ochotnického divadla v okrese Hradec Králové*, Hradec Králové 1983

katolickou církví. Vznikala také měšťanská sdružení, mající charakter jakýchsi debatních klubů, tzv. občanské besedy.²²⁹

Podmínkou úspěšného podnikání a hospodářského rozvoje druhé poloviny 19. století bylo zajištění kapitálových prostředků a vznik peněžních ústavů. Nejstarší spořitelny v regionu vznikly v Novém Bydžově a v Hradci Králové (1863 a 1864), zakládány byly také okresní hospodářské nebo rolnické záložny²³⁰, v menších městech pak hospodářská úvěrová družstva, jejichž ideovým zakladatelem byl František Cyril Kampelík, který vydal r. 1861 v Hradci Králové svůj spis „Spořitelny po farských kolaturách, orbě řemeslu ze svízele pomohou“.²³¹

Veřejný a politický život se začal pomalu probouzet především po zveřejnění Říjnového diplomu (1860) a po vydání oktrojované únorové ústavy v roce 1861. Státoprávní naděje českého obyvatelstva stoupaly především po vydání císařského manifestu v září roku 1865, jímž bylo přislíbeno opětné projednání únorové ústavy. Do těchto událostí však zasáhla v roce 1866 prusko-rakouská válka...²³²

V roce 1866 se Hradecko stalo dějištěm bojů mezi pruskou a rakouskou armádou i rozhodující bitvy prusko-rakouské války²³³. Ačkoli bylo již před 8 lety vyhlášeno, že Hradec Králové přestal být pevností, nyní byl narychlo znovu opevněn a stal se sídlem vojenské posádky a vojenského skladiště.²³⁴ V této době žilo ve městě 6 000 obyvatel, dne 4. května 1866 však byl vydán rozkaz, že zde smí zůstat pouze ti, kteří mají ve sklepení domu bezpečné útočiště a předzásobí se vším potřebným na další 3 měsíce. Mnoho obyvatel proto s veškerým svým bohatstvím odešlo, město finančně zajistilo chudé a staré lidi a peníze z obecních a nadačních pokladen, stejně jako nejdůležitější část městského archivu

²²⁹ *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001, s. 7 – 8 a s. 15

²³⁰ Nejstarší záložnu, první hradecký peněžní ústav, který poskytoval úvěry, hypotéky, stavební úvěry, běžné účty apod., založili již r. 1862 J. A. Komárek, V. F. Červený a V. Hubka. K padesátiletému výročí jejího trvání byla r. 1912 podrobně sepsána její historie (Jiří TOLMAN, 50 let Záložny v Hradci Král., Hradec Králové 1912). Viz Jiří TOLMAN, *Rozvoj peněžnictví v Hradci Kálové*, in: *Královéhradecká ročenka*, roč. II., 1913, s. 118 - 119

²³¹ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 31

²³² Hana NOVOTNÁ, *c. d.*, s. 48

²³³ Průběhem prusko-rakouské války a postupem vojsk na Hradecku se zabývají: *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 24 – 25; František NĚMEČEK, *Průvodce po bojišti královéhradeckém z r. 1866*, s. d.; Josef HEJNA, *Rok 1866, Skizzy z bitevních polí Královéhradecka z roku 1866 a Episody z válečného roku 1866*, in: *Hradecký kraj*, roč. III., č. 3, Jaroměř 1906, s. 69 – 84; Jan POLICKÝ, *Malý příspěvek k jubilejním vzpomínkám na rok 1866*, in: *Hradecký kraj*, roč. III., č. 3, Jaroměř 1906, s. 84 – 89; Vincenc PAULUS, *Příspěvky k dějinám Hradce Králové roku 1866*, in: *Hradecký kraj*, roč. III., č. 3, Jaroměř 1906, s. 89 – 92 a *Hradecký kraj*, roč. III., č. 5 - 6, Jaroměř 1906, s. 181 - 187

²³⁴ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 29

byly uschovány v obecním domě čp. 98.²³⁵ Na přelomu května a června došlo k evakuaci státních úřadů a zdejšího gymnázia. Krajský soud a státní zastupitelství včetně vězněných a vazebně držených osob se přesunuly stejně jako finanční ředitelství do Chrudimi, okresní soud do Třebechovic p. O. a berní úřad do Nechanic. Dne 13. června 1866 bylo okolí pevnosti zaplaveno vodou a ve vnitřním městě zůstala asi 1/5 (1 115) obyvatel. Jako poslední se přemístil okresní úřad 1. července do Nechanic a v Hradci zůstalo pouze představenstvo v čele s purkmistrem. Biskup, kanovníci a konzistoř se uchýlili na své statky v Chrasti. V opuštěných Hradeckých měšťanských domech a veřejných budovách bylo ubytováno rakouské vojsko. Od 29. června fungoval Hradec jako velká válečná nemocnice, kam byli přiváženi ranění ze širokého okolí.²³⁶

Dne 3. července 1866 došlo k rozhodující bitvě. Urputné boje byly svedeny zvláště v prostoru silnice u Sadové, v lese Holá a v lese Svíb (viz příloha č. 4). Bitvu rozhodl úder II. pruské armády, která se dostavila na bojiště později a obsadila důležité postavení v obcích Chlum a Rozběřice. Zoufalý útok statečné rakouské jízdy u Střezetic sice nepřivodil zvrát v bitvě, avšak zadržel pronásledování vlastního vojska a zabránil tak alespoň zčásti jeho úplnému zničení.²³⁷ Na bojišti zůstalo 32 000 mrtvých a raněných, přes 12 000 vojáků bylo zajato.²³⁸

Následujícího dne přijel do hradecké pevnosti pruský vyjednaváč s ultimativním požadavkem na odevzdání pevnosti do pruských rukou. Dne 6. července byl vyhlášen stav obležení a 26. července 1866 v Mikulově podepsána předběžná smlouva o míru a úmluva o příměří. Na Hradecko se postupně začali vracet uprchlí obyvatelé a došlo k obnově předválečných poměrů. K plné stabilizaci situace však došlo až po ratifikování konečné smlouvy mezi Pruskem a Rakouskem dne 30. srpna 1866. Do konce srpna byla obnovena činnost většiny státních úřadů v Hradci Králové. Město se však muselo vypořádat se značnými majetkovými ztrátami způsobenými válkou (ztráty v obecních lesích, opravy cest, úpravy terénu dříve zaplaveného vodou, vyřešení hygienických poměrů apod.). Válka roku 1866 prokázala, že nedobytnost pevnosti nepříteli nepřekážela, prostě ji obešel.

²³⁵ Jiří PAVLÍK – Radek POKORNÝ, *Vliv a důsledky války v roce 1866 na život civilního obyvatelstva v královéhradecké pevnosti*, in: Královéhradecko 3, 2006, s. 136

²³⁶ Jiří PAVLÍK – Radek POKORNÝ, *c. d.*, s. 137 - 138

²³⁷ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 30

²³⁸ Hradec Králové, *Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 25

Dne 6. října 1866 bylo proto zažádáno u císařské audience o zrušení pevnosti, k němu však došlo až o dvacet let později (1884).²³⁹

Válka roku 1866 znamenala střet nejen vojenský, ale i politický a ekonomický. Na Královéhradecku utrpěly škody textilní průmysl, cukrovarnictví²⁴⁰ a další hospodářská odvětví.

České liberální hnutí nejvíce utrpělo rakousko-uherským vyrovnáním, které zakotvovala prosincová ústava z roku 1867. Rozhodnutí o dualistickém uspořádání říše a opomenutí českých státoprávních nároků vyvolalo velkou aktivitu národního hnutí.²⁴¹ Z důvodů národnostních i sociálních se v letech 1868 - 1869 konala řada táborů lidu pod širým nebem (např. Na Gothardě u Hořic nebo na Chlumu u Hradce Králové).²⁴²

Po uzavření míru byly postupně nahrazeny škody způsobené válkou a nastala další vlna industrializace. Hospodářskými úspěchy se mohly východočeské okresy pochlubit na dvou velkých krajinských výstavách konaných v Hradci Králové v letech 1874 a 1894²⁴³. Vznikaly nové průmyslové a odborné školy, jako např. r. 1884 v Hořicích sochařská a kamenická škola, 1886 v Jaroměři škola pro činnost stavební a r. 1874 v Třebechovicích p. O. škola pro zpracování kovů, která byla později přeložena do Hradce Králové. Nejvíce odborných škol tkalcovských bylo založeno ve Dvoře Králové n. L., Náchodě a Rychnově nad Kněžnou.²⁴⁴

Mimořádný rozvoj zaznamenala také železniční doprava (došlo k propojení její pruské a rakouské části a k propojení drah na Frýdlantsku, Žacléřsku, Broumovsku a Náchodsku), umožňující výstavbu nových průmyslových podniků, přesuny surovin, hotových výrobků i pracovních sil.²⁴⁵

²³⁹ Jiří PAVLÍK – Radek POKORNÝ, *c. d.*, s. 138 - 140

²⁴⁰ Hlavní střetnutí prusko-rakouské války u Sadové mělo vliv na cukrovarnické podniky v bezprostředním okolí bojiště. Během bitvy byl zasažen výstřelem z děla komín cukrovaru hraběte Františka Harracha a Ferdinanda Urbánka v Sadové, po bitvě zde byl zřízen polní lazaret. Cukrovar v Syrovátce u Dobřenic utrpěl finanční ztráty při pruské rekvizici. Viz Bohumír SMUTNÝ – Vladimír WOLF, *Dopad války roku 1866 na rozvoj průmyslu v severovýchodních Čechách*, in: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost 3, Hradec Králové 2006, s. 130

²⁴¹ Hana NOVOTNÁ, *c. d.*, s. 49

²⁴² Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 35

²⁴³ O výstavě r. 1894 viz *Průvodce po královéhradecké hospodářské průmyslové a národohospodářské výstavě 1894* a Ludvík DOMEČKA, *Průvodce národopisnou výstavou severovýchodních Čech r. 1894 uspořádanou v Hradci Králové*, Hradec Králové 1894

²⁴⁴ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 32

²⁴⁵ Bohumír SMUTNÝ – Vladimír WOLF, *c. d.*, s. 131 - 132

S rozvojem hospodářským rostla také hustota osídlení na Hradecku. Menší města se rozrůstala a Hradec Králové byl v návaznosti na zrušení vojenské pevnosti v roce 1884 jako první město u nás plánovitě budován. Společně se svými rozlehlými předměstími (Kukleny, Pražské a Slezské předměstí, Nový Hradec Králové) jako sídlo poměrně významného strojírenství a potravinářství dosáhl do roku 1910 téměř 23 000 obyvatel. Společně s Hradcem rostly i blízké Svobodné Dvory a Platiště nad Labem.²⁴⁶

Následující tabulka ukazuje růst počtu obyvatel města Hradce s předměstími i bez nich v tomto období:

Tabulka č. 1. Růst počtu obyvatel města Hradce Králové v období 1880 - 1910

	1880	1890	1900	1910
Hradec Králové	8 166	7 816	9 767 ²⁴⁷	11 065 ²⁴⁸
HK s předměstími	14 845	15 195	18 690	22 846

Pramen: Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha 1965, s. 258

Za účelem zmírnění hospodářské krize, která nastala na přelomu 19. a 20. století, a pozvednutí zemědělské výroby byla zakládána různá hospodářská (např. skladištní, mlékařská, mlýnská, konzumní, nebo bytová) družstva a hospodářské spolky. V roce 1910 vznikla Obchodní, živnostenská a průmyslová ústředna pro české interesenty komorního obvodu libereckého v Hradci Králové, jejímž předsedou se stal dr. František Ulrich, pozdější starosta města. Téhož roku bylo v Hradci založeno Družstvo k nákupu strojů, které začalo velmi intenzivně mechanizovat řemeslnické dílny svých členů. V roce 1913 vznikl Svaz východočeských elektráren, který sdružil elektrárny v severovýchodních Čechách. Provádění elektrifikace měl na starosti Elektrárenský svaz Královéhradecký.²⁴⁹

Již od roku 1895 se na Hradecku řešil problém regulace a splavnění Labe. Bylo třeba zamezit záplavám, ke kterým byly toky Labe a Orlice kvůli existenci pevnosti kdysi přizpůsobeny. V roce 1899 bylo ustanoveno „Komité pro úpravu a splavnění Labe od Jaroměře k Mělníku“, přeměněné r. 1902 ve „Středolabský komitét“. Jeho hlavní snahou

²⁴⁶ Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha 1965, s. 257

²⁴⁷ Z toho dle národnosti 8 281 Čechů, 1 287 Němců a 199 obyvatel jiné národnosti. Srov. Václav KUDRNÁČ, *c. d.*, s. 9

²⁴⁸ Srov. *Výsledky sčítání lidu r. 1910 v okr. hejtmantství Královéhradeckém*, in: Královéhradecká ročenka 1912, roč. 1., s. 103 - 108

²⁴⁹ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 32 - 34

bylo využití vodní síly k výrobě elektrického proudu a melioracím, zabránění záplavám a stavba údolních přehrad. Jeho zásluhou byla v letech 1910 - 1919 vybudována přehrada Les Království u Dvora Králové n. L. (viz příloha č. 6). S obdobnými záměry byl r. 1907 ustanoven v Týništi n. O. „Orlický komitét“, který se později spojil s labským v tzv. Vodohospodářský svaz.²⁵⁰ Regulace obou řek byla postupně provedena během let 1907 – 1914.²⁵¹ V roce 1910 vznikl Svaz hospodářských družstev pro konzum elektrické energie, který představoval základ pozdější elektrizace východočeského venkova.²⁵²

Od osmdesátých let 19. století začaly v každém větším průmyslovém městě severovýchodních Čech vznikat dělnické spolky: v Hradci Králové Politický klub dělnický, v Úpici spolek Bratrství, ve Dvoře Králové n. L. Tábor a Omladina, vzniklo také Bratrstvo Kuklenské a spolky Ruch a Grégr v Kuklenách, Rovnost v Třebechovicích, Dělnická Beseda v Hradci Králové a Novém Hradci Králové atd. Avšak funkcionáři těchto spolků byli často propuštěni ze zaměstnání, vězněni a některé spolky brzy zanikly.

Po celém regionu docházelo k mnoha dělnickým stávkám (1878 v Sadové, 1885 v Ústí n. O., 1886 v Jaroměři a Novém Bydžově a 1888 na Náchodsku, v Hořicích a ve Dvoře Králové n. L.) a vznikaly organizace sociálně demokratické strany (1894 v Úpici, 1904 v Novém Hradci Králové a v Třebechovicích p. O. a 1905 v Jaroměři a Smidarech). Nová stávková vlna s hlavním centrem na Náchodsku nastala v letech 1899 – 1900. V roce 1905 proběhla v Náchodě, Hradci Králové, Jaroměři a v Novém Městě n. M. řada masových demonstrací za všeobecné volební právo. V květnu roku 1907 se na základě všeobecného hlasovacího práva konaly první volby, v nichž zvítězila strana sociálně demokratická. V roce 1911 se konala velká stávka více než 27 000 textilních dělníků od Semil až po Ústí nad Orlicí. O rok později se začaly na Hradecku pořádat také protiválečné demonstrace (např. v Hradci Králové a v Jaroměři). Dne 26. července 1914 byla nařízena mobilizace rakousko-uherské armády, začala první světová válka.²⁵³

Během války byla přijata řada zvláštních hospodářských opatření. V Hradci Králové byl r. 1915 proveden soupis koní, omezeno porážení dobytka a zakázán prodej obilí, aby bylo zabezpečeno zásobování obyvatel. Vydán byl také zákaz vývozu mouky z královéhradeckého okresu a zavedeny úřední výkazní lístky o spotřebě chleba a mouky. Přesto byla již

²⁵⁰ Tamtéž, s. 34

²⁵¹ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 86

²⁵² Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 32

²⁵³ Tamtéž, s. 37 – 46

následujícího roku zásobovací situace kritická. Na mnoha místech vypukly stávky a 31. července 1917 došlo při představení Tylovy Fidlovačky v Hradci Králové k protirakouské demonstraci.²⁵⁴

Dne 22. ledna 1918 se v Hradci konala velká protiválečná stávka. V čele pětitisícového průvodu šel starosta dr. Ulrich se dvěma členy městské rady. Protestní schůze na Velkém náměstí se zúčastnilo více než 10 000 lidí spojených „proklamováním požadavků všeobecného míru, českého státu a sebeurčení národů, žádaje zároveň za zlepšení poměrů aprovizčních a uplatnění práv občanských“.²⁵⁵ K podobným stávkovým a protestním akcím docházelo i v ostatních městech na Hradecku. K májovým demonstracím a nepokojům došlo v Rychnově, Třebechovicích p. O., v Polici, Úpici, Dvoře Králové n. L., Kostelci n. O., Dobrušce, Týništi i Náchodě. Dne 14. října 1918 se v Hradci Králové konal mohutný tábor lidu, na němž se sešlo asi 6 000 obyvatel a vyjádřilo se pro zřízení Československé republiky. V 9 hodin se na znamení továrních sirén zastavila práce v hradeckých závodech a dělníci odešli v průvodu na Velké náměstí.²⁵⁶ Protestovalo se proti vyvážení potravin a uhlí a zdůrazňovaly české státoprávní požadavky. Kolem poledne procházely městem zástupy české mládeže, mezi nimi dívky v národních krojích, a zpívaly české vlastenecké písně.²⁵⁷

Ačkoli představoval vznik pevnosti v Hradci Králové zásadní přelom v historii města a většina obyvatel byla vystěhována do okolních předměstí, aby uvolnila své domy vojenské posádce, po zrušení nevolnictví v roce 1781 došlo i na Hradecku ke vzniku předpokladů kulturního i průmyslového rozvoje. Zdejší region se stal centrem českého národního obrození a působištěm mnoha jeho významných představitelů. Kromě tradičního zemědělství se na Hradecku dařilo textilnímu a potravinářskému průmyslu. Revoluční léta 1848 – 1849 přinesla velké změny nejen politické, ale i správní. Vedle státních úřadů začaly působit orgány obecní samosprávy a pronikavé změny zasáhly také soudní organizaci (viz kap. 4). V návaznosti na zrušení roboty (r. 1848) a nástup průmyslové revoluce vznikla řada nových

²⁵⁴ Tamtéž, s. 47 a s. 49

²⁵⁵ „Na velkém náměstí zapěl sbor pěvecký „chorál“ a poslanec Jaroš promluvil k shromáždění lidu takto: „V tom jsme jedné myslí a duše, že chceme býti volní, samostatní a nezávislí a proto manifestujeme pro samostatný český stát, v kteréžto otázce neznáme žádných výhrad a kompromisů. Demonstrujeme za všeobecný mír, za okamžité skončení světové války, která rozvrátila rodiny i státy. Sedm milionů mrtvých, 18 milionů mrzáků jsou výsledkem této všeobecné katastrofy nešťastné. Žádáme mír všeobecný, opírajíce se o rovné právo a sebeurčení všech národů. Žádáme zrušení politických persekucí, svobodu tisku, právo shromažďovací a spolčovací.“ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 10

²⁵⁶ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 50 - 51

²⁵⁷ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 122 - 123

významných podniků. Rozvoj průmyslu byl podpořen rozvojem peněžnictví (zakládáním spořitelen a hospodářských záložen) a rozšiřováním komunikačních sítí, především budováním železnice. S nárůstem pracovních příležitostí narůstal počet obyvatel regionu, rozvíjel se kulturní a společenský život, odrážející se v bohaté spolkové činnosti. Vše bylo přerušeno v roce 1866, kdy se Hradecko stalo bojištěm prusko-rakouské války i její rozhodující bitvy u Chlumu 3. července 1866. Ačkoli byla chátrající hradecká pevnost narychlo obnovena, přímo do vojenských střetů v podstatě nezasáhla a pro její neúčelnost bylo rozhodnuto o jejím zrušení. Po uzavření míru došlo k postupné obnově Hradce i okolí, nastala další vlna industrializace a po zrušení pevnosti v roce 1884 se začalo s budováním moderního města spolu s regulací a splavněním Labe a Orlice. Počátek 20. století a první světová válka s sebou přinesly řadu dělnických stávek a demonstrací i protiválečných protestů.

6. 3. Meziválečné období 1918 - 1938

Dne 20. října vyhlásil T. G. Masaryk Washingtonskou deklaraci a 28. října se Národní výbor v Praze ujal moci. Na tento, pro náš národ zásadní a přelomový den je vzpomínáno v královéhradecké pamětní knize následovně: „Když se v pondělí dne 28. října po městě rozneslo, že československá suverenita jest již hotovou událostí, neměl jástot konce. Hromadně odhazovány odporné masky a svěrací kazajky, do nichž nás vídeňský centralismus až do té chvíle nutil za pomoci sobeckých kořistníků jako smyslu zbavený.“ 28. října 1918 večer přišlo dělnictvo z pražskopředměstských továren a občané z Hradce i z okolí průvodem na Velké náměstí, kde byly u kašny prosloveny řeči o docílení samostatnosti českého státu. Mluvili J. Beneš, dr. Mauder, prof. Filip a redaktor Pavlík. Ještě téhož večera byly odstraňovány symboly starého řádu – dvouhlavý rakouský orel. „Mládež s velikým výskáním vrhala tyto odznaky zhroucené moci do Labe“.²⁵⁸ Dne 29. října byly všechny hradecké veřejné místnosti přeplněny. Na ulicích bylo rušno a dopolední obrovské národní slavnosti se zúčastnilo přes 35 000 lidí. Všude se ozýval hlahol davu, z Bílé věže hráli tubači národní hymnu a na náměstí hrála kuklenská kapela národní písně. Tisícové davy se shromáždily také

²⁵⁸ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 125

před budovou krajského soudu, z jejíhož balkónu promluvili slavnostní řečníci a zástupci města i okresu.²⁵⁹

Ustanovena byla nová politická, správní a vojenská správa. Zřízeny byly okresní národní výbory pro správu politického okresního obvodu. Veškeré politické, vojenské, samosprávní, soudní, finanční, železniční, školské a další úřady byly vzaty do úředního národního slibu, přičemž vykonávaly nepřerušenu svou pravomoc, jsouce podřízeny Československému národnímu výboru, resp. Okresnímu národnímu výboru v Hradci Králové. Do Okresního národního výboru bylo zvoleno 55 členů (zástupců strany agrární, státoprávní demokracie, československé strany sociálně demokratické, strany československé socialistické, českých sociálních demokratů a strany křesťansko-sociální), k nimž byli přibráni zástupci služby železniční, sokolské a tiskové. Předsedou byl dne 30. října 1918 zvolen Jan Černý, starosta Věkoš.²⁶⁰ Dosavadní správce okresního hejtmanství, dvorní rada J. Smutný byl vyzván, aby nastoupil na dovolenou a na jeho místo byl dosazen jeho zástupce, vrchní komisař Pacovský.²⁶¹ Prostředníkem mezi obyvatelstvem a okresní politickou správou se stal sbor důvěrníků, který zahájil svoji činnost dne 5. února 1919.²⁶² Nový zákon o organizaci politické správy byl vyhlášen pod č. 125/1927 Sb. z. a n. a v českých zemích vstupoval v platnost dnem 1. prosince 1928. Politickými úřady s povšechnou působností se staly v první instanci okresní úřady, ve druhé instanci zemské úřady.²⁶³

V souvislosti s plánovaným uskutečněním župního zřízení dle zákona z 29. února 1920 usilovali zástupci Hradce Králové o ustanovení sídla župy právě ve svém městě a správní župa

²⁵⁹ Promluvil věkošský starosta Jan Černý (jménem československé strany agrární), prof. D. Filip (za československou státoprávní demokracii), Josef Beneš (za strany socialistické), královéhradecký okresní starosta Hynek Srdínko, za město Hradec Králové starosta Ulrich a jménem okresní národní a hospodářské rady ředitel M. Michálek. SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 126; Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 52;

²⁶⁰ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 127 - 128

²⁶¹ Již následujícího roku 1919 byl však Pacovský jmenován správcem okresní politické správy ve Dvoře Králové nad Labem a do jeho funkce v Hradci Králové byl dosazen Ot. Püchl, jenž se zároveň stal dohlédacím komisařem pro obvod Královéhradeckého kraje. SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 130; SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 38

²⁶² SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 21

²⁶³ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 352; Seznam obcí královéhradeckého regionu a jejich příslušnost k politickým a soudním okresům v období po roce 1850 přináší Pavel MRKVIČKA, *Správní vývoj obcí okresu Hradec Králové v letech 1850 – 2002*, in: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost, č. 1, 2004, s. 183 - 228

královéhradecká byla ústavním výborem dokonce odhlasována.²⁶⁴ Aktivování župního zřízení však bylo stále odkládáno a zákon vstoupil v platnost od 1. ledna 1923, avšak pouze na Slovensku a v omezené podobě.²⁶⁵

Zákonem č. 75/1919 Sb. byl dán nový volební řád zastupitelských orgánů obcí. Přiznal všeobecné, rovné, tajné a přímé hlasovací právo při volbách do obcí všem osobám, mužům i ženám, které měly v obci aspoň tři měsíce trvalé bydliště, nebyly nijakým způsobem diskvalifikovány a dosáhly věku 21 let. Zcela zaniklo právo virilního hlasu. Pasivní volební právo se přiznávalo od 26 let věku a kandidát musel v obci bydlet minimálně 1 rok. Volilo se podle zásad poměrného zastoupení na čtyřleté volební období. V roce 1933 bylo volební období prodlouženo na 6 let.²⁶⁶ Právní úprava rozlišovala obecní (městské) zastupitelstvo (bývalý obecní výbor) a obecní (městskou) radu (bývalé představenstvo). Obecní rada byla obligatorně složena z jedné třetiny počtu celého zastupitelstva a byla kolegiálním orgánem rozhodujícím o záležitostech, které nepříslušely zastupitelstvu, nebo byly vzneseny přímo na starostu.²⁶⁷

První volby obecních zastupitelstev podle nového zákona se konaly až 14. června 1919, přičemž zvoleno bylo 36 členů královéhradeckého městského zastupitelstva s největším zastoupením Československé národní demokracie (1 664 hlasů; 12 členů zastupitelstva). Na druhém místě byla Československá sociální demokracie (1 175 hlasů), na třetím Československá strana národně socialistická (868 hlasů), dále strana živnostenská (825 hlasů) a lidová (klerikální; 655 hlasů).²⁶⁸ Správní aparát ČSR se tímto odlišoval od starého rakouského správního systému. Veřejná správa byla zpolitizována ve smyslu politického stranictví. Podle stranického klíče se obsazovalo nejen vedení centrálních

²⁶⁴ Dne 27. 11. 1919 se konala velká schůze „interesentů“, aby se vyslovili v otázce usídlení župy v Hradci Králové. Zúčastnilo se více než 500 zástupců měst a venkovských obcí, politických organizací okresních i krajských a zájmových korporací. Zasláno bylo přes 700 písemných a telegrafických projevů. SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 243; SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1920, s. 43

²⁶⁵ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 351

²⁶⁶ Tamtéž, s. 376

²⁶⁷ Martin LANDSMANN – Radek POKORNÝ, *Personální obsazení samosprávných sborů města Hradce Králové od roku 1850 do roku 1942*, in: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost, č. 1, 2004, s. 117 - 182

²⁶⁸ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 127; Jmenný seznam všech zvolených zastupitelů pro jednotlivá volební období uvádí Martin LANDSMANN, Radek POKORNÝ, *c. d.*, s. 117 - 182

státních úřadů, nýbrž i úřednická místa na všech stupních.²⁶⁹ Další volby se v Hradci Králové konaly 30. září 1923 za účasti 7 172 voličů, jejichž hlasy však na radnici nepřinesly žádné velké změny. Nově uspěli také kandidáti Komunistické strany Československa a Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Na tomto výsledku mělo podíl i připojení doposud samostatné obce Věkoše k Hradci Králové, což byl zatím jediný výsledek snah o vytvoření tzv. Velkého Hradce Králové.²⁷⁰

Vzhledem k pevnému rozhodnutí královéhradeckého starosty Františka Ulricha (viz příloha č. 8) již nekandidovat, došlo při volbách v roce 1927 k zajímavé politické situaci. Místní politické strany, zejména strana agrární, poskytly všeobecně oblíbenému Ulrichovi další dva roky v úřadu navíc. Po provedených volbách 16. října 1927 byly v řádném termínu podány námitky k zemské politické správě. Zamítnutí těchto formálních protestů však trvalo do 24. června 1929 a až do vyřízení námitek muselo v Hradci Králové pracovat stávající zastupitelstvo, a tak k ustavení nového, již před dvěma lety řádně zvoleného obecního zastupitelstva, mohlo dojít až na slavnostní schůzi 3. října 1929, kdy byla zvolena také rada a nový starosta města (Josef Pilnáček) se svými náměstký. Kvůli prodloužení volebního období na 6 let ukončilo toto zastupitelstvo svou činnost v r. 1935 a nové volby se konaly 1. prosince 1935.²⁷¹

Radost z národní samostatnosti²⁷² a překonání zlých válečných let brzy vystřídalo zklamání ze zoufalé hospodářské a zásobovací situace nového státu. Aby byly uhrazeny válečné ztráty, musely být zaváděny zvláštní přírážky k daním, zvyšovány ceny potravin, elektrické energie a všech základních potřeb. Obyvatelstvo se potýkalo s nedostatkem uhlí, který způsobil krátkodobé uzavírání některých úřadů a škol a omezení průmyslové výroby. V lednu roku 1919 byla pro nedostatek uhlí a nemožnost vytápění omezena také činnost okresního i krajského soudu v Hradci Králové.²⁷³ Dne 7. dubna 1919 se konal mohutný tábor lidu, na kterém byly proneseny projevy kritizující politické poměry Československé republiky.²⁷⁴

²⁶⁹ Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *c. d.*, s. 331; viz též Josef HARNA, *Právní postavení politických stran v první Československé republice*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 1, Praha 2010, s. 447 - 482

²⁷⁰ Martin LANDSMANN – Radek POKORNÝ, *c. d.*, s. 154

²⁷¹ Tamtéž, s. 156 a s. 158

²⁷² Dne 8. 11. 1918 se na Hradecku konala velká národní manifestace, jíž se účastnilo 30 - 40 tisíc lidí. Akce byla doprovázena slavnostními projevy a přednáškami. SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1918, s. 135

²⁷³ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 2

²⁷⁴ Tamtéž, s. 73 - 74

Celá první polovina roku 1919 byla vyplněna stávkami, demonstracemi a hladovými bouřemi. Většina z nich však nebyla příliš úspěšná, podobné akce proběhly ve Dvoře Králové, v Hradci Králové, Novém Bydžově i v Náchodě. Oslavy prvního máje 1919 se staly skutečnou manifestací nesouhlasu s poměry v republice. Tíživá hospodářská situace, nedostatek potravin a hlad způsobily hladové bouře, nepokoje a vytváření levicového hnutí na celém Hradecku.²⁷⁵ Neutěšený stav se projevil ve všeobecném úpadku morálky obyvatelstva a nárůstu počtu spáchaných trestných činů. Kromě časté kritiky morálky tehdejší mládeže a zpráv o krádežích a jiné majetkové trestné činnosti královéhradecká pamětní kniha např. uvádí: „Vykradená pošta. Ostře charakterizuje nynější poměry toto překvapení na Pražském Předměstí. Večer 21. října u hotelu „Slavie“ nalezeno bylo plno pohozených zásilek poštovních (sáčků, knih, dopisů, balíčků). Pachatel si vybral, co se mu hodilo (na př. sáčky byly prázdné), ostatek vysypal a pak práskl do bot. Nu a udivení nálezci si brali také, co se jim právě hodilo.“²⁷⁶

Když byla v r. 1920 ustanovena nová vláda, ceny základních životních potřeb byly ještě více zvýšeny a protestní akce a stávky pokračovaly. V prosinci roku 1920 se k velké stávce připojily obce Hradec Králové, Kukleny, Pražské Předměstí, Stěžery, Smidary, Nový Bydžov, Nechanice, Sadová a mnohé další. Proti perzekuci stávky ostře vystoupil 31. ledna 1921 Josef Haken, za což byl pronásledován. Oslavy prvního máje r. 1921 proběhly ve znamení nástupu komunistického hnutí.²⁷⁷

Během dvacátých let postupně docházelo k zostření vnitropolitické situace, rostla nezaměstnanost a mzdy byly textilním dělníkům v severovýchodních Čechách snižovány až o 30%. Protestní akce byly namířeny také proti vznikajícím fašistickým skupinám. Celé období 1924 – 1929 bylo vyplněno protidrahotními demonstracemi, protestními akcemi, stávkami textilních dělníků. Velká hospodářská krize r. 1929 zasáhla celý svět. Vrcholu dosáhla v roce 1932 a přinesla hluboké politické důsledky. V severovýchodních Čechách poklesla výroba, mzdy byly snižovány a dělníci propouštěni. V hradecké Škodovce bylo v roce 1932 zaměstnáno pouze 600 lidí z původních 1600 (k r. 1929). Řada továren v regionu práci zastavila, jiné ji omezily. Drobní živnostníci přicházeli o svá zadlužená hospodářství v dražbách.²⁷⁸

²⁷⁵ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 65

²⁷⁶ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 224

²⁷⁷ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 60 – 65

²⁷⁸ Tamtéž, s. 68 – 70

Pořádány byly také protifašistické manifestace. Ve třicátých letech se organizátorem politického a kulturního života v Hradci Králové stal profesor obchodní akademie Jiří Purkyně. V roce 1933 založil Mladou kulturu, organizaci sdružující mladé středoškolské studenty, a v červnu roku 1936 se stal jednatelem místního akčního výboru RUP (Rassemblement universel pour la Paix, Akční výbory Světového mírového hnutí). Na podzim roku 1938 vypuklo v celém kraji lidové pozdvižení na obranu republiky.²⁷⁹ Mnichovským diktátem však byly všechny tyto naděje zmařeny.

V období vzniku samostatné republiky převládalo na Hradecku a Novobydžovsku zemědělství, velkého vlivu zde dosáhla agrární strana. Hospodářství nového státu však potřebovalo odborníky, kteří mohli získat potřebné vzdělání na rozšiřovaných nebo nově zakládaných odborných školách. V Hořicích byla r. 1919 založena vyšší hospodářská škola, v Hradci Králové odborná železniční škola (1921) a koželužská škola (1923), odborné hospodářské školy vznikly také v Kuklenách, Novém Bydžově a Ústí nad Orlicí. Národní školství se však potýkalo s mnohými problémy. S nárůstem počtu obyvatelstva stoupal počet školních dětí a brzy se projevil nedostatek tříd i nedostatek financí. V roce 1932 hospodařila místní školní rada v Hradci Králové se schodkem 1 380 000 Kč. Otázka výstavby nové školní budovy byla stále naléhavější.²⁸⁰

V době první ČSR byl v Hradci Králové založen Ústav pro zvelebování živností, Sklářský ústav (od r. 1923 pro území celého státu), Hedvábnický ústav (od r. 1924 pro území celého státu), a Zemědělský ústav (1933).²⁸¹ Dne 2. února 1919 bylo při návštěvě čsl. ministra železnic, dr. Isidora Zahradníka zřízeno v Hradci Králové Ředitelství československých státních drah.²⁸² Postupně dochází k rozvoji automobilismu a hromadné silniční dopravy a postupné elektrifikaci²⁸³ regionu.

Mnichovským diktátem byla v severovýchodních Čechách odtržena hospodářsky a dopravně důležitá území, rozhodující pro obranu země. Došlo k omezení průmyslové

²⁷⁹ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 72 - 74

²⁸⁰ Karel SIRKÁČEK, *Národní školství v Hradci Králové*, in: Ročenka spořitelny královéhradecké, Hradec Králové 1932, s. 89 - 90

²⁸¹ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 58 - 60

²⁸² SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 16

²⁸³ Elektrifikaci zajišťoval před rokem 1918 „Svaz hospodářských družstev pro konsum energie elektrické, spol. s r. o.“, později přejmenován na „Elektrárenský svaz v Hradci Králové“ fúzí s Východočeskou elektrárnou. Jan ČERNÝ, *Význam a rozvoj elektrizace na Královéhradecku v době nynější i budoucí*, in: Ročenka spořitelny královéhradecké, Hradec Králové 1932, s. 51 - 53

výroby, rozšiřovány byly jen podniky pracující na válečných dodávkách. Např. v Plotíštích n. L. vznikl nový tovární komplex (pozdější ČKD).²⁸⁴

Poměrně čile se v meziválečné republice rozvíjel kulturní a spolkový život. Řada spolků vzniklých ve druhé polovině 19. století si udržela kontinuitu i po zániku habsburské monarchie a díky podpoře státu vznikly i spolky nové. Amatérské divadlo se stalo součástí oficiální kulturní politiky, začaly se pořádat divadelní ochotnické festivaly (Hronov, Chlumeč nad Cidlinou). Stranou oficiálního proudu, nicméně mlčky trpěny, byly levicové dělnické a studentské spolky. Na základě zákona č. 67/1919 Sb. z. a n. byly v každé obci zřízeny místní osvětové rady, koordinující veškerou kulturní a osvětovou aktivitu. V sídlech okresních soudů byly ustanoveny okresní osvětové sbory. Otázkám literatury se věnoval Kruh přátel umění (1931 – 1936).²⁸⁵ Pro vylepšení své finanční situace pořádaly spolky různé plesy, zábavy, přednášky a představení. Ve spolkové činnosti se projevíly také mezinárodní styky Československé republiky. Jako příklad lze uvést celosvětové hnutí YMCA (Křesťanské sdružení mladých lidí), jehož myšlenku přinesl do Čech z USA Tomáš G. Masaryk. Činnost královéhradecké pobočky organizace YMCA zahrnovala rozsáhlé přednáškové aktivity týkající se historie demokracie a etiky. Mezinárodní styky s Francií udržoval osvětový spolek Alliance Francaise (1901 – 1951).²⁸⁶ Enormní příliv členstva zaznamenal po roce 1918 Sokol. Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století se sokolské hnutí rozšířilo do všech obcí regionu. Jen v politickém okrese Hradec Králové bylo k r. 1938 celkem 41 jednot. Větší a movitější z nich získaly v průběhu předmnichovské republiky vlastní sokolovny. Vznikaly také četné sportovní kluby (ve většině obcí se ustavily odbory Klubu čsl. turistů), objevují se první kluby motoristické a letecké. Do roku 1938 vzniklo v královéhradeckém regionu 71 sportovních klubů, mezi nimi i tovární sportovní kluby, z nichž nejznámější byl S. K. Petrof na Novém Hradci Králové, založený r. 1931. Rozvíjely se také spolky dělnické a odborové, ve dvacátých a třicátých letech vznikaly spolky pracujících v různých výrobních odvětvích a řemeslech (Sdružení lékařů – 1932, Sdružení chovatelů hospodářského zvířectva – 1929, ale také úzce profilované zájmové skupiny, např. Kroužek kaktusářů, 1926 – 1938, nebo Hřbitovní komitét, 1899 – 1946).²⁸⁷

²⁸⁴ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 74 a s. 77

²⁸⁵ *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001, s. 12 a s. 15 - 16

²⁸⁶ Tamtéž, s. 16; Karel KAŠPAR, *Hradec Králové jako místo cizineckého a turistického ruchu*, in: Ročenka spořitelny královéhradecké, Hradec Králové 1932, s. 84

²⁸⁷ *Historie spolkové činnosti na Hradecku*, Hradec Králové 2001, s. 19 – 20 a s. 22

Počátky moderního rozvoje města Hradce Králové jsou spojeny s působností tehdejšího náměstka starosty, Jana Ladislava Pospíšila (1848 – 1893, viz příloha č. 7), který se zasloužil o koupi městských hradeb, s jejichž bouráním bylo započato již r. 1884, a pevnostních pozemků (za 500 000 zl.) do majetku města, čímž zde umožnil zahájení cílevědomé stavební politiky a obnovu stavbou pevností zničených předměstí.²⁸⁸ V jeho záměru pokračovala nejvýznamnější osobnost královéhradeckých moderních dějin, dlouholetý starosta města, JUDr. František Ulrich²⁸⁹ (1859 – 1939, viz příloha č. 8). Díky výsledkům jeho obětavé všestranné činnosti pro město získal Hradec Králové známou přezdívku „salon republiky“, „metropole českého severovýchodu“ nebo také „město Ulrichovo“.²⁹⁰ Dne 29. října 1929 Ulrich odstoupil z funkce starosty.²⁹¹ Jeho nástupcem se stal Josef Václav Bohuslav Pilnáček (1877 - 1949).

Systematické bourání hradeb pevnosti od 90. let 19. století umožnilo vystavět Hradec Králové jako moderní město. Nejstarší regulační plán z r. 1890 byl po veřejné soutěži v r. 1911 nahrazen novým plánem architektů Václava Rejchla a Oldřicha Lisky a tato změna kladně povzbudila stavebníky a projektanty k další zástavbě kolem starého města. Postupně byly regulovány toky Labe a Orlice, předměstí rozšířena a s městem spojena, vybudovány

²⁸⁸ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 84

²⁸⁹ Od roku 1888 zasedal F. Ulrich v obecním zastupitelstvu, r. 1893 byl zvolen do městské rady a 6. 2. 1895 byl zvolen starostou Hradce Králové. Zapsal se nesmazatelně do dějin města svou činností v oblasti obecní politiky, kultury, činnosti spolků a veřejné činnosti vůbec. Zasloužil se o vznik obchodní živnostenské a průmyslové komory v Hradci Králové, regulaci a splavnění Labe (stal se mj. předsedou Středolabského komitétu) a Orlice, založení několika školských institucí i stavbu školních budov, převzetí dívčího lycea do správy města, stavbu úřednických domů, koupi a přístavbu Okresního domu, rozšíření nemocnice, monumentální stavbu muzea, zřízení ústavu pro zvelebování živností, zřízení místního a meziměstského telefonu, rozšíření nádraží, zřízení několika městských parků, městské knihovny, plovárny, prodloužení pitného a užitkového vodovodu a plynovodu celým městem, úpravu kanalizace, vybudování Wilsonova mostu přes Labe atd. S jeho podporou se konaly četné výstavy, kurzy, dobročinné sbírky a divadelní představení. Od r. 1890 byl členem okresního výboru a od r. 1902 náměstkem okresního starosty. Od r. 1895 zastával funkci ředitele kanceláře královéhradecké spořitelny. V r. 1901 a opět v r. 1908 byl zvolen zemským poslancem. Během války se obětavě snažil zajistit zásobování obyvatel a činnost zdravotnických zařízení. Jeho zásluhou byly ve dvacátých letech v Hradci založeny vojenský inspektorát a železniční ředitelství. Svůj vztah k městu vyjádřil František Ulrich např. 6. 2. 1920 při oslavách pětadvacetiletého působení v čele Hradce Králové: „Všichni byli jsme - pravil dr. Ulrich se zřejmým pohnutím - taková veliká rodina, která se starala s láskou o své drahé dítě: milý Hradec Králové.“ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 23 - 31; SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1920, s. 33; Osobnosti Františka Ulricha se podrobně věnuje ve své diplomové práci Petra ČTVRTEČKOVÁ, *Vliv Františka Ulricha na proces přeměny pevnostního Hradce Králové v Salón republiky na počátku 20. století*, Masarykova univerzita v Brně, 2007.

²⁹⁰ St. SEMRÁD, *Hradec Králové a jeho ozdobné přívlastky*, in: Královéhradecko, vlastivědný sborník pro školu a dům, roč. 11, č. 1, 1933, s. 5

²⁹¹ Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 94

základní inženýrské sítě, mosty a nábřeží, a vybudována moderní městská aglomerace.²⁹² Starému historickému jádru se stalo důstojným protějškem nové město moderních čtvrtí s řadou monumentálních budov, které vyprojektovali naši nejlepší architekti.

Zásluhou starosty města, JUDr. Františka Ulricha, který po 35 let nepřetržitě stál v čele obce (1895 – 1929) přišel do Hradce již před první světovou válkou významný český architekt, považovaný za zakladatele moderní české výtvarné kultury, prof. Jan Kotěra (1871 - 1923) a ujal se projektů stavby zdejšího Okresního domu (1903 – 1904, viz příloha č. 10) a budovy muzea (1909 – 1912, viz příloha č. 11), jedno z klíčových děl středoevropské postsecesní architektury.²⁹³ Po Kotěrově smrti se ujal uměleckého odkazu v Hradci Králové jeho bývalý žák a vynikající spolupracovník, prof. Josef Gočár (1880 – 1945). Pokračoval ve stavební činnosti umělecky i technicky podle moderních zásad regulace a urbanismu. V roce 1910 zcela šťastným způsobem odčinil ránu, zasazenou starému městu zbořením věže Kropáčky. Zející průlom do starého města zaplnil monumentální kulisou schodiště. V dalších letech získával mnoho významných zakázek a pro Hradec Králové projektoval řadu monumentálních budov s originálně sytou červení v režném zdivu, např. stavbu státní koželužské školy, gymnázia (viz příloha č. 12), obecních škol, sboru československé církve s kostelem a budovu ředitelství státních drah (viz příloha č. 13). S nadhledem a velkorysostí vyřešený regulační plán umožnil další realizaci významných objektů novou nastupující generací významných architektů, kteří na Hradecku v době první ČSR působili.²⁹⁴ Architekt Václav Rejchl projektoval v Hradci Králové budovu krajského soudu (1933 – 1934, viz příloha č. 15) a novou nádražní budovu (1929 – 1935). Gočárov žák, architekt Jan Rejchl projektoval např. sklářský ústav (1930), a budovu Národní banky (1931), budovu průmyslové školy stavební (1931) a sousední budovu okresní hospodářské záložny (1931). V Divišově ulici byla r. 1932 postavena první česká vzájemná pojišťovna podle návrhu arch. Jindřicha Freiwalda a v letech 1932 – 1933 vyprojektována nová budova spořitelny. V roce 1934 vzniklo dnešní náměstí 5. května, jehož severní strana byla již o dva roky dříve uzavřena patrovými garážemi od arch. Josefa Fňouka jako jedna z prvních staveb tohoto druhu v republice (viz příloha č. 14).²⁹⁵ Hradec Králové je v kontextu české moderní architektury skutečným

²⁹² *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 26; viz též Aleš DOUBRAVA, *Dějiny kulturních památek na Hradecku*, in: Zpravodaj KMVČ, roč. III., č. 2, 1976, s. 15

²⁹³ *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 26 – 27; srov. Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *c. d.*, s. 88 - 89

²⁹⁴ Srov. Aleš DOUBRAVA, *Dějiny kulturních památek na Hradecku*, in: Zpravodaj KMVČ, roč. III., č. 2, 1976, s. 16

²⁹⁵ *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 27

fenomémem, nelze však zapomínat ani na další města na Hradecku, kde byly vybudovány stavby nadregionálního významu.²⁹⁶ Jan Kotěra projektoval např. hrobku pro Laichterovu rodinu v Dobrušce, Josef Gočár Sochorovu vilu ve Dvoře Králové a hrobku Polických v Jaroměři.²⁹⁷ Pro Náchod a Nové Město nad Metují pracoval slovenský architekt Dušan Jurkovič, řadu staveb na Hradecku navrhlo pražské studio Jindřicha Freiwalda a Jaroslava Böhma. Pro architekturu 20. století je typická stylová pestrost. V královéhradeckém kraji nalezneme kvalitní zástupce všech trendů (mj. kubismus, art déco, moderní klasicismus, funkcionalismus), převládá však secese a historismus.²⁹⁸ Rychlý stavební vývoj byl utlumen příchodem okupantů až k úplnému zániku stavebního ruchu, takže řada staveb ani nemohla být dokončena.²⁹⁹ Po druhé světové válce se v zástavbě města Hradce Králové vycházelo z Gočárový prostorové koncepce a nadále se rozvíjel radikálně okružní princip města. Dodržována byla koncepce územního plánu a respektována urbanistická tradice vybudovaná v meziválečném období.³⁰⁰

Vyhlášení samostatné Československé republiky bylo přijato s obrovským nadšením. Vznik nového demokraticky uspořádaného státu přinesl mnohé naděje na lepší budoucnost, vkládané do zastupitelů správních úřadů na všech stupních, volených poprvé podle zásad všeobecného hlasovacího práva. Stát se však musel vyrovnávat s důsledky první světové války, která znamenala čtyři roky obrovských materiálních i lidských ztrát. Bylo nutné řešit neutěšenou hospodářskou situaci a mnohé národnostní³⁰¹ i sociální problémy. Obyvatelstvo Československa kladlo na poválečnou dobu velké nároky a zklamáno vývojem v prvních letech existence samostatného státu začalo podléhat levicovým a různým radikálním politickým směrům. Nesouhlas s hospodářskou a zásobovací politikou státu byl vyjadřován na mnoha protidrahotních demonstracích a při hladových bouřích. Obyvatelstvo i stát se musely vypořádat s nedostatkem základních životních potřeb i nedostatkem surovin pro průmyslovou výrobu. Přesto působilo na Hradecku několik úspěšných podnikatelů,

²⁹⁶ Štěpán BARTOŠ – Zdeněk LUKEŠ – Pavel PANOCH, *Ve víru modernosti, architektura 20. století v královéhradeckém kraji*, Helios 2008, s. 8

²⁹⁷ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 77

²⁹⁸ Štěpán BARTOŠ – Zdeněk LUKEŠ – Pavel PANOCH, *c. d.*, s. 8 - 9

²⁹⁹ Aleš DOUBRAVA, *c. d.*, s. 77

³⁰⁰ *Hradec Králové, Harmonie věků*, ORBIS Praha 1995, s. 27

³⁰¹ Menšiny tvořily nemalou část obyvatelstva první ČSR. Podle prvního sčítání lidu z 15. 2. 1921 bylo složení: 65,5 % Čechoslováci (z toho přibližně 14,5 % Slováků), 23,3 % Němci, 5,6 % Maďaři, 3,4% Rusíni a Rusové, 1,3 % Židé, 0,5 % Poláci. René PETRÁŠ, *Práva národnostních menšin v justiční a správní praxi*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 1, Karolinum, Praha 2010, s. 487

kteří se významně podíleli na zvýšení objemu průmyslové produkce ČSR. Tomu napomáhal také rozvoj odborného školství a zakládání specializovaných institucí na Hradecku. Výrazný pokles výroby nastal až v důsledku světové hospodářské krize po roce 1932. Rozvoj kulturní byl v královéhradeckém regionu především v rukou mnoha spolků nejrůznějšího charakteru. Období první ČSR dalo městu Hradci Králové specifickou podobu, a sice zásluhou tehdejšího náměstka starosty Jana L. Pospíšila a především starosty Františka Ulricha, který umožnil po zbourání hradeb a zakoupení pozemků vybudování moderního města za účasti nejlepších československých architektů. Provedena byla elektrifikace města i okolí a vybudována dopravní síť zajišťující spojení s celým regionem.

7. OKRESNÍ SOUDY NA KRÁLOVÉHRADECKU DO ROKU 1938

Výkon soudnictví nad poddanými náležel před rokem 1850 vrchnostem a magistrátům. Trestní pravomoc byla svěřena kriminálním soudům zřízeným při magistrátech v sídlech krajských úřadů. Ve východočeském regionu působily od 20. března 1787 celkem tři kriminální soudy při magistrátech v Hradci Králové, Chrudimi a Novém Bydžově. Po uzákonění jednotného ústředně organizovaného soudnictví v důsledku revolučního hnutí v roce 1848 byly na tomto území konstituovány tři krajské (Hradec Králové, Jičín a Vysoké Mýto, od r. 1855 Chrudim) a 49 okresních soudů, které zahájily svou činnost 1. července 1850. V obvodu krajského soudu v Hradci Králové bylo zřízeno 17 okresních soudů: Broumov, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Hostinné, Hradec Králové, Jaroměř, Kostelec nad Orlicí, Králíky, Maršov, Nové Město nad Metují, Náchod, Nechanice, Police nad metují, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Žacléř a Žamberk. Jako okresní soudy sborové trestní pak působily okresní soudy v Broumově, Novém Městě nad Metují, Rychnově nad Kněžnou, Trutnově a krajský soud v Hradci Králové.³⁰²

Bachova reforma soudnictví v roce 1855 se projevila také v obvodu krajského soudu v Hradci Králové: Z jeho pravomoci byly vyňaty soudní okresy Hostinné, Maršov, Trutnov a Žacléř a byly připojeny k obvodu KS v Jičíně. V 11 soudních okresech převzaly pravomoc okresních soudů smíšené soudně politické okresní úřady. V Rychnově nad Kněžnou byl ponechán vedle okresního úřadu samostatný okresní soud. V Hradci Králové vykonával pravomoc okresního soudu městský delegovaný okresní soud, jenž byl organizační složkou krajského soudu a výrazem jeho užší pravomoci pro místní soudní okres. Na místě dosavadních okresních soudů sborových byly zřízeny vyšetřovací soudy pro zločiny a přečiny se stejnými územními obvody pravomoci. V roce 1859 byl přeložen okresní soud z Dobrušky do Opočna (zák. č. 61/1859 ř. z.), kde zůstal až do 1. června 1944.³⁰³

Po zavedení ústavnosti v roce 1868 nastaly v soudní organizaci na Královéhradecku další změny. V obvodu krajského soudu v Hradci Králové byly zřízeny další okresní soudy v Rokytnici v Orlických horách (od 15. června 1869, zák. č. 95/1868 ř. z.), v České Skalici

³⁰² SOA Zámorsk, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1965, s. 98 – 99

³⁰³ Tamtéž, s. 100

a v Úpici (od 1. července 1876, zák. č. 114 a 115/1875 ř. z.), v Teplici nad Metují (od 1. března 1894, zák. č. 37/1894).³⁰⁴

Nařízením rakouského ministra justice ze dne 30. července 1918 č. 279 ř. z. byl zřízen krajský soud v Trutnově. Do jeho obvodu byly z obvodu KS v Hradci Králové přiděleny soudní okresy Broumov, Králíky, Rokytnice v Orlických horách, Teplice nad Metují. Svoji činnost měl zahájit 1. ledna 1919, k čemuž však již nedošlo, poněvadž byl po vzniku Československé republiky zákon o jeho zřízení zrušen (zákonem č. 53/1918 Sb. z. a n.). V letech 1894 – 1938 bylo tedy ve východočeském regionu celkem 53 okresních soudů, z toho 17 v obvodu KS Hradec Králové.³⁰⁵

Tabulka č. 2. Řádné obecné soudy v obvodu KS Hradec Králové po roce 1868

MDS pro město a okres Hradec Králové
OS: Broumov
Česká Skalice (od r. 1876)
Dvůr Králové nad Labem
Jaroměř
Kostelec Nad Orlicí
Králíky
Náchod
Nechanice
Nové Město nad Metují
Opočno
Police nad Metují
Rokytnice (od r. 1869)
Rychnov nad Kněžnou
Teplice nad Metují (od r. 1894)
Úpice (od r. 1876)
Žamberk

Pramen: Ilona SCHELLEOVÁ - Karel SCHELLE, *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*, Praha 2004, s. 104

Mnichovský diktát ze dne 29. 9. 1938 zasáhl pronikavě do územní organizace všech tří krajských soudů ve východočeské oblasti (KS v Hradci Králové, Jičíně a Chrudimi).

³⁰⁴ Tamtéž, s. 101

³⁰⁵ SOA Zámorsk, *Průvodce po archivních fondech*, Praha 1965, s. 101

Na jeho základě okupovala německá fašistická armáda v obvodu Krajského soudu v Hradci Králové soudní okresy Broumov, Králíky, Rokytnici v Orlických horách, Teplici nad Metují a řadu obcí v ostatních soudních okresech.³⁰⁶

³⁰⁶ Tamtéž, s. 102

8. OKRESNÍ SOUD HRADEC KRÁLOVÉ

8. 1. Historický vývoj územního rozsahu působnosti OS HK

Okresní soud v Hradci Králové jako součást jednotného centrálně organizovaného státního soudnictví měl zahájit svoji činnost na základě vyhlášky Zemské soudní komise č. 100 z. z. ze dne 18. května 1850. Tato vyhláška zároveň stanovila, které vrchnostenské soudy v důsledku vytvoření královéhradeckého okresního soudu zaniknou. Ministerstvo justice však posunulo na základě vyhlášky č. 234/1850 ř. z. počátek působení nových soudů v Čechách až na 1. července 1850. V důsledku reorganizace soustavy soudních a správních úřadů zahájily 26. května 1855 činnost smíšené okresní úřady. Protože se však tento systém neosvědčil, bylo s účinností od 31. srpna 1868 opět zavedeno původní územně správní uspořádání Čech, které důsledně dodržovalo oddělení politické od soudní správy. Dle říšských zákonů č. 44 a 59/1868 byl Hradci Králové opět obnoven samostatný okresní soud, který zahájil svou činnost již 31. srpna 1868 v nezměněném územním obvodu.³⁰⁷

Do obvodu Okresního soudu Hradec Králové patřily v roce 1850 tyto obce: Blešno, Březhrad, Bříza, Bukovina, Černilov, Čibus, Čistěves, Divec, Dlouhé Dvory, Hradec Králové, Hřibsko, Chlum, Jeníkovice, Kluky, Krásnice, Krňovice, Kukleny, Ledce, Libníkovice, Librantice, Lípa, Lochenice, Malšova Lhota, Malšovice, Nedělišťe, Nepasice, Nový Hradec Králové, Piletice, Plácky, Plačice, Plotiště, Polánky nad Dědinou, Pouchov, Praskačka, Pražské Předměstí, Předměřice nad Labem, Roudnička, Rozběřice, Rusek, Sedlice, Skalice, Skalička, Slatina, Slezské Předměstí, Stěžery, Světí, Svinary, Svobodné Dvory, Štěnkov, Třebechovice pod Orebem, Třebeš, Újezd, Urbanice, Věkoše, Vlčkovice, Všestary, Výrava. Od 1. července 1873 přibyla do obvodu OS HK obec Běleč nad Orlicí v rámci změny v rozdělení okresů (obec Běleč n. O. byla přidělena z Okresního hejtmantství Pardubice do Okresního hejtmantství Hradec Králové). Od 1. ledna 1894 byla obec Ledce vyjmuta z obvodu OS HK a přidělena do soudního okresu Opočno.³⁰⁸

³⁰⁷ SOKA HK, OS HK, *dílčí inventář, č. pomůcky 1745, č. JAF 326, s. III*

³⁰⁸ Tamtéž, s III - IV

8. 2 Personální obsazení a struktura soudu

U okresního soudu působili výhradně samosoudci, tj. soudcové z povolání, kteří byli oprávněni kauzy projednávat a v nich také rozhodovat. Výhodou takového obsazení soudu (oproti senátnímu rozhodování při soudech sborových) byla zvýšená operativnost a rychlost rozhodování.³⁰⁹ Samosoudci působili jako soudcové samostatní, mohli tedy samostatně rozhodovat o věcech soudní pravomoci (civilní nebo trestní), která jim byla určena.³¹⁰

Podmínkou k dosažení úřadu soudce bylo nutné absolvování právnického studia na tuzemské univerzitě a složení tří státních zkoušek³¹¹. Většina soudců činných později u OS HK byli absolventi české Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, přičemž délka studia trvala zpravidla osm semestrů. Výuka v prvních třech semestrech byla zaměřena na dějiny římského práva a právní dějiny (české, rakouské i evropské), ve vyšších ročnících byli studenti seznamováni s obory judičiálními a státovědeckými, s právem trestním, občanským a církevním, průběhem soudního řízení a jeho typy (trestním, exekučním, sporným a nesporným řízením), příslušností a pravomocí soudů.³¹² Vyučováno bylo také správní soudnictví, ekonomie, národní hospodářství, statistika nebo např. praktická filozofie, všeobecná estetika a soudní lékařství. V období od konce 19. století do třicátých let 20. stol. přednášely na Právnické fakultě významné osobnosti české právní vědy, jmenujme např. profesora občanského, obchodního a směnečného práva a v letech 1872 – 1885 děkana PF UK Anotnína Randu (1834 – 1914), právního historika a odborníka na soudní řízení (občanskoprávní proces) třikrát zvoleného děkanem PF UK Emila Otta (1845 – 1924), pražského městského archiváře a historika Jaromíra Čelakovského (1846 – 1914), profesora římského práva a tvůrce české právní terminologie Leopolda Heyrovského (1852 – 1924), právního historika Miloslava Stiebera (1865 – 1934), radu Nejvyššího správního dvora ve Vídni a od r. 1918 člena Nejvyššího správního soudu ČSR, pozdějšího prezidenta republiky a Protektorátu Čechy a Morava Emila Háchu (1872 – 1945) nebo významného českého právního historika Jana Kaprase (1880 – 1947).³¹³

³⁰⁹ *Slovník českého práva*, 2. díl (P – Z), Linde, Praha 2002, s. 1302 (heslo samosoudce)

³¹⁰ *Slovník veřejného práva československého*, sv. IV. (S – T), Eurolex Bohemia, Praha 2000, s. 433 (heslo soudy a soudnictví)

³¹¹ První státní zkouška byla zaměřena na obory právní historie a další dvě na platné právo a judičiální a státovědné disciplíny. Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III., 1802 – 1918*, Praha 1997, s. 128

³¹² Jan HAVRÁNEK a kol., *c. d.*, s. 217

³¹³ Ústav dějin Univerzity Karlovy – Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy (dále jen PF UK), katalogy studentů Právnické fakulty. Viz též Jan HAVRÁNEK a kol., *c. d.*

Teprve po řádném zakončení studia mohl kandidát nastoupit do tříleté přípravné služby u soudu, během které byl jako tzv. auskultant, vždy na určitá období přidělován k jednotlivým oddělením okresního a krajského soudu nebo ke státnímu zastupitelství.³¹⁴ Rozvrh této praxe určovalo prezidium Vrchního soudu v Praze, které stanovilo, kdy, u kterého soudu a u kterého jeho oddělení bude právnický absolvent zaměstnán. Zpravidla po dobu jednoho až dvou měsíců vykonal službu v trestním, civilním, exekučním a nesporném oddělení u okresního soudu a poté u krajského soudu v trestních a civilních senátech, u samosoudců KS, v nesporném, konkurzním oddělení, u pracovního nebo pojišťovacího soudu při krajském soudu apod. (Viz příloha č. 17.) Na závěr přípravy skládal soudcovskou zkoušku, na základě které mohl být jmenován soudcem.

U OS HK působilo pět až šest samosoudců, z nichž jeden zastával funkci přednosty soudu. Přednosta určoval rozvrh práce soudu (podle druhů agendy) na celý rok dopředu.³¹⁵ Rozvrh prací schvaloval prezident nadřízeného Krajského soudu v Hradci Králové. Kromě rozdělování prací vykonával přednosta okresního soudu dozor nad všemi svými podřízenými a dbal především o to, aby bylo u soudu úřadováno podle zákona, a dohlížel, aby byla udržována jednotná praxe v řízení ve všech odděleních soudu.³¹⁶ Prezidiální záležitosti³¹⁷, tedy záležitosti vyřizované přednostou, tvořily zvláštní spisové oddělení, pro které byl veden speciální podací protokol.³¹⁸ Prezidiální spisy byly řazeny do 24 (a postupně až 27) spisových podskupin:

1. normálie, 2. služební předpisy, 3. soudní organizace, 4. osobní věci úředníků, praktikantů a sluhů, 5. osobní věci laických soudců a znalců, 6. osobní věci kancelářských praktikantů, pomocných sluhů, dozorců a zřízenců, 7. rozdělení agendy (rozvrh prací), 8. agenda vnucených správců, 9. zkoušky soudců, advokátů, notářů a úředníků, 10. věci

³¹⁴ Např. dne 23. 1. 1928 byl výnosem prezidia vrchního zemského soudu přidělen k OS HK (V. odd.) na dobu 6 měsíců absolvovaný právník Jindřich Vítek. SOkA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/4, 226/28. Dne 28. 3. 1928 byl Krajským soudem v Hradci Králové k V. odd. OS HK na šest měsíců přidělen právní praktikant Václav Bartoň, který byl ode dne 28. 9. 1928 přidělen k pokračování v přípravné službě soudcovské do trestních senátů KS HK. Tamtéž, sign. Pres/4, 333/28 a 628/28.

³¹⁵ Srov. §§ 17 – 19 jedn. ř.

³¹⁶ §§ 1 – 2 jedn. ř.

³¹⁷ Výnosy a nařízení vyšších úřadů, sdělení jiných úřadů, která měla vliv na soudní vyřizování, nařízení přednosty okresního soudu a záležitosti jednotlivých zaměstnanců i věci okresního soudu jako celku. Viz též § 24 jedn. ř.

³¹⁸ Všechny prezidiální spisy byly vedeny v podacím deníku společně (nezávisle na třídění do skupin), až v roce 1936 byl zaveden nový systém a spisy jednotlivých skupin byly evidovány odděleně. V letech 1930 – 1936 bylo evidováno průměrně 820 prezidiálních podání. Největší část těchto spisů tvořily písemnosti týkající se soudců a jiných zaměstnanců (skupiny č. 4 a 5), rozvrhu soudních prací (č. 7), dále účetní písemnosti (č. 14) a zprávy o kontrolách soudu (č. 17). SOkA HK, OS HK, inv. č. 1061, Prezidiální podací deník z let 1930 – 1938, pp 69; o vedení prezidiálního deníku viz též § 79 jedn. ř.

vojenské služby, 11. disciplinární záležitosti zaměstnanců (kárné věci), 12. penzionování a platy z milosti, 13. záležitosti advokátů a notářů, 14. věci rozpočtové a účetní, 15. místnosti soudu, stavební věci, 16. věznice a záležitosti vězňů, 17. úřední prohlídky soudů, 18. porotci, komise pro výkon trestu, 19. zakládání pozemkové knihy, 20. depozitní a sirotčí záležitosti, 21. úřední knihovna, 22. archivování a skartace písemností, 23. periodické výkazy a zprávy, 24. nadační věci, (25. výtky, 26. všeobecné).

Ve sledovaném období let 1918 – 1938 bylo u OS HK systemizováno 5 až 6 míst samosoudců. Určitý rozsah agendy, přidělené jednomu samosoudci, tvořil jedno oddělení soudu, přičemž samosoudci se mohli vzájemně zastupovat (např. v době dovolených nebo v případě onemocnění). Takovýchto oddělení (označovaných římskými číslicemi) bylo při OS HK vytvořeno šest.³¹⁹

Jako samosoudci působili u OS HK zejména soudní radové (s. r.) a radové vrchního zemského soudu (r. v. z. s.).³²⁰ Starší generaci těchto soudců představovali absolventi Právnické fakulty Univerzity Karlovy z konce 19. stol. a prvního desetiletí 20. století: **Karel Lucca** (nar. 1874), syn advokáta v Nové Pace, v letech 1894 – 1898 student PF UK, po polovině dvacátých let 20. stol. stál v čele I. odd. a byl přednostou OS HK; **Emil Vinklář** (nar. 1874), syn obvodního lékaře z Městce Králové, studoval v letech 1895 – 1899, III. odd. OS HK; **Jaroslav Kučera** (nar. 1874), syn obchodníka z Tábora, studentem v letech 1896 – 1900; **Josef Amcha** (nar. 1878), syn učitele v Neznašově u Týna nad Vltavou, v letech 1898 – 1902 student PF UK, na počátku 20. let stál v čele II. oddělení OS HK; **Břetislav Morávek** (nar. 1878), syn rolníka ze Svobodných Dvorů, studentem 1898 – 1902; **Václav Šimák** (nar. 1880), syn řídícího učitele ve Vřesníku u Miletína, studentem 1900 – 1904; **Rudolf Kalenský** (nar. 1882), syn oficiála v Písku, studentem 1900 – 1904, v roce 1928 v čele II. odd. OS HK; **Václav Zahradník** (nar. 1884), syn vrchního oficiála ve Vysokém Mýtě, studentem 1903 – 1907.³²¹

³¹⁹ OS HK byl největším okresním soudem v obvodu KS HK, druhým největším byl OS v Náchodě (5 oddělení), co do velikosti následoval OS ve Dvoře Králové n. L. (4 oddělení). 3 oddělení byla vytvořena u okresních soudů v Broumově, Jaroměři, Kostelci n. O. a Žamberku, dvě oddělení v Novém Městě n. Met., v Nechanicích, Opočně, Rychnově n. K., Úpici a České Skalici. Jediný samosoudce působil u OS v Králíkách, Polici n. Met., v Rokytnici v Orlických horách a Teplicích n. Met. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1308, kart. 1025, sign. Pres/7, 516/35

³²⁰ Miloslav ŠŤASTNÝ, *c. d.*, s. 382.

³²¹ AUK, PF UK, katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1897/98, zimní běh 1898/99, letní běh 1899, zimní a letní běh 1901/02, letní běh 1905, zimní běh 1906/07; SOKA HK, OS HK, inv. č. 1281, kart. 1023, sign. Pres/7, 359/28. Tamtéž, sign. Pres/4, 426/28

Mladší generaci zastupovali např. **Jaroslav Vavruška** (nar. 1895, Městec Králové), syn vrchního berního správce v Pardubicích, studoval v letech 1915 – 1919; **Ladislav Jung** (nar. 1899, Nové Holicе), syn policejního komisaře v Pardubicích, studentem v letech 1918 – 1922; **Otakar Čáp** (nar. 1902, Orzechowiec, Halič), syn Aloise Čápa, vrchního soudního oficiála v Hradci Králové; **Karel Hrouda** (nar. 1902), syn vrchního účetního rady v Jičíně, studentem 1921 – 1925 a **Václav Bartoň** (nar. 1903), syn rolníka ve Stojicích u Pardubic, studentem 1922 - 1926.³²²

Soudcovské povolání bylo spojeno s dosažením jisté společenské prestiže, soudcové se na základě studia, vykonané praxe a působení u soudu stávali součástí výlučné sociální skupiny, stávali se společenskou elitou.³²³ Dosažením předepsaného vzdělání získali kvalifikaci k výkonu své profese, s níž bylo automaticky spojováno dosažení vyšší společenské prestiže.³²⁴ Získání potřebného vzdělání bylo podmíněno sociálním původem a především rodinným zázemím, neboť právě rodina musela poskytnout většinu prostředků k úhradě nákladů spojených se studiem. Ekonomické a sociální poměry rodiny byly tedy velice důležité, avšak pozdější sociální mobilita absolventa vysoké školy (PF UK) byla dána z velké části také jeho osobními schopnostmi.

Sociální původ je často určován podle profese a vzdělání rodičů nebo tzv. sociálně-ekonomickým statusem rodičů, ve starší době hlavně otce. Tento původ lze chápat jako určité sociální dědictví jednotlivce, které mohlo – a v případě uvedených osob i bylo – hodnotitelné jako sociální kapitál.³²⁵ Ve společnosti počátku 20. století byly šance sociální mobility poměrně vysoké a sociální původ rodičů nehrál tak podstatnou roli jako v době dřívější. Většina budoucích soudců uvedených v seznamu byli synové státních úředníků, podnikatelů nebo představitelů inteligence, pouze ve dvou případech šlo o syny rolníků. Téměř vždy povolání soudce představovalo dosažení vyšší pozice na pomyslném společenském žebříčku. Jak bylo řečeno, profese soudce vyžadovala předepsané vzdělání a praxi, postupnou profesionalizaci a odpovědnost, z čehož vznikl nárok na odpovídající finanční odměnu. Tímto zaručovalo soudcovské povolání zlepšení pozice i po stránce ekonomické.

³²² AUK, PF UK, katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1918 – 1919, letní běh 1919, letní běh 1922

³²³ *Velký sociologický slovník*, 1. díl (A – O), Praha 1996, s. 252 (heslo elita)

³²⁴ *Velký sociologický slovník*, 2. díl (P – Ž), Praha 1996, s. 1417 (heslo vzdělávání)

³²⁵ *Tamtéž*, s. 903 (heslo původ sociální)

Z výše uvedeného seznamu také vyplývá, že povolání soudce vyžadovalo určitou flexibilitu, neboť většina ze zmíněných soudců byla zaměstnána poměrně daleko od svého rodiště. Ani jmenování soudcem neznamenovalo stálé působiště, během své soudcovské služby mohli být prezidiem vrchního zemského soudu přidělováni nejen k různým oddělením téhož soudu, ale také k soudům jiným.³²⁶

U OS HK byla každému soudci přidělena určitá část agendy, kterou měl vykonávat (např. civilní, trestní, spornou, nespornou). Kromě toho se někteří samosoudci okresního soudu účastnili rozhodování u soudu krajského jako členové některých senátů.

Již od roku 1925 byl u OS HK pociťován nedostatek referentů (samosoudců), kteří měli vést stále narůstající agendu soudu. Často byl jeden soudce pověřen několika referáty. Ve svém sdělení přednostovi OS HK r. v. z. s. Karlu Luccovi sděluje dne 15. října 1928 r. v. z. s. Jaroslav Kučera následující: „Jsem 51 roků stár, vdovec, otec dvou dětí, následkem vyčerpávajícího kancelářského zaměstnání, otřeseného zdraví a nervosní, nechci však přece následovati smutného příkladu mého kolegy od okresního soudu (r. v. z. s. Vinkláře, r. v. z. s. Novotného) abych se o zdraví připravil. [...] Prohlašuji, že když již ke změně referentů musí dojít, jsem ochoten pouze jedno sporné oddělení převzít, poněvadž při své svědomitosti a poctivosti nepokládám se za schopna obě sporná oddělení vésti.“³²⁷

I přes velké zatížení a samozřejmě i některé nedostatky, probíhalo řízení před OS HK poměrně rychle a správně, jak vyplývá ze zprávy ze dne 26. června 1928 o výsledcích prohlídky II. a III. oddělení, provedené prezidiem krajského soudu: „V roce 1927 z celkového počtu 1 577 případů projednaných rozsudkem bylo vyřízeno do jednoho měsíce 1 397, do tří měsíců 137, do půl roku 38 a do roka 5 případů. Práce soudcovské jsou v každém ohledu velmi dobré, věci probírají se zevrubně se stranami, přednesy stran jsou jasně a přehledně protokolovány, důkazy připouštějí se pokud možno jedním a týmž průvodním usnesením, nezávažné důkazy se neprovádějí, vedení jednání je cílevědomé a obratné, zbytečné protahování sporů nebylo pozorováno, šetří se celkem předpisů civilního řádu soudního, rozsudky jsou velmi důkladně a právnicky velmi dobře propracovány a bývají také z velké části odvolacím soudem potvrzovány.“³²⁸

³²⁶ Např. v říjnu r. 1928 byl dosavadní samosoudce OS HK Rudolf Kalenský přidělen ke KS HK a místo něho nastoupil službu u OS HK r. v. z. s. František Čermák, který byl zproštěn služby u zemského civilního soudu v Praze. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/7, 692/28; srov. pozn. č. 335

³²⁷ Tamtéž, sign. Pres/7, 696/28

³²⁸ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1290, kart. 1023, sign. Pres/17, 518/28

Kromě samosoudců byli u okresního soudu zaměstnání také pomocní soudci (zejména adjunkti a auskultanti³²⁹), kteří pomáhali vedoucímu svého oddělení, avšak mohli vykonávat jen takové záležitosti soudní pravomoci, které nevyžadovaly soudcovské rozhodování.³³⁰ Zvláštní oddělení soudu (neoznačené číslicemi) tvořily doručné a exekuční oddělení, podatelna a spisovna, které byly součástí soudní kanceláře.

Při vykonávání soudní pravomoci byl k dispozici soudcům z povolání přiměřený počet aktuárů, soudních kancelářských revidentů, asistentů, oficiantů, sluhů a dalších pomocníků.³³¹ Jeden ze soudních úředníků měl u OS HK na starosti řádný chod podatelny, doručného a exekučního oddělení a spisovny. Mohl také ověřovat listiny a byl vymáhajícím úředníkem (výkonným orgánem soudu při exekuci). Jednomu ze zaměstnanců soudu bylo svěřeno vedení pozemkové knihy (resp. knihovního úřadu), dalšímu vedení knih peněžních a jeden byl vzat do přísahy jako zapisovatel. Zapisovatel musel být přítomen především projednávání sporných záležitostí, přípravnému soudnímu řízení a řízení důkaznímu.³³² Dozor nad vězni prováděl některý ze soudních zřízenců.³³³

Z ostatních osob zaměstnaných u OS HK je třeba zmínit ještě notáře jako soudního komisaře, který prováděl například organizaci soudních dražeb movitých a nemovitých věcí, soudní odhady v řízení sporném i nesporném a působil ve věcech pozůstalostních. Dále pak stálé znalce, znalce ad hoc jmenované a tlumočníky.³³⁴

Záležitosti personálního obsazení OS HK měl na starosti Krajský soud v Hradci Králové a bylo-li třeba, byli povoláváni zaměstnanci OS HK k soudu krajskému a naopak (viz příloha č. 18). Výměny byly možné také mezi okresními soudy vzájemně: v případě onemocnění nebo dovolené některého ze soudců OS HK mohl být přidělen na výpomoc soudce

³²⁹ Adjunkt, pomocný soudcovský úředník, příručí. Auskultant, označení pro soudcovského čekatele, který se po určitou zákonem stanovenou lhůtu připravoval na složení soudcovské zkoušky. *Slovník českého práva*, 2. díl (P – Z), Linde, Praha 2002, s. 1399 (heslo soudcovský čekatel)

³³⁰ Byli příslušní pro přípravu vyřízení věci, částečně pro vedení trestního vyšetřování a pro provádění některých úkonů soudců dožádaných a zmocněných. Vzhledem k nedostatku kancelářského personálu však byly soudcovským čekatelům často ukládány úkony, k nimž nebyli určeni, např. byli využíváni jako zapisovatelé při ústních jednáních nebo pro písařské práce, což ale neodpovídalo účelům přípravné služby soudcovské dle zákona z 15. 8. 1897, č. 192 ř. z. Boris ŠALAK, *c. d.*, s. 60; SOKA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, Pres/4, 577/28

³³¹ Václav ŠOLLE, *Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích*, část druhá, SAP 21, 1971, s. 147

³³² *Slovník veřejného práva československého*, sv. IV. (S – T), Eurolex Bohemia, Praha 2000, s. 434 (heslo soudy a soudnictví)

³³³ Dozorcem vězňů u OS HK byl např. František Hrubý. Dne 5. 4. 1928 byl ve funkci vystřídán soudním zřízencem Janem Kottem. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1290, kart. 1023, sign. Pres/17, 360/28

³³⁴ Boris ŠALAK, *c. d.*, s. 61

jiného okresního soudu.³³⁵ Prezidiu KS HK byly také podávány výkazy o činnosti a zaměstnancích OS HK.³³⁶

Z hlediska prostorového vybavení měl OS HK k dispozici dvě jednací síně (jednu pro řízení civilní a jednu pro trestní), celkem 12 kanceláří (po jedné pro každé soudní a kancelářské oddělení), ve zvláštních místnostech byla podatelna, čekárna pro svědky a síň pro advokáty. Spisy byly ukládány ve dvou místnostech, spisovně civilní a spisovně trestní. Nejmenší místnost sloužila jako skladiště tiskopisů. Ubytování pro zřízence okresního i krajského soudu bylo zajištěno ve zvláštních bytech. Prostory pro kancelář pozemkových knih a pro věznicí byly obstarány krajským soudem.³³⁷ V roce 1933 byla architektem Václavem Rejchlem postavena nová moderní budova pro Krajský a Okresní soud v Hradci Králové (viz příloha č. 15).

Okresní soud v Hradci Králové prováděl zpravidla jednou až dvakrát do měsíce soudní jednání mimo své sídlo, a to v Třebechovicích pod Orebem. Při těchto tzv. soudních dnech, určených především pro jednodušší soudní řízení, mohli lidé nebydlící v Hradci Králové přinášet svá podání na soud, využívat služeb právní pomoci, podávat žaloby, žádosti, návrhy, prohlášení, svědecké výpovědi, znalecké posudky, provádět důkazy nebo pokusy o smír apod. Jednání vedl nejčastěji přednosta OS HK nebo jiný samosoudce, který měl k dispozici jednoho pomocného úředníka (jako zapisovatele).³³⁸

Soudnictví na úrovni okresních soudů bylo vykonáváno výhradně samosoudci, okresní soudy nerozhodovaly v senátech. Každému ze soudců Okresního soudu v Hradci Králové bylo přiděleno jedno ze šesti oddělení soudu a určitý okruh agendy, kterou vykonával. Při výkonu soudní pravomoci mu byl kromě kanceláře k dispozici určitý počet dalších zaměstnanců, především auskultantů, adjunktů nebo aktuárů. Jeden ze soudců byl přednostou okresního soudu a měl kromě soudní agendy prvního oddělení na starost správu celého soudu, otázky personální, hospodářské apod. Zvláštní oddělení soudu představovalo doručné a exekuční oddělení pro doručování zásilek a výkon exekuce. Chod celého soudu zajišťovalo přibližně

³³⁵ Např. dne 6. 9. 1928 byl v důsledku onemocnění r. v. z. s. Emila Vinkláře přidělen k OS HK okresní soudce Emil Wenisch z České Skalice. Již 30. 12. 1928 však byl služby v Hradci Králové zproštěn a přikázán k Okresnímu soudu v Rokytnici v Orlických horách. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/4, 618/28 a 875/28

³³⁶ O každém zaměstnanci byla každý rok vyplněna periodická klasifikační tabulka, která obsahovala údaje o odborném vzdělání zaměstnance, o jeho schopnostech a nadání, pilnosti, svědomitosti a spolehlivosti ve vykonávání služby, o způsobilosti pro styk se stranami a jazykové způsobilosti. Na závěr byly činnost a chování zaměstnance celkově zhodnoceny.

³³⁷ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1288, kart. 1023, sign. Pres/15, 729/28

³³⁸ Srov. § 56 jedn. ř. Vyúčtování nákladů soudních dnů konaných v Třebechovicích p. O. jsou součástí prezidiálních spisů (cestovních deníků, podskupina č. 14) v rámci archivního fondu OS HK.

třicet stálých zaměstnanců, při neustálém nárůstu agendy ve sledovaném období první republiky však narůstalo zatížení soudu a tento počet nebyl vždy zcela dostačující.

8. 2. 1. Soudní kancelář

Asi nejvýznamnějším z pomocných soudních úřadů byla kancelář soudu, resp. kancelářská oddělení. Veškerá podání³³⁹ určená soudu byla přijímána v úředních hodinách v podatelně, kde byla zapsána do podacího protokolu s označením čísla jednacího, počtu příloh, duplikátů a rubrik, označením stran a předmětu podání, a zanesena do příslušných rejstříků podle platného rozvrhu práce.³⁴⁰ Do zvláštního deníku byla zapisována podání týkající se zápisů do pozemkových knih a podání prezidiální. Poté byla podání roztríděna a přidělena příslušným soudním úředníkům.

Při každém soudním oddělení OS HK působilo kancelářské oddělení (tj. kancelářské oddělení I. – VI.). V čele každého kancelářského oddělení stál jeho vedoucí.³⁴¹ Pokud se někdo chtěl ucházet o místo úředníka soudní kanceláře, musel vykonat kancelářskou praxi. Uchazeč musel splňovat obecné podmínky pro přijetí do státní služby. Složení kancelářských zkoušek opravňovalo úředníka k postupu na posty oficianta, kancelářského asistenta, kancelářského adjunkta, řídicího výkonného úředníka nebo vedoucího kanceláře. Podmínkou pro připuštění k této zkoušce bylo ukončené středoškolské vzdělání a praxe, která musela trvat alespoň jeden rok (3 měsíce u okresního soudu, 5 měsíců u sborového soudu I. stolice a 4 měsíce ve výkonné službě).³⁴² Povýšení v rámci služebních tříd bylo upraveno zvláštními předpisy, které stanovovaly podmínky, za kterých bylo možné se o vyšší pozici ucházet.³⁴³ V kanceláři působili také kancelářští sluhové, případně i výpomocní sluhové a písaři. Kromě písařských prací mohli být vzati do přísahy a vykonávat funkci zapisovatelů.³⁴⁴

³³⁹ Podání v občanských i trestních věcech, která byla určena soudu, přednostovi, některému z oddělení soudu nebo některému soudcovskému úředníkovi (podání, žádosti, návrhy, udání, stížnosti, dopisy, zprávy, výnosy, nařízení, vyřízení opravných prostředků apod.), stejně jako všechny došlé poštovní zásilky. § 62 jedn. ř.

³⁴⁰ Boris ŠALAK, *c. d.*, s. 69

³⁴¹ Např. na konci roku 1927 a v roce 1928 vedl kancelářské odd. III. kancelářský pomocník Antonín Resl a kancelářské odd. IV. kancelářský pomocný úředník a oficiant Karel Voněk. Vedoucím kanc. odd. I. byl kanc. soudní revident Rudolf Urban, odd. II. kanc. soud. revident Karel Masner. SOkA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/4, 206/28 a 426/28

³⁴² Boris ŠALAK, *c. d.*, s. 61

³⁴³ Např. kancelářský oficiant mohl být povýšen na služební místo asistenta v případě, že prokázal absolvování střední školy a že vykonal s úspěchem kancelářskou a knihovnickou zkoušku. Zároveň musel absolvovat nejméně šest let služby kancelářského oficianta. SOkA HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/4, 240/28

³⁴⁴ Boris ŠALAK, *c. d.*, s. 61

Kanceláři příslušelo vykonávat práce čistě kancelářské (obstarávat písemné práce vyhotovením obsílek, rozsudků, usnesení apod., vypravit je, doručit, pečovat o výkazy o doručení, uschovávat soudní spisy a vést rejstříky jednotlivých agend). Kromě toho svěřil zákon soudní kanceláři vykonávat samostatně úkony jiné, zejména pravidelně se opakující jednoduchá soudní rozhodnutí, samostatné sepisování jednodušších soudních usnesení (např. platebních rozkazů). Povinností kanceláře bylo také sepisovat návrhy, žádosti a prohlášení, které činily strany u soudu ústně. Jak bylo uvedeno výše, významné postavení zastávala soudní kancelář zejména v řízení exekučním, neboť někteří její zaměstnanci působili jako tzv. výkonné orgány soudu.³⁴⁵

Bylo-li třeba vyhotovit jednodušší usnesení, dal soudce kanceláři příkaz v podobě stručného záznamu přímo ve spise o obsahu svého usnesení s dalšími poukazy, které byly potřebné pro jeho sepsání (např. označení vzorce³⁴⁶, kterého má být užito), a uvedl osoby, kterým mělo být usnesení doručeno, svědky, kteří měli být obesláni apod.³⁴⁷ V kauzách složitějších vytvářel osnovu soudního rozhodnutí sám soudce a tento návrh byl v prvopise založen do spisu.

Vyřízené spisy a spisy, které více než jeden rok ležely v klidu, byly odevzdány do spisovny (registratury). Třídění spisů v registratuře spočívalo v rozdělení agendy soudu. Skartační lhůta dokumentů byla 30 let. Pro soudní výpovědi z nájmu trvala 2 roky, u záležitostí poručenských 50 let.³⁴⁸

Ne vždy však byly kancelářské práce řádně obstarávány, jak vyplývá ze zprávy Nejvyššího soudu v Brně o kontrole provedené v roce 1930 u OS HK: „Kancelářské oddělení bylo, dokud je vedl as. [soudní kancelářský asistent] Seidl, t. j. do konce r. 1929 v pořádku; kancelářský oficiál Röszi [Resl] přivedl je do hrozného stavu, byl proto dnem 1. října 1930 zbaven jeho vedení a toto předáno kancelářskému oficiantu Lukáškovi, jenž vykonal nedávno I. kancelářskou zkoušku³⁴⁹ s prospěchem velmi dobrým. Spisy byly všechny v děsném

³⁴⁵ Miloslav ŠTASTNÝ, *c. d.*, s. 383 - 384

³⁴⁶ Dle § 94 jedn. ř. mělo být pro jednoduchá nebo často se vyskytující soudní řízení užíváno vzorců (označovaných druhem soudního řízení a číslicemi) vydaných ministerstvem spravedlnosti. K těmto účelům objednával soud tiskopisy (formuláře), které byly vyplňovány psacím strojem nebo ručně. Objednávky tiskopisů u Státní tiskárny v Praze jsou uloženy v rámci prezidiálních spisů OS HK (podskupina č. 7). Viz též Antonín HARTMANN, *Sbírka vzorců k civilnímu řádu soudnímu a exekučnímu řádu* (vydaná c. k. ministerstvem práv), Tábor 1898

³⁴⁷ § 194 jedn. ř.

³⁴⁸ Boris ŠALAK, *c. d.*, s. 70 - 71

³⁴⁹ První kancelářská zkouška se skládala z: sepsání dvou vedlejších protokolů u OS (ve věci trestní a civilní), klauzurní práce u VZS v Praze a ústní zkoušky. SOkA HK, OS HK, inv. č. 1282, kart. 1023, sign. Pres/9, 424/28

nepořádku, neočíslovány, nežurnalizovány a ani nesrovnány podle časového pořadí; ležely 3 měsíce i déle v kanceláři, než byly předkládány soudci; odvolání nebyla předkládána; nalezeno 800 – 1000 spisů nezmanipulovaných a asi 400 podání do spisů nezaložených, 86 spisů nelze vůbec naléztí.³⁵⁰ Šlo pravděpodobně o situaci spíše výjimečnou, neboť z dalších kontrol vyplývá, že bylo vše poměrně rychle napraveno a ani při jiných kontrolách provedených u OS HK nadřízenými soudy nebyly shledány žádné závažnější závady.

³⁵⁰ SOkA HK, OS HK, inv. č. 1298, kart. 1024, sign. Pres/4, 1003/30, zpráva Nejvyššího soudu v Brně ze dne 12. 11. 1930 o kontrole provedené u OS HK, s. 51 - 52

9. ČINNOST OKRESNÍHO SOUDU HRADEC KRÁLOVÉ V DOBĚ PRVNÍ REPUBLIKY

9. 1. Průběh soudního řízení

Následující kapitoly se budou věnovat jednotlivým etapám soudního řízení a pokusí se vytvořit modelový průběh soudního jednání, jenž byl dán především zákony a částečně také zvyklostmi každého konkrétního soudu. Kromě norem procesního práva (civilní řád soudní³⁵¹ a trestní řád³⁵²) vytvářel základy organizace práce zejména jednací řád soudů³⁵³, který podrobněji stanovil vnitřní organizaci soudů, pravidla jejich jednání a činnosti.³⁵⁴ Průběh soudního řízení se lišil podle povahy soudního procesu, v některých fázích se odlišovalo řízení trestní od civilního a řízení sporné od nesporného. Okresním soudům náležely především pravomoci civilního soudnictví (sporného a nesporného), proto bude věnována tomuto řízení největší pozornost.

9. 1. 1. Zahájení řízení

Soudní řízení mohlo být zahájeno buď z moci úřední, nebo z podnětu vnějšího. Trestní řízení bylo zahájeno podáním trestní žaloby, řízení nesporné podáním, doručeným k soudu, nebo z moci úřední. Počátek sporného občanského řízení znamenal podání žaloby a doručení žalobního spisu žalovanému. Ještě před podáním žaloby mohlo být navrhuto obeslání žalovaného k soudu za účelem pokusu o smír. O smír se mohl kdykoli během řízení pokusit také soud (na návrh nebo z moci úřední), a to i v příčině jednotlivých sporných článků. V takovém případě bylo nařízeno zvláštní jednání (rok), při kterém byla vykonána přísaha o uznání právního poměru nebo převzetí závazku k některému plnění.³⁵⁵

³⁵¹ Zákon ze dne 1. 8. 1895, č. 113 ř. z.

³⁵² Zákon ze dne 23. 5. 1873, č. 119 ř. z.

³⁵³ Nařízení min. spr. ze dne 5. 5. 1897, č. 112 ř. z. s pozdějšími úpravami

³⁵⁴ Srov. *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 352 (heslo jednací řady soudů)

³⁵⁵ §§ 204 – 205, 232, 433 c. ř. s.

9. 1. 2. Soudní jednání

Na základě podané žaloby (po vyřízení případných formálních vad) přednosta soudu stanovil první rok k ústnímu jednání.³⁵⁶ Termín soudního jednání měl být zvolen vždy s ohledem na to, aby bylo jednání co nejúčelnější, nedocházelo ke zbytečným průtahům nebo překážkám a aby stranám od doručení obsílky zbývala lhůta alespoň 8 dnů. (Ve výjimečných případech, především ve sporech z rušené držby, mohl být termín jednání stanoven dříve.) Předvolání měli být všichni účastníci řízení, obeznámeni s účelem jednání a zároveň vyzváni, aby s sebou přinesli všechny potřebné listiny a doklady.³⁵⁷

Jednání se konalo v soudní budově³⁵⁸ a bylo-li to účelné, tak i mimo ni. Bylo zahájeno vyvoláním věci, a pokud to nebylo soudcem vyloučeno, byla povolena účast veřejnosti. Jestliže se jedna ze stran nedostavila, došlo k zmeškání jednání. V takovém případě byla strana, která se nedostavila, vyloučena z procesního úkonu, který měl být vykonán. Mohla však ve lhůtě 14 dnů navrhnout navrácení ke stavu předešlému (před nastalým promeškáním). Pokud bylo navrácení povoleno, rozsudek vydaný následkem promeškání byl zrušen. V případě, že nastaly nějaké překážky, které by jednání znemožnily, mohlo být jednání odročeno, přičemž byl stanoven nový termín jednání.³⁵⁹

Způsobilost k samostatnému jednání před soudem (tj. způsobilost procesní) byla dána způsobilostí k právním úkonům. Jestliže se této způsobilosti jedné ze stran nedostávalo, bylo potřeba zmocnění (udělením plné moci) jiné – zastupující – osoby k vedení sporu nebo k jednotlivým procesním úkonům. Strany mohly provádět procesní úkony prostřednictvím svého zmocněnce, právní zastupování však nebylo v řízení před okresními soudy obligatorní.³⁶⁰

Před rozhodujícím soudem jednaly strany ústně. Po vyvolání věci byly slyšeny strany se svými návrhy a důkazy (tj. přednesení stran). Samosoudce okresního soudu (nebo jím pověřený zpravodaj) zahajoval, řídil a uzavíral jednání, uděloval slovo a mohl

³⁵⁶ Při prvním roku došlo k pokusu o smír, bylo rozhodnuto o příslušnosti soudu, o procesní způsobilosti stran a o jistně za procesní náklady. V řízení před okresními soudy byl již první rok zpravidla stanoven k přelíčení. Sporná věc mohla být již při prvním roku vyřízena rozsudkem na základě uznání nebo vzdání se nebo následkem zmeškání. §§ 230, 239, 440 c. ř. s.

³⁵⁷ § 114 jedn. ř. a § 257 c. ř. s.

³⁵⁸ Soudní jednání probíhala v místnostech OS HK, některá v jednacích síních Krajského soudu v Hradci Králové. SOkA HK, OS HK, inv. č. 1281, kart. 1023, sign. Pres/7, 656/28

³⁵⁹ §§ 130 – 134, 144 – 150, 172 c. ř. s.

³⁶⁰ §§ 1, 4, 26 c. ř. s.

jej odebrat tomu, kdo neuposlechl jeho příkazů. Vyslýchal osoby a prohlašoval soudní rozhodnutí a dbal na to, aby byl při jednání zachován pořádek.³⁶¹ Jednání ve věcech nesporného soudnictví se konala před referentem, kterému byla věc přidělena. Tomu, kdo se při jednání dopustil hrubé neslušnosti vůči soudu, straně, zástupci, svědkovi nebo znalci, mohla být dle zákona č. 31/1929 Sb. z. a n. uložena pořádková pokuta až do výše 500 Kč.

O každém ústním jednání před soudem byl sepsán jednací protokol, který musel obsahovat: označení soudu, jméno soudce, zapisovatele, příp. tlumočnicka, udání místa a času jednání, jména stran, krátké označení sporného předmětu, jména osob, které se dostavily k jednání. V jednacím protokolu měla být uvedena prohlášení stran, návrhy učiněné při jednání, soudní rozhodnutí při jednání vynesená a prohlášená, stranami nabízené průvodní prostředky a výpovědi svědků. Sepsaný protokol byl předložen stranám k nahlédnutí a jimi podepsán. Své podpisy připojili také samosoudce, zapisovatel a příp. tlumočnick (viz příloha č. 19).³⁶²

Návrhy, žádosti a sdělení, které nebyly učiněny při ústním jednání, byly soudu doručeny v podobě podání, které muselo obsahovat: označení soudu, stran (a jejich zástupců), jejich zaměstnání, bydliště a postavení ve sporu, označení předmětu rozepře, příloh přiložených k podání a podpis strany. Podání mělo být soudu doručeno v tolika stejnopisech, aby mohlo být doručeno všem odpůrcům a založeno do soudního spisu. V případě, že nemělo podání všechny náležitosti, vyzval soud z moci úřední (usnesením) k odstranění formálních vad.³⁶³ Strany mohly nahlížet do všech spisů, které se týkaly jejich rozepře, kromě návrhů rozsudků a usnesení, protokolů o poradách apod.³⁶⁴

Podání na soud mohla být osobně doručována kdykoli během úředních hodin podatelny. Soudní jednání se konala ve všední dny od pondělí do pátku, v omezené míře také v sobotu. Úřední doba soudní kanceláře byla 8 hodin ve všední dny a v neděli a o svátcích 4 hodiny.³⁶⁵

³⁶¹ §§ 176 – 177, 180, 195 c. ř. s.

³⁶² §§ 207, 212 – 213, 343 c. ř. s.

³⁶³ §§ 74 – 75, 80, 84 c. ř. s.

³⁶⁴ § 219 c. ř. s.

³⁶⁵ § 40 jedn. ř.

Od 1. července do 31. srpna³⁶⁶ trvaly soudní prázdniny, během nichž se vydávala jen rozhodnutí v tzv. věcech feriálních³⁶⁷. Ve věcech ostatních mohly být konány jen první roky. Soudní prázdniny neměly vliv na řízení exekuční (kromě dražby nemovitostí a jednání o rozvrhu nejvyššího podání), upomínací ani na věci prezidiální.³⁶⁸ Ačkoli se úřední hodiny během soudních prázdnin neměnily, umožnilo zúžení agendy zaměstnancům soudu vybírat dovolené. Rozvrh feriálních prací však musel být přednostou okresního soudu předem sestaven a prezidiem KS HK schválen, aby byl zajištěn chod jednotlivých oddělení soudu i v době nepřítomnosti některých soudců a úředníků.³⁶⁹

9. 1. 3. Lhůty a doručování

Lhůty, tj. přesné vymezení času procesních úkonů, mohly vyvolat vznik nebo zánik oprávnění a právních povinností účastníků právního vztahu. Podle toho, kým byly stanoveny, rozeznával zákon lhůty zákonné a soudcovské (stanovené soudcem).³⁷⁰ Lhůty, které měly pro řízení zvláštní důležitost, byly stanoveny přímo zákonem, ostatní stanovil soudce s přihlédnutím k potřebám a povaze případu. Na rozdíl od lhůt zákonných bylo možné lhůty stanovené soudem prodloužit. Některé procesní úkony (např. opravné prostředky) byly vázány na lhůty, do kterých měly být učiněny, pro jiné stanovil soud, kdy a kde měly být vykonány. Procesní úkony, pro které byla lhůta stanovena, nemohly být po jejím uplynutí účinně vykonány a jestliže by přesto byly učiněny, musely být jako opožděné zamítnuty.³⁷¹ Jednou ze zákonných lhůt byla mj. zkušební lhůta v případech podmíněného odsouzení dle zákona č. 562/1919 Sb. z. a n. Aby měl soud přehled o běžících lhůtách v jednotlivých řízeních, vedlo kancelářské oddělení lhůtníky, ve kterých byly konce lhůt přehledně evidovány. Zvláštní lhůtník byl veden právě pro případy podmíněného odsouzení, aby mohl soud po uplynutí zkušební lhůty rozhodnout o osvědčení odsouzeného.³⁷²

³⁶⁶ Takto podle úpravy zák. č. 23/1928 Sb. z. a n., do té doby trvaly soudní prázdniny od 15. 7. do 25. 8.

³⁶⁷ Mezi feriální věci patřily: spory směnečné, spory o pokračování v započaté stavbě, spory o uznání otcovství k nemanželskému dítěti, spory o výživné, spory pro rušení držby věcí, řízení o výpovědích, odevzdání a převzetí věcí pachtovaných nebo najatých, spory ze služební, námezdní a učební smlouvy, spory mezi zaměstnavateli a zaměstnanci ad., případně též jiné věci, které určil přednosta soudu a které vyžadovaly rychlé vyřízení. § 224 c. ř. s.

³⁶⁸ §§ 222 – 223 c. ř. s., srov. § 47 jedn. ř.

³⁶⁹ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/4, 426/28 (rozvrh feriálních prací)

³⁷⁰ § 129 c. ř. s.

³⁷¹ *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 437 (heslo lhůty)

³⁷² SOKA HK, OS HK, inv. č. 1281, kart. 1023, sign. Pres/7, 850/28, výnos min. spr. č. 49467/28 o lhůtníku P. O.

Doručování, jako odevzdání zásilky tomu, komu byla určena, byla v soudním řízení věnována velká pozornost, neboť proti účastníkovi řízení, kterému nebyla písemnost řádně doručena, nebylo možné vyvodit důsledky spojované se znalostí obsahu písemnosti. Rozhodnutí, které nebylo účastníkovi řádně doručeno, nemohlo proti němu nabýt právní moci.³⁷³

Doručování bylo prováděno zpravidla poštou, v sídle soudu soudními zřizenci nebo prostřednictvím orgánů obce (obecního starosty).³⁷⁴ Jestliže osoba, které mělo být doručeno, nebyla zastižena, mohlo být doručeno každé dospělé osobě z její rodiny, která v bytě pobývala, případně též pronajímateli nebo správci bytu (pokud tyto osoby nebyly odpůrci v daném sporu). Pokud ani tento způsob nebyl možný, zanechal doručovatel zásilku na příslušné poště nebo u obecního starosty a na dveřích bytu osoby, které mělo být doručeno, písemné oznámení. Žaloby však mohly být doručeny pouze do vlastních rukou žalovaného (jeho zástupce). Pokud pobyt osoby, které mělo být doručeno, nebyl znám, mohlo být doručení provedeno veřejnou vyhláškou vyvěšenou na úřední desce soudu nebo uveřejněnou v novinách.³⁷⁵ Potvrzením o doručení byla doručenka, která byla založena do soudního spisu vedeného v dané věci. Na doručence bylo zpravidla uvedeno číslo jednací, jméno příjemce, přílohy, den doručení a podpis příjemce (viz příloha č. 25).

9. 1. 4. Soudní rozhodnutí

Na základě posouzení výsledků jednání dospěl soud k určitému rozhodnutí, které mohlo mít podobu rozsudku nebo usnesení, případně úředního vysvědčení, zprávy apod. Jednací řád přikazoval soudům vyhotovovat tato rozhodnutí co nejstručněji (v závislosti na jejich obsahu), formulace musely být určité, jasné a pro každého snadno srozumitelné. Každé vyhotovení muselo obsahovat označení soudu, stran a čísla jednacího, které bylo danému řízení přiděleno.³⁷⁶

Základní typy soudních rozhodnutí představují usnesení a rozsudky, přičemž rozsudky jsou druhem soudního usnesení, jímž soud rozhoduje o věci samé (příklad rozsudku viz v příloze č. 23). Jestliže podle výsledků provedeného líčení rozepře dospělo ke konečnému

³⁷³ *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 251 – 253 (heslo doručování)

³⁷⁴ § 88 c. ř. s.

³⁷⁵ §§ 102 – 115 c. ř. s.

³⁷⁶ § 191 jedn. ř.

rozhodnutí, vydal soud konečný rozsudek³⁷⁷ (tj. rozhodnutí ve věci samé). Jestliže některé z několika v téže žalobě vznesených nároků (nebo část nároku) přestaly být sporné uznáním ze strany žalovaného nebo dospěly ke konečnému rozhodnutí, mohl soud vydat částečný rozsudek vzhledem k tomuto nároku. Pokud byl nárok v právní rozepři sporný důvodem i výší a líčení bylo zralé k rozhodnutí nejprve vzhledem k tomuto důvodu, mohl soud nejdříve rozhodnout rozsudkem o důvodu nároku (= rozsudek mezitímní). Rozsudkem mohlo být rozhodnuto také v případě zmeškání jednání, pokud se žalovaný bez omluvy nedostavil k prvnímu roku. V takovém případě se pokládaly skutečnosti obsažené v žalobě a soud mohl vydat rozsudek pro zmeškání.³⁷⁸

Všude, kde nebylo stanoveno rozhodnutí soudu rozsudkem, bylo vydáváno usnesení. Usnesení o odporujících si návrzích a usnesení, kterými se nějaký návrh zamítal, musela obsahovat odůvodnění.³⁷⁹

Každý rozsudek nebo usnesení soudu musel obsahovat rozhodnutí o závazku k náhradě nákladů soudního řízení se stanovením jejich výše. Proti takovému stanovění nákladů řízení byl možný opravní prostředek v podobě rekursu. Veškeré náklady řízení byl zpravidla povinen uhradit ten, kdo prohrál spor, nebo v jehož prospěch se konalo nesporné řízení.³⁸⁰ V případě, že řízení skončilo marně, náklady uhradil stát, ve všech ostatních případech některý z účastníků. Náklady zahrnovaly veškeré výdaje, které soudu provedením řízení vznikly (cestovné, hotová vydání, diety, svědečné, znalečné, doručné, inzerční a poštovní poplatky, náklady na zřízení opatrovníka atd.), a všechny osobní útraty účastníků řízení (zejména cestovní útraty, náhrada za ztrátu času, pokud musel účastník přijít osobně k soudu).³⁸¹ Právní řád první ČSR umožňoval udělit tzv. právo chudých³⁸² v případě, že strana nemohla uhradit náklady řízení. Povoláním práva chudých získala pro určitý soudní spor osvobození od kolků a jiných státních poplatků, od povinnosti složit jistinu za náklady sporu a další náklady soudního řízení.³⁸³

³⁷⁷ O obsahu rozsudku viz § 404 a násl. c. ř. s.

³⁷⁸ §§ 390 – 396 c. ř. s.

³⁷⁹ §§ 425 – 428 c. ř. s.

³⁸⁰ §§ 40 – 41, 52 – 55 c. ř. s.

³⁸¹ Zák. č. 100/1931 Sb. z. a n., § 11, viz též § 42 c. ř. s.

³⁸² Právo chudých mohlo být soudem uděleno na základě žádosti, která musela být podána písemně a musela obsahovat doklad (vydaný obecním úřadem) o majetkových poměrech strany (příjmy, vyživovací povinnost) a výslovné potvrzení, že nemůže uhradit náklady soudní rozepře.

³⁸³ §§ 63 – 65 c. ř. s.

Každé rozhodnutí soudu muselo být předepsaným způsobem publikováno. Stalo se tak jeho vyhlášením na závěr soudního jednání. Prohlášený rozsudek (usnesení) musel být doručen každé straně v písemném provedení, jen v případě nepatrných sporů (jejichž hodnota nepřesahovala 300 Kč) byl rozsudek prohlášen stranám ústně. Proti takovému rozsudku bylo přípustné odvolání pouze pro zmatečnost.³⁸⁴ V některých případech (především v exekučním řízení, např. dražební vyhlášky) byla předepsána také publikace soudního rozhodnutí na úřední desce soudu nebo obecního úřadu, v novinách nebo v k tomu určených úředních listech.

9. 1. 5. Opravné prostředky

Podstatou opravného řízení je zejména zajištění záruky, že soudy rozhodovaly v souladu se zákonem. Jeho účelem bylo zajistit správný a jednotný výklad zákona a zkvalitnit práci soudů.³⁸⁵ V případě, že jedna ze stran soudního řízení nebyla s rozhodnutím soudu spokojena, mohla – dovozoval-li to zákon, uplatnit právo opravného prostředku. Opravným prostředkem lze chápat podání, jímž procesní strana napadá vydané soudní rozhodnutí.³⁸⁶ Je však třeba rozlišovat opravné prostředky řádné a mimořádné.

Řádné opravné prostředky směřovaly proti rozhodnutím, která ještě nenabyla právní moci. Podle způsobu soudního rozhodnutí a druhu procesního řízení lze rozlišovat řádné opravné prostředky: odvolání (proti usnesení nebo rozsudku), rekurs (proti usnesení), zmateční stížnost a v trestním řízení také stížnosti proti rozsudkům první stolice, jež byly vyneseny v přelíčení konaném v nepřítomnosti obžalovaného, a stížnosti do výroku o náhradě nákladů řízení.

Mezi mimořádné opravné prostředky patřily zejména: dovolání (napadnutí pravomocného rozhodnutí odvolacího soudu), žaloba pro zmatečnost (pro závažné vady v řízení), žádost o obnovu řízení³⁸⁷ ukončeného rozsudkem nebo usnesením, a žádosti o návrat v předešlý stav.

Proti rozsudkům a usnesením vydaným Okresním soudem v Hradci Králové v první instanci tedy bylo možné podat odvolání nebo rekurs, přičemž odvolací lhůta trvala 14 dní a začala pro každou stranu doručením písemného rozsudku (ve věcech nepatrných

³⁸⁴ §§ 414, 452 c. ř. s.

³⁸⁵ Kateřina BYSTRIANSKÁ, *Delikty krádeže v soudní praxi Krajského soudu Plzeň v letech 1929 – 1938*, diplomová práce, PF ZČU 2005, s. 25

³⁸⁶ http://iuridictum.pecina.cz/w/Opravn%C3%BD_prost%C5%99edek

³⁸⁷ Žaloba pro zmatečnost a obnovu řízení, § 529 c. ř. s.

prohlášením rozsudku) nebo usnesení.³⁸⁸ Odvolání bylo podáno odevzdáním odvolacího spisu procesnímu soudu první stolice.

Odvolací senát soudu druhé stolice (KS HK) rozhodl o odvolání usnesením v neveřejném zasedání, přičemž mohl odvolání odmítnout, původní rozhodnutí zrušit a jednání vrátit soudu první stolice, rozsudek (usnesení) zrušit pro zmatečnost nebo rozsudek opravit nebo potvrdit.³⁸⁹ Rozhodnutí o odvolání proběhlo vydáním usnesení odvolacího soudu.³⁹⁰ Proti rozhodnutím odvolacích soudů byl přípustný opravný prostředek dovolání (revise), avšak jen v případě, že sporný předmět, o němž bylo rozhodnuto, převyšoval hodnotu 2000 Kč. Dovolání bylo podáno odevzdáním dovolacího spisu procesnímu soudu první stolice, a sice ve lhůtě 14 dnů od doručení odvolacího nálezu. Rovněž dovolací soud rozhodl v neveřejném hlasování. Mohl rozsudek odvolacího soudu potvrdit nebo zrušit. Jestliže prohlásil rozsudek odvolacího soudu za zmatečný nebo jej zrušil, byla věc vrácena odvolacímu soudu. Pokud byla nalezena zmatečnost vzniklá již v první instanci, byla věc projednána opět soudem první instance.³⁹¹

9. 2. Vymezení okruhů působnosti Okresního soudu Hradec Králové

Okresní soud v Hradci Králové působil výhradně jako soud první instance. Byly mu přikázány záležitosti, které svou povahou vyžadovaly jednodušší a rychlejší vyřízení, a spory, jejichž předmět nepřesahoval hodnotu 5 000 Kč. Šlo především o spory vzniklé ze vztahů nájemních, pachtovních³⁹², námezdních³⁹³ a služebních³⁹⁴ nebo o spory o uznání otcovství³⁹⁵ a plnění vyživovací povinnosti. Před okresní soudy patřila v nesporných věcech řízení o poručenství a opatrovnictví, o pozůstalosti³⁹⁶, dobrovolném rozvodu, prohlášení za mrtvého atd. OS HK působil jako soud knihovní, vedl tedy pozemkové

³⁸⁸ § 464 c. ř. s.

³⁸⁹ § 473 c. ř. s.

³⁹⁰ § 499 c. ř. s.

³⁹¹ §§ 502, 505, 509 c. ř. s.

³⁹² Např. SOkA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 791/22 a C II 792/22

³⁹³ Např. SOkA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 1027/22

³⁹⁴ Např. SOkA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 795/22 a SOkA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 831, sign. C II 155/23

³⁹⁵ Např. SOkA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 361/22, C II 385/22 a C II 1110/22

³⁹⁶ Okresní soud v Hradci Králové sepisoval také ústní poslední pořízení a přijímal písemné testamentsy.

knihy³⁹⁷ a agendu s tím spojenou (sporná i nesporná řízení). Zároveň byl soudem exekučním, mohl povolovat a vykonávat exekuce. V trestním řízení rozhodoval především v málo závažných případech, jako byly přestupky, drobnější krádeže, podvody, zpronevěry apod., při kterých nebyla způsobena škoda větší než 2 000 Kč. V době první ČSR představovaly velkou část trestněprávní činnosti OS HK případy tiskových deliktů. Okresní soudy mohly také spolupůsobit při přípravném řízení vedeném krajským soudem pro zločiny a přečiny (viz kap. 5. 6. 1.).

Agenda okresního soudu byla rozdělena na následující obory působnosti, jejichž spisy byly evidovány v těchto rejstřících (ke každému rejstříku byl veden index):

Tabulka č. 3. Rozdělení agendy OS HK 1898 – 1923 a označení příslušných rejstříků

CIVILNÍ SPISY	
A	Pozůstalostní
C	Občanské spory s výjimkou nepatrných
Cb	Občanské spory nepatrné (bagatelní)
Cm	Příkazní (mandátní) žaloby a spory
E	Exekuční záležitosti
G	Ověřování
Hc	Právní pomoc
K	Výpovědi z nájemních smluv
L	Zbavení svéprávnosti a prodloužení otcovské moci
M	Upomínací věci
Nc	Jinam neodkázané
P	Poručenství a opatrovnictví
V	Prozatímní opatření
UV	Testamenty
TRESTNÍ SPISY	
Hs	Právní pomoc
Ns	Jinam neodkázané
U	Přestupky
Z	Oznámení o zločinech a přečinech

Zdroj: SOKA HK, OS HK, *dílčí inventář, č. pomůcky 1745, č. NAD 326, s. IX*

³⁹⁷ Pozemkové knihy byly vedle knih železničních a horních veřejnými knihami, do kterých se zapisovaly nemovitosti a určité právní poměry těchto nemovitostí se týkající. Historicky navazovaly pozemkové knihy na institut desek zemských. Knihovní zápisy měly do roku 1949 povahu konstitutivní, proto k nabytí vlastnického práva na nemovitosti zapsané v pozemkové knize bylo třeba zápisu v této knize (intabulační princip). Srov. *Slovník českého práva*, 2. díl (P – Z), Praha 2002, s. 797 - 798 (heslo pozemkové knihy)

Ve čtvrtém manipulačním období (1924 – 1949) došlo pouze ke změnám názvů a označení některých rejstříků, označení ostatních civilních rejstříků (neuvedených v následující tabulce) zůstalo stejné.

Tabulka č. 4. Rozdělení agendy OS HK 1924 – 1949 a označení příslušných rejstříků

CIVILNÍ SPISY	
Cd	Právní pomoc
Cn	Spory nepatrné
D	Pozůstalosti (dědictví)
U	Upomínky
V	Výpovědi nájmu
Sl	Testamenty
Cr	Nemocenské pojištění
Cs	Žaloby a spory směnečné
Nc P	Jinam neodkázané pro spisy (P) poručenství a opatrovnictví
K	Konkursy
O	Ověřování podpisů
Pr	Prozatímní opatření
Cpr	Spory pracovní (pracovní soudy)
Cp	Spory pojišťovací (pojišťovací soudy)
TRESTNÍ SPISY	
Ml	Přestupky mladistvých osob
Nt	Jiné (všeobecné) trestní věci, různé
T	Přestupky
Tv	Vyhledávání zločinů a přečinů
Z	Zločiny a přečiny

Zdroj: SOKA HK, OS HK, *dílčí inventář, č. pomůcky 1745, č. NAD 326, s. XI*

9. 2. 1. Občanské spory

Sporné řízení je soudní řízení o dvoustranných právních vztazích. Stranami, mezi kterými soud v tomto řízení rozhoduje, jsou žalobce a žalovaný. Sporné řízení se řídilo několika zásadami: zásadou dispozitivní (soud nemohl zahájit řízení z vlastní vůle ani úřední povinnosti, ale pouze na návrh procesní strany – žalobce), zásadou projednací (soud prováděl pouze důkazy, které navrhly strany), zásadou ústnosti (jako podklad jednání bylo možné použít jen to, co bylo u soudu ústně předneseno) a písemnosti

(všechny procesní úkony stran i soudu musely být protokolovány), dále zásadou volného hodnocení důkazů (soudce vycházel při hodnocení důkazů ze svého přesvědčení) a zásadou veřejnosti řízení.³⁹⁸

Řízení v občanských sporech bylo tedy zahájeno podáním žaloby k soudu. Žaloba musela být podána místně příslušnému soudu a vždy směřovat vůči konkrétní osobě (více osobám), proti níž žalobce požadoval ochranu svých porušených práv. Mohla být pronesena ústně (a protokolována) nebo podána písemně. Kromě udání jmen stran sporu a jejich případného právního zastoupení žaloba obsahovala vyličení skutkové podstaty sporu, ohodnocení předmětu sporu, důkazy k uvedeným skutečnostem a návrh rozsudku. Na úvodní straně žalobního spisu byl uveden počet příloh, přilepeny kolky a případně otištěno razítko právního zástupce žalobce (příklad žaloby viz v příloze č. 20).

Před okresní soud byly (dle § 49 j. n.) přikázány především spory o menší hodnotě předmětu (do 5 000 Kč) a bez ohledu na hodnotu sporu také spory o rušení držby movitých věcí, spory mezi hostinskými, dopravci a jejich zákazníky, spory o určení otcovství a placení výživného, spory vzniklé z pachtovních, nájemních, námezdních³⁹⁹ a služebních poměrů⁴⁰⁰ apod.

Sporná občanská řízení byla u OS HK projednávána v oddělení I. až V. a vedena v rejstřících C (občanské spory s výjimkou nepatrných), Cb (občanské spory nepatrné – bagatelní, od r. 1924 pod značkou Cn), Cm (příkazní žaloby a spory) a od r. 1924 také v rejstřících Cpr (spory pracovní), Cr (spory vzniklé z nemocenského pojištění) a Cs (žaloby a spory směnečné). V občanských právních sporech mohli působit pouze samosoudci, ustanovení (předsedou VZS dle § 5 j. n.) u okresního soudu k samostatnému výkonu soudnictví v daném oboru působnosti.⁴⁰¹

Na základě podané žaloby byli všichni účastníci řízení předvoláni k veřejnému ústnímu jednání (tzv. prvnímu roku), při kterém byla žalovaná strana vyzvána, aby v určité lhůtě (zpravidla 3 týdnů) podala k soudu odpověď na žalobu. Vyjádřit k žalobě (navrhnout její zamítnutí) se žalovaný mohl také přímo během prvního jednání. V případě, že bylo sporné řízení řádně zahájeno, soud během veřejného jednání provedl důkazy navržené

³⁹⁸ http://iuridictum.pecina.cz/w/Sporn%C3%A9_%C5%99%C3%ADzen%C3%AD

³⁹⁹ Dle § 560 a násl. c. ř. s.

⁴⁰⁰ Novou právní úpravu soudnictví ve sporech z poměru služebního přinesl zákon ze dne 4. 7. 1931, č. 131, o soudnictví ve sporech z poměru pracovního, služebního a učebního (o pracovních sodech), jímž byla tato soudní řízení přikázána nově vzniklým pracovním soudům (Pracovnímu soudu v Hradci Králové). Archivní fond Pracovní soud Hradec Králové (1932 – 1950) je uložen v SOA v Zámrsku.

⁴⁰¹ § 14 jedn. ř.

stranami, a sice výpovědí nebo výsledkem svědků, listinami nebo výpisem z pozemkových knih. Důkazy mohly být provedeny také znalci, ohledáním, výsledkem stran nebo mohla být navržena konfrontace stran nebo svědků.⁴⁰² Na základě jednání mohl soudce vydat usnesení v některé dílčí záležitosti nebo celé jednání odročit na jiný termín. V takovém případě byl při dalším veřejném jednání soudcem zopakován dosavadní průběh řízení, provedeny další navrhované důkazy a případně vynesena usnesení v jednotlivých záležitostech nebo o připuštění dalších důkazů.

Soud stanovil také náklady řízení a stranu, která byla povinna je uhradit. V případě, že se této straně nedostávalo potřebných prostředků k jejich zaplacení, mohla zažádat o udělení práva chudých⁴⁰³, které ji od některých poplatků osvobozovalo.

Konečným rozhodnutím soudu ve sporné věci byl rozsudek vydaný jménem Republiky, jako vyjádření rozhodnutí orgánu státu při výkonu státní moci. Zákonem byla stanovena struktura, náležitosti a účinky rozsudku, který měl být doručen (nebo výjimečně vyhlášen při ústním jednání) všem účastníkům řízení. Rozsudek musel obsahovat: označení soudu, jméno rozhodujícího soudce, den a místo vyhlášení rozsudku, označení stran, výrok rozsudku s uvedením zákonných ustanovení, jichž bylo užito, odůvodnění a poučení o opravném prostředku.⁴⁰⁴

Proti rozsudku byl (dovoloval-li to zákon) přípustný opravný prostředek podáním odvolání ke Krajskému soudu v Hradci Králové. V odvolacím řízení již bylo obligatorní právní zastupování sporných stran. V odvolacím spise udal odvolatel jména stran, předmět sporu číslo jednacích rozsudků, který byl v první stolici vydán OS HK. Zároveň uvedl důvody, pro které tento rozsudek napadl (např. pro nesprávné posouzení po stránce právní nebo skutkové, pro kusost řízení⁴⁰⁵) a navrhl způsob vyřízení zrušením rozsudku vydaného v první stolici a způsob úhrady nákladů odvolacího řízení. Krajský soud rozhodl o odvolání vynesemím usnesení, kterým mohl původní rozsudek potvrdit, částečně zrušit (v některých výrocích) a upravit, nebo zrušit a vrátit věc k projednání před soudem první stolice.

⁴⁰² Okresní soud mohl požádat o provedení výslechu svědka nebo důkazu znalcem kterýkoli jiný soud, a to zejména v případě, že bydliště tohoto svědka (znalce) bylo od sídla OS velice vzdáleno. V několika případech žádal OS HK o výslech svědka (znalce) soudy na území Zakarpatské Ukrajiny, Slovenska a výjimečně i v zahraničních státech (např. Bulharsko).

⁴⁰³ Dle nař. m. spr. ze dne 15. 1. 1917, č. 32 ř. z.

⁴⁰⁴ *Slovník českého práva*, 2. díl (P – Z), Praha 2002, s. 1278 – 1279 (heslo rozsudek)

⁴⁰⁵ Např. SOkA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 1070/22; SOkA HK, OS HK, inv. č. 831, kart. 832, sign. C II 417/23

Proti rozhodnutí KS bylo za zákonem stanovených podmínek přípustné dovolání k Nejvyššímu soudu v Brně.

PŘÍKLADY KONKRÉTNÍCH KAUZ

A) *Civilní sporné řízení ve věci žalobce: nezl. Jan Hampl, zast. poručník Josef Vaněk, proti žalovanému: Jan Barták, zast. dr. František Steinfeld, o uznání otcovství a placení alimentů.*⁴⁰⁶

Dne 20. května 1922 podal u OS HK žalobu Josef Vaněk, který byl v řízení čj. P III 40/22⁴⁰⁷ téhož soudu jmenován poručníkem nezletilého Jana Hampla (nar. 8. dubna 1922), nemanželského syna Anny Hamplové. V řízení o uznání otcovství a placení alimentů byl Josef Vaněk právně zastoupen Hugem Kafkou. Při veřejném jednání dne 21. června 1922 byly zjišťovány majetkové poměry žalovaného Jana Bartáka, který byl zaměstnán v královéhradeckých spojených strojárnách, avšak trpěl tuberkulózou a pobíral nemocenskou podporu 201 Kč týdně. Vyslechnuti byli svědkové, kteří uvedli, že se Hamplová během svého těhotenství zmínila, že dítě čeká s rotmistrem Františkem Šafářem. Čsl. pěší pluk Prokopa Velikého č. 4 podal dne 19. září 1922 zprávu, že F. Šafář byl převelen k pěšímu pluku č. 45 ve Velké Sevljuši⁴⁰⁸. Okresnímu soudu v Hustu⁴⁰⁹ byl nařízen výslech svědka F. Šafáře, ten však svědeckou výpověď odepřel. Další veřejné ústní jednání před OS HK se konalo 27. října 1922. Soudce kromě zopakování dosavadních výsledků jednání připomněl, že Anna Hamplová již jedno nemanželské dítě měla, avšak v řízení o uznání otcovství čj. C V 52/19 byla její žaloba zamítnuta. Byli vyslechnuti další svědci (manželé Švábovi) a jako znalec přizván MUDr. Ladislav Tvrzský, který dosvědčil předčasné narození dítěte a přibližně stanovil datum početí. Soudce vyhověl žalobě a vydal rozsudek (27. října 1922 pod čj. C II 361/22-9), kterým byl za otce nezletilého Jana Hampla uznán Jan Barták, a tímto mu uloženo platit k rukám poručníka dítěte výživné 100 Kč měsíčně až do doby, než se bude moci samo živit. Žalovaný J. Barták podal 24. listopadu 1922 prostřednictvím svého právního zástupce F. Steinfelda proti tomuto rozsudku odvolání ke Krajskému soudu v Hradci Králové. Ústní jednání před krajským soudem se konalo dne 10. ledna 1923. Při něm byly znova slyšeny strany a provedeny odvolací důvody. Zástupce odpůrce (žalující strany)

⁴⁰⁶ SOKA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 361/22

⁴⁰⁷ SOKA HK, OS HK, inv. č. 951, kart. 1005, sign. P III 40/22,

⁴⁰⁸ Dnes Vynohradiv, v době první ČSR součástí Zakarpatské Ukrajiny

⁴⁰⁹ Khust, Zakarpatská Ukrajina

tyto důvody vyvrátil a navrhl odmítnutí odvolání. Po neveřejné poradě vynesl předseda senátu KS usnesení (čj. Bc I 202/22-15), kterým původní rozsudek OS ve výroku o uznání otcovství potvrdil, avšak ve výroku o výši placení alimentů změnil tak, že měsíční výživné 100 Kč snížil na 60 Kč. Zároveň stanovil, že žalovaný je povinen uhradit žalující straně polovinu nákladů odvolacího řízení (tj. 117,30 Kč).

Největší část civilně sporné agendy OS HK tvořily spory o určení nebo uznání otcovství a s tím spojené stanovení vyživovací povinnosti a výše alimentů. Často jde o velice jednoduché a poměrně rychle vyřízené kauzy, ve kterých soud určil otcovství nemanželského dítěte na základě provedených důkazů (výpovědi stran a svědků, znaleckých posudků lékařů, případně také listin – rodného a křestního listu dítěte apod.). Snahou žalobce bylo prokázat, že žalovaný měl s matkou dítěte pohlavní styk v době, od níž neuplynulo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dní (méně než 6 a více než 10 měsíců, tj. v tzv. době kritické).⁴¹⁰ Tuto skutečnost žalovaný zpravidla popíral a nezřídka poukázal na špatnou pověst matky dítěte.⁴¹¹

Pokud byl otec dítěte soudně určen, byla stanovena také povinnost platit alimenty. Za tímto účelem byly zjišťovány majetkové poměry žalovaného za součinnosti jeho zaměstnavatele nebo příslušného obecního úřadu. Řízení o určení nebo uznání otcovství často navazovalo na nesporné řízení poručenské (téhož nebo jiného soudu), ve kterém byl nemanželsky narozenému dítěti stanoven poručník. Právě poručníkovi (zmocněnému

⁴¹⁰ Výpovědi stran, zapsané v protokolech o ústním veřejném jednání před OS HK ve sporných řízeních o určení otcovství, přinášejí často podrobné popisy okolností početí dítěte, např.: „Anežka Červená, 23 let, katol., svob., dělnice, Librantice, matka žalobce, jsa poučena do přísahy vzata, seznala: Známost se žalovaným měla jsem od 16. 5. do července 1921. Seznámila jsem se s ním dne 16. 5. 1921 ve Výravě, kde byla nějaká muzika. Žalovaný mne doprovázel a obcovala jsem s ním ponejprv ten den na silnici. Druhé obcování stalo se 3. 6. 1921, tehdy byl nějaký sjezd na Pustinách u Výravu. Třetí obcování stalo se v červenci, kdy žalovaný mne doprovázel z Výravu do Librantic. [...] Asi v červenci psala jsem o svém těhotenství žalovanému, ten mi odpověděl, že to není jeho a já ten dopis spálila.“ SOKA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 385/22 (Protokol o veřejném jednání ze dne 12. 9. 1922). V odůvodnění rozsudku ze dne 20. 9. 1932 čj. C III 288/32-13 se uvádí: „Žalovaný seznámil se s Boženou Šerákovou roku 1926, k pohlavním stykům došlo až na jaře 1930, mezi oběma docházelo potom k souložím asi jedenkrát za 14 dnů, což se dalo až do polovice prosince 1930, od kteréžto doby mezi nimi k souložím nedošlo vůbec, poněvadž žalovaný podezíral Boženu Šerákovou z nevěry s Ladislavem Šerákem, jejím bratrancem [...]. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1557, kart. 1050, sign. C III 288/32-13

⁴¹¹ Např. v řízení o uznání otcovství a placení alimentů nezl. Ladislava Cardy proti Josefu Šrámkovi ml. a jeho rodičům Josefovi a Hedvice Šrámkovým. V žalobní odpovědi ze dne 9. března 1931 žalovaní mimo jiné uvádějí: „Arnoštka Cardová [matka dítěte] měla však styky intimní s různými a často nahodilými mužskými, bylo o ní všeobecně známo, že je lehké povahy a že za ní různí lidé docházejí. [...] Po dobu své služby [u Šrámka st.] bydlela ve zvláštní komůrce, kam za ní docházivali večer a v noci různí mužští, tak zejména čeledín od Dvořáků, který ji též nosíval cukroví, pak nějaký šofér, který z Hradce rozvážel tašky, dále nějaký Slovák a různí vojíni, vesměs neznámého jména.“ Cardová tato tvrzení popřela, avšak soud její výpověď nepovažoval za věrohodnou natolik, aby uznal otcovství J. Šrámka k jejímu nemanželskému dítěti, a mezitímním rozsudkem žalobu zamítl. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1556, kart. 1050, sign. C III 172/1931

k vedení sporu o otcovství) byl otec dítěte povinen platit soudem stanovené výživné. V mnoha případech plnilo funkci poručníka Právní ochranné oddělení zemského nalezince v Praze.

B) Civilní sporné řízení ve věci žalobce: Právovárečné měšťanstvo v Třebechovicích, zast. JUDr. Milan Homoláč, proti žalovanému: Josef Vlačíha, zast. JUDr. Miloš Kafka, o 376 370 Kč.⁴¹²

Žaloba byla vzhledem k hodnotě sporu podána ke II. oddělení Krajského soudu v Hradci Králové dne 15. listopadu 1921 (čj. Cg II 629/21). Podle žaloby měl J. Vlačíha od Právovárečného měšťanstva zpachtovaný pivovar v Třebechovicích na základě smlouvy, a sice na období od 7. prosince 1899 do 30. září 1921. Žalovaný tímto převzal do své správy všechny budovy, zařízení a vybavení pivovaru, o něž se měl starat a udržovat je v pořádku. To se však nestalo a sudy ztrouchnivěly a nářadí a další vybavení se staly nepoužitelnými. Podle znaleckých odhadů způsobil tímto J. Vlačíha žalobci škodu 358 370 Kč. Pachtovní smlouvou bylo žalovanému také uloženo vařit a do obchodu odvádět dobré pivo. Několik hostinských mu však pivo vrátilo a přešlo ke konkurenci. Smlouvu porušil také tím, že pivo přestal vařit úplně a svým vlastním povozem svážel pivo z hradeckého pivovaru odběratelům žalobců. Tímto způsobil škodu odhadovanou na 18 000 Kč.

J. Vlačíha ve své žalobní odpovědi ze dne 15. prosince 1921 tato tvrzení popřel a uvedl, že se o svěřené věci pečlivě staral a není pravda, že by byly nepoužitelné. Naopak přikupoval nové vybavení a podal žalobu na Právovárečné měšťanstvo v Třebechovicích ke KS HK (řízení čj. Cg II 565/21, dne 25. února 1922 bylo sloučeno s řízením čj. Cg II 629/21) o zaplacení pivovarního zařízení, které svým nákladem pořídil. Mimo jiné žalovaný uvedl: „Ačkoliv tedy trvám na tom, že jsem vykonal vše, co bylo mojí povinností pro udržení nádob, ačkoliv nádoby vesměs byly v září 1921 při nejmenším v takovém stavu, jako 1. října 1899 přece ještě z opatrnosti, kdyby snad náhodou ohledně nádob [...] tomu tak nebylo, uvádím, že dle § 1111 všeob. obč. zák. mohlo by se jednati o poškození náhodou, kdy zodpovědnost pachtýřova přestává. Touto náhodou a také dle smyslu [pachtovní] smlouvy „vis maior“ byla válka, která zabránila v podobě nejrůznějších nařízení od 15. června 1916 do roku 1921 plný chod závodu. Státní zákaz výroby piva až na 6% předválečné výroby [...] způsobil, že můj pivovar nedostal vůbec žádné výrobní suroviny, takže sudy ležácké a kvasné kádě

⁴¹² SOKA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 791/22

upotřebovány býti vůbec nemohly. [...] To mělo za následek poškození nádob těch, neboť to byl vesměs starý materiál, který, jakmile nebyl v chodu, trpěl. [...] Já sám přestavěl vlastně celý pivovar, z ručního „krcálku“ vytvořil jsem strojní pivovar dnešní. [...] V době válečné a poválečné až do ukončení pachtovního poměru bylo nutno vařit pivo ze syrové řepy, sušené řepy, kukuřice, bramborové moučky, pýru, manioka, melasového cukru “

Dne 27. září 1922 krajský soud v této věci vyslovil svou věcnou nepříslušnost a celé dosavadní řízení prohlásil za zmatečné, neboť šlo dle § 49 čl. 5 j. n. o spor vzniklý z pachtovního poměru, tedy záležitost přikázanou okresnímu soudu. U OS HK byly obě převedeny v podstatě jako jedno řízení (pod čj. C II 791/22 a C II 792/22⁴¹³). K provedení důkazů byla povolána řada svědků a znalců, nejčastěji sládků a bednářů. Dne 30. března 1923 prohlásili žalobce a žalovaný, že ponechávají oba spory jakožto úplně vyrovnané v klidu, čímž došlo ke smíru v řízení. Oběma stranám pak byly doručeny platební rozkazy k úhradě nákladů spojených s vypracováním znaleckých posudků. Protože však žalovaný J. Vlačiha mezitím zemřel, uhradit polovinu soudních nákladů byla povinna jeho manželka Marie Vlačihová jako dědička.

Spisy vedené v občanských sporech jsou vhodným pramenem hospodářských a sociálních dějin. Často obsahují vylíčení sociálních nebo majetkových poměrů jednotlivých stran sporu. Stejně jako v exekučních záležitostech jsou někdy součástí prováděných důkazů ve sporných řízeních odhady nemovitostí a movitých věcí nebo (jako v tomto uvedeném příkladě) přímo inventáře celého vybavení podniku (zde pivovaru). V některých případech poskytují také konkrétní informace o vybavení domácností.⁴¹⁴ Umožňují tak nahlédnout do všedního života těchto lidí, vypovídají o jejich finanční situaci, o kvalitě bydlení a životních potřeb a v neposlední řadě také o cenových relacích jednotlivých položek, které jsou předmětem sporu.

⁴¹³ C II 792/22, sporné řízení Josefa Vlačihy proti Právovárečnému měšťanstvu v Třebechovicích o 167 226 Kč s příslušenstvím.

⁴¹⁴ Některá sporná řízení o vyklizení z bytu nebo např. spor Frimy K. V. Skuherský (továrny na nábytek v Hradci Králové; zast. JUDr. Josef Janků) proti žalovaným Bohumilu a Anně Drábkovým na vrácení nábytku v hodnotě 1 636,50 Kč. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1530, kart. 1038, sign. C I 365/32. Rovněž spor Jana Ježka proti žalované Anně Ježkové pro plnění výměnku poskytuje pohled do běžné domácnosti i jejího hospodářského zázemí. Tamtéž, sign. C I 797/33.

9. 2. 2. Poručenství a opatrovnictví

Rozhodovat o věcech poručenských a opatrovnických náleželo okresním soudům v rámci občanského nesporného soudnictví a u OS HK nebylo ve většině případů přiděleno konkrétnímu oddělení (samosoudci). Pokud to však povaha případu vyžadovala, řešila záležitosti poručenské a opatrovnické zpravidla oddělení č. I a III. Všechny tyto záležitosti byly evidovány v rejstřících označovaných písmenem P (poručenství a opatrovnictví) a NcP (jinam neodkázané záležitosti ve věcech poručenství a opatrovnictví).

Opatrovník je zástupce, který na základě rozhodnutí soudu zastupuje občana, který byl zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost byla omezena. Soud mohl ustanovit opatrovníka také osobě, jejíž pobyt nebyl znám, nebo např. pro déle trvající nepřítomnost. Zvláštním případem bylo ustanovení tzv. kolizního opatrovníka v případě, že došlo ke střetu zájmů zastoupeného a jeho zákonného zástupce. Takový opatrovník byl ustanoven pouze pro dané soudní řízení.⁴¹⁵

Poručenstvím lze rozumět zvláštní druh opatrovnictví pro případ, že nezletilé dítě nemá zákonného zástupce (rodiče zemřeli, nemají plnou způsobilost k právním úkonům nebo byli zbaveni rodičovských práv). Poručník dítě vychovává, zastupuje a spravuje všechny jeho záležitosti místo rodičů. Opatrovnictví nad nezletilými dětmi znamená, že opatrovníkovi je svěřen výkon pouze některých práv a povinností za rodiče.⁴¹⁶

Soud ustanovoval opatrovníka zejména v případech, že nemohl účastník řízení před soudem samostatně jednat, nebyl pobyt účastníka řízení znám, nepodařilo se mu doručit soudní obsílku na známou adresu, nebo byl stížen duševní poruchou nebo mu jiné zdravotní důvody zabránily v účasti na soudním řízení. Ochranný dozor (opatrovník) byl stanoven také v případech dle zákona č. 562/1919 Sb. z. a n. o podmíněném odsouzení, neboť ten, kdo byl podmíněně propuštěn z vězení, musel být po dobu tzv. zkušební doby pod ochranným dozorem opatrovníka.⁴¹⁷ Poručník byl ustanoven nezletilým dítětem, které měly být účastníky soudního řízení a nemohly být zastupovány svými rodiči. Pro účely ochrany práv nezletilých sirotek vedl každý okresní soud sirotčí knihy.

⁴¹⁵ *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 694 (heslo opatrovnictví)

⁴¹⁶ <http://www.epravo.cz/top/clanky/porucenstvi-v-rodinnem-pravu-16804.html>

⁴¹⁷ Viz např. soudní jednání o ochranném dozoru Antonína Trojana z Hradce Králové, který byl podmíněčně propuštěn na svobodu z trestnice pro muže v Kartouzích se zkušební dobou tří let. OS HK stanovil jeho opatrovníkem na tuto dobu inspektora městské policejní stráže, Františka Brzka, který měl soudu pravidelně podávat zprávu o svém svěřenci a oznámit každou vadu, kterou shledal, zejména pokud by se A. Trojan oddával „zahálčivosti, pití a karbanu a vůbec životu nezřízenému“. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1603, kart. 1076, sign. P I 166/25

Všechna jednání ve věcech ustanovení poručníka nebo opatrovníka byla zahájena písemným podáním, ústní žádostí stran nebo přímo soudem z moci úřední.⁴¹⁸ Náklady spojené s ustanovením opatrovníka ve sporném občanském řízení byla povinna uhradit strana, jejíž procesní úkon dal příčinu k soudnímu řízení.⁴¹⁹

Při poručenském soudním řízení mohl spolupůsobit obecní úřad zejména při podávání návrhů na jmenování poručníků a opatrovníků nebo mohl podávat soudu oznámení v případě, že byly ohroženy zájmy poručenců chováním jejich zákonných zástupců (špatným zacházením, zanedbáváním, ohrožením poručencova jmění špatným hospodařením apod.).⁴²⁰

Zájmy a práva poručenců byly zákonnými normami speciálně ošetřeny a podléhaly zvláštnímu režimu. Např. výměry, kterými se schválila jednání nebo smlouvy ujednané za poručence, musely být vyhotoveny vždy písemně. Sňatek poručence musel povolit soud, a to na základě souhlasu poručníka a prošetření finančního zajištění, osobních vlastností a poměrů budoucího manžela. Soud za součinnosti poručníka dbal o hmotné zájmy poručence, mohl rozhodovat o způsobu uložení jeho jmění např. zakoupením nemovitosti, nákupem čl. státních dlužních úpisů, vkladem u čl. spořitelny nebo uložení v hromadných sirotčích pokladnách. O majetku poručenců vedl soud účty. Při správě poručenských záležitostí musel soud dbát především na to, aby byla tato správa vždy účelná a poručenci prospěšná. V okamžiku, kdy poručenec nabyl zletilosti, provedl soud konečné vyúčtování a na požádání mu je s veškerými doklady předal. Předáno mu bylo také veškeré jeho jmění, které dosud náleželo správě soudu nebo poručníka.⁴²¹

PŘÍKLAD KONKRÉTNÍ KAUZY

A) *Civilní nesporné řízení o zbavení svéprávnosti Václava Lankaše z Roudničky a o ustanovení opatrovníka.*⁴²²

Dne 24. listopadu 1925 se k OS HK dostavil vdovec Josef Lankaš (rolník z Roudničky) se žádostí, aby byl jeho syn Václav (nar. 1897) prohlášen za slabomyslného a zbaven svéprávnosti. Jako důvody uvedl, že je od malička slabomyslný, nemá paměť, nemůže pochopit nejjednodušší věci a nemohl chodit do školy až do osmého roku. Pak sice chodil

⁴¹⁸ § 185 nesp. pat.

⁴¹⁹ §§ 8 – 10 c. ř. s.

⁴²⁰ Výn. m. spr. ze dne 6. 10. 1901, č. 20 267

⁴²¹ §§ 188 a násl. nesp. pat.

⁴²² SOKA HK, OS HK, inv. č. 1604, kart. 1077, sign. P I 12/26

nějaký čas do školy, avšak psát ani číst se nenaučil. Není způsobilý k žádné těžší práci a nelze se na něj spolehnout. Dále Josef Lankaš uvedl, že je jeho syn Václav nemajetný, kromě podílu, který má dostat po zemřelé matce. V téže době totiž probíhalo pozůstalostní řízení rovněž u OS HK (čj. D I 324/25) po Marii Lankašové, která zemřela 7. srpna 1925. Shodnou výpověď poskytli také sourozenci Václavovi, sestry Marie a Antonie Lankašová a bratr Jaroslav Lankaš. K podání svědectví byl vyzván i starosta obce Roudničky, František Moravec, který dne 5. prosince 1925 u OS HK tvrzení Josefa Lankaše potvrdil. V řízení vedeném pod čj. L I 16/25 (o zbavení svéprávnosti) bylo provedeno lékařské vyšetření duševně chorého. MUDr. Robert Graus vyhotovil odborný posudek, který byl dne 14. ledna 1926 doručen soudu. V posudku lékař uvádí, že vyšetřovaný Václav Lankaš „neví, kdy a kde se narodil, [...] číst, psát, počítat neumí. Udává, že má dva bratry, Karla a Rudu, ač ve skutečnosti má 4 bratry. „Učil jsem se pást krávy“, odpovídá na otázku, co dělá a jaké má zaměstnání. Čas nerozeznává, peníze nezná, ani kovové ani papírové; měsíce a dny neumí ve správném pořadí, „Otče náš“ plete. Hledí bez zájmu před sebe, usmívá se bez příčiny. [...] Na základě vyšetření jest dlužno prohlásiti, že u něho jedná se o vrozenou slabomyslnost.“

Dne 21. ledna 1926 vydal OS HK usnesení, kterým zbavil Václava Lankaše svéprávnosti⁴²³ pro slabomyslnost a ustanovil opatrovníkem jeho otce⁴²⁴ Josefa Lankaše.

V uvedené kauze bylo spojeno několik řízení najednou: Řízení o ustanovení opatrovníka, vedené pod čj. P I 12/26, řízení o zbavení svéprávnosti pod čj. L I 16/25 a o projednávání pozůstalosti čj. D I 324/25, z čehož vyplývá, že projednání poručenství a opatrovnictví v mnoha případech souviselo s ostatními okruhy působnosti OS HK a často bylo i jejich součástí. Spisy – ač různých typů soudního řízení – týkající se týchž osob byly připojovány k sobě nebo byly úředně ověřené opisy listin zakládány do všech ostatních spisů, které se téže věci týkaly. Ve spise čj. P I 12/26 je proto možné nalézt lékařský posudek o zdravotním stavu Václava Lankaše pro účely zbavení svéprávnosti (vedené v rejstříku L) nebo odevzdací listinu vydanou v rámci pozůstalostního řízení (rejstřík D)

⁴²³ Zbavení svéprávnosti se řídilo cís. nařízením ze dne 28. 6. 1916, č. 207 ř. z. Podle § 3 kdo byl zbaven svéprávnosti, je roven – co do způsobilosti jednat – dítěti před dokonáním sedmým rokem. K péči o osobu a o jmění člověka zbaveného svéprávnosti ustanovuje se opatrovník.

⁴²⁴ Byl-li člověk zbavený svéprávnosti pod otcovskou mocí, opatrovníkem musel být stanoven otec. Ačkoli tedy Josef Lankaš navrhoval jako opatrovníka svého syna Jaroslava Lankaše, byl sám jako otec opatrovníkem ustanoven. Srov. zák. č. 207/1916 ř. z., § 7

apod.⁴²⁵ V případě dědictví byly podíly poručenců převzaty přejímatelem pozůstalosti se závazkem k vyplacení podílů poručence nebo zapsáním zástavního práva tohoto poručence na převzaté nemovitosti.⁴²⁶

Spisy poručenské a opatrovnické vypovídají zejména o majetkových poměrech jednotlivých účastníků řízení, o sociálním a materiálním zázemí nezletilých dětí a o finanční situaci rodin. Opatrovníci museli podávat pravidelné zprávy soudu o svých svěřencích, ve kterých popisují jejich rodinné poměry, finanční zabezpečení, udávají místo jejich pobytu a jeho změny a obecně hodnotí jejich společenské chování. V poručenských záležitostech byla sledována především otázka rodinného zázemí, vyživování a ošacení dětí a zdravotní a výchovné péče o ně.

9. 2. 3. Pozůstalosti

Nesporné řízení o pozůstalosti na základě dědického práva reguluje přechod práv (zejména majetkových) ze zůstavitele na druhou osobu (dědice). Příslušným k projednávání pozůstalosti byl okresní soud, u kterého měl zemřelý svůj obecný soud ve věcech sporných.⁴²⁷ Tento pozůstalostní soud rozhodoval o všech otázkách vyskytujících se při projednání pozůstalosti. Pořídil úmrtní zápis a učinit všechna neodkladná opatření o pozůstalosti však mohl také okresní soud, v jehož obvodu zůstavitel zemřel, tedy soud jiný než pozůstalostní.⁴²⁸

Pozůstalostní řízení nebyla přidělována konkrétnímu oddělení soudu (samosoudci), pouze složitější kauzy vedlo u OS HK některé z jeho oddělení (I. – III.). Všechny záležitosti týkající se dědictví byly vedeny v rejstříku A, v manipulačním období 1924 – 1949 byl rejstřík pozůstalostí označován písmenem D. Soud přijímal a evidoval také testamenty (poslední pořízení), a to v rejstříku označovaném UV, od roku 1924 v rejstříku SI (seznam listin). Z každého testamentu byl vyhotoven úředně ověřený opis, který byl připojen k pozůstalostním spisům.⁴²⁹

⁴²⁵ Poručenské a opatrovnické záležitosti často souvisely také s řízením exekucním nebo občanským sporným o uznání otcovství. Viz např. řízení o ustanovení poručníka nezl. Jiřiny Součkové (nar. 1925), SOkA HK, OS HK, inv. č. 1603, kart. 1077, sign. P I 170/25. Ve sporech o uznání otcovství a placení alimentů se poručník jako zástupce nezletilého žalobce vyskytuje téměř ve všech případech. K rukám poručníka bylo také výživné placeno.

⁴²⁶ Srov. § 199 nesp. pat.

⁴²⁷ § 105 j. n.

⁴²⁸ §§ 27 – 28 nesp. pat.

⁴²⁹ § 68 nesp. pat.

K přenesené působnosti obcí patřila evidence úmrtí, o nichž podávaly zprávu příslušnému okresnímu soudu.⁴³⁰ Na základě oznámení o úmrtí vyslal OS HK notáře (soudního komisaře), aby sepsal úmrtní zápis. Pořídil tento zápis mohl také starosta obce jako soudní vyslanec.⁴³¹ V úmrtním zápise muselo být uvedeno jméno, příjmení, zaměstnání, věk, náboženství, rodinný stav, domovská příslušnost a bydliště zemřelého. Dále den a místo úmrtí, jméno případné pozůstalé manželky, zletilých a nezletilých dětí (v případě nezletilých také zákonného zástupce) a ostatních nejbližších příbuzných a dědiců. Následovala poznámka o případné závěti, dědické smlouvě, darování, svatební smlouvě apod. listinách, které měly vliv na projednání pozůstalosti a musely být k úmrtnímu zápisu přiloženy. Uvedeny byly také další skutečnosti týkající se právních a majetkových poměrů zemřelého (zda byl ustanoven poručníkem, vedl účty o úředních penězích, požíval příjmy z veřejných pokladen nebo fondů, jaké měl jmění a v čem spočívalo s přibližným odhadem ceny nemovitostí, movitých věcí, pohledávek, cenných papírů a vkladních knížek a sepsáním všech dluhů zemřelého).

Pořízení zápisu o úmrtí museli být přítomni dva svědci. Soudní komisař provedl přímo na místě také šetření o poměrech, které měly význam pro projednání pozůstalosti, a bylo-li třeba, pozůstalost zapečetil.⁴³² Zanechal-li zůstavitel poslední vůli⁴³³ na otevřeném papíře, prohlásil ji soudní komisař na místě přečtením před dvěma svědky. Poslední vůle uzavřená nebo zapečetěná byla předložena soudu a o jejím otevření a prohlášení za přítomnosti soudce a zapisovatele sepsán protokol.⁴³⁴ V případě, že zemřelý zanechal více posledních pořízení, musela být prohlášena všechna.

Na základě úmrtního zápisu a případně i poslední vůle určil soud opatření, která bylo nutné učinit k zajištění a správě pozůstalosti. V případě, že zemřelý nezanechal žádné jmění, pozůstalost nebyla vůbec projednávána. Jinak byli dle zákonné posloupnosti nebo z poslední

⁴³⁰ Nař. m. spr. z 28. 6. 1850 č. 256 ř. z., §§ 2 - 3

⁴³¹ Např. v projednání pozůstalosti po Františce Horákové úmrtní zápis provedl dne 16. 4. 1918 starosta obce Nepesice. SOKA HK, OS HK, inv. č. 881, kart. 881, sign. A III 123/18. Úmrtní zápis k projednání pozůstalosti po Františku Havlovi pořídil starosta Výravy, viz dále. SOKA HK, OS HK, inv. č. 882, kart. 881, sign. A III 54/19

⁴³² § 38 nesp. pat.

⁴³³ Poslední vůle (poslední pořízení) je pořízení (jednostranný právní akt fyzické osoby), kterým zůstavitel postupuje své jmění nebo jeho část jedné nebo více osobám pro případ svého úmrtí. Poslední pořízení, v němž je ustanoven dědic se nazývá závětí (testamentem). §§ 552 – 553 ABGB. V dnešní praxi se však často užívá obou termínů rovnocenně, aniž by byl jejich význam rozlišován. Srov. *Slovník českého práva*, 2. díl (P – Z), Linde, Praha 2002, s. 1340 (heslo závět)

⁴³⁴ § 41 nesp. pat., srov. projednání pozůstalosti po Františku Fišerovi, gymnaziálním profesorovi a školním radovi, SOKA HK, OS HK, inv. č. 881, kart. 881, sign. A III 12/18-2

vůle určení domnělí dědicové, kteří byli vyzváni, aby podali dědickou přihlášku.⁴³⁵ Odlišně od dnešní platné právní úpravy existoval v československém (resp. rakouském) právním řádu pojem dědická přihláška, kterou se dědic aktivně přihlásil o své dědické právo. Pokud tuto přihlášku soudu nepodal, nepřihlíželo se k němu jako k dědici.⁴³⁶ Smrt zůstavitele znamenala pro budoucí dědice pouze nápad dědictví (tzv. delaci dědictví), nikoli jeho nabytí, jako je tomu dle nyní platného občanského zákoníku.⁴³⁷

Bylo-li toho třeba, mohl soud z moci úřední stanovit opatrovníky zejména dědicům nezletilým a neznámým.⁴³⁸ O každém úmrtním zápisu přijatém OS HK a jeho vyřízení byl (dle § 82 nesp. pat.) vyrozuměn Berní úřad v Hradci Králové, jehož úkolem bylo vyměření pozůstalostních poplatků. Berní úřad si k tomuto účelu vyžádal zapůjčení soudních spisů. Dědictví a velké odkazy připadlé ze zákona nebo z poslední vůle státním pokladnám nebo veřejným ústavům, obci, kostelu, škole, nadaci apod. byly soudem oznámeny zemské politické správě.⁴³⁹

V zákonem stanovených případech (zejména při podání podmíněné dědické přihlášky⁴⁴⁰) bylo nutné provést vyslancem soudu (nejčastěji notářem) za účasti dvou svědků soupis (inventář) pozůstalosti, tedy seznam všeho movitého i nemovitého jmění zůstavitele. Soupis byl vykonán na základě místního šetření v bytě zemřelého s prozkoumáním všech dostupných spisů a listin pozůstalosti se týkajících, ohledáním všech nemovitostí a movitých věcí, výsledkem dědiců a příbuzných a použitím veřejných knih a soudních spisů.⁴⁴¹ Do inventáře byly zahrnuty také cenné papíry, jiné pohledávky a dluhy zůstavitele. Hodnota jmění byla odhadnuta přímo soudním komisařem, pouze na výslovnou žádost dědice nebo soudu byl proveden odhad nemovitosti dvěma soudními znalci.⁴⁴² Zvláštní ustanovení platila pro soupisy pozůstalostí po duchovních (§ 107 nesp. pat.). Vykonaný soupis pozůstalosti byl podepsán všemi přítomnými a odevzdán soudu. Pokud nebyl proveden

⁴³⁵ § 75 nesp. pat.

⁴³⁶ Hana KOBĚRSKÁ, *Nabývání dědictví, rigorózní práce*, PF Masarykovy univerzity 2008, s. 62; srov. s § 120 nesp. pat.

⁴³⁷ Jana HALÍKOVÁ, *Ležící pozůstalost v českém právním řádu – srovnání s rakouskou právní úpravou*, diplomová práce, PF UK, Praha 2009, s. 8

⁴³⁸ §§ 77 – 78 nesp. pat.

⁴³⁹ § 84 nesp. pat., srov. projednání pozůstalosti po Antonínu Boukalovi, faráři v Třebechovicích p. O., SOKA HK, inv. č. 883, kart. 881, sign. A III 143/20

⁴⁴⁰ Dle § 801 ABGB dědic, který se přihlásil k dědictví podmíněně, zavázal se věřitelům zůstavitele jen potud, pokud stačila pozůstalost pro jejich pohledávky.

⁴⁴¹ § 98 nesp. pat.

⁴⁴² §§ 100, 102 nesp. pat.

soupis pozůstalosti, sepsal veškeré jmění, které mělo být předmětem dědictví, sám dědic ve své nepodmíněné (bezvýhradné) přihlášce.⁴⁴³

Všichni domnělí dědicové byli obesláni, aby se dostavili k soudu a předložili doklady jejich dědického práva. Při jednání před soudem, které bylo neveřejné, se měl každý vyjádřit, jakým způsobem se k dědictví přihlašuje, nebo zda se jej chce zříci. Mohli tak učinit ústním prohlášením (které bylo protokolováno) nebo podáním písemně vyhotovené dědické přihlášky.

Na základě testamentu, dědických přihlášek, ujasnění právních vztahů dědiců a vymezení rozsahu pozůstalosti stanovil soud, komu připadne jaký díl této pozůstalosti a jakým způsobem dojde k vyrovnání všech dluhů, závazků (např. pohřebních výloh) a soudních poplatků spojených s pozůstalostním řízením. Přejedání dědictví na dědice byl nazýván odevzdáním pozůstalosti, které prováděl pozůstalostní soud doručením tzv. odevzdací listiny (viz příloha č. 21). Jmění, které zůstavitel zanechal, bylo v období mezi jeho úmrtím a odevzdáním pozůstalosti dědicům nazýváno ležící pozůstalostí.⁴⁴⁴ Všechny úkony potřebné pro vydání odevzdací listiny mohly učinit strany samy nebo je mohly svěřit notáři.

Poté, co byly uhrazeny všechny soudní poplatky, zajistil soud také všechny potřebné úkony spojené s převodem vlastnického práva ze zůstavitele na dědice, především zápisem tohoto práva na nemovitostech do pozemkových knih nebo vyzněním příslušných (finančních a bankovních) úřadů.

PŘÍKLAD KONKRÉTNÍ KAUZY

A) Civilní nesporné řízení o pozůstalosti po Františku Havlovi (rolníku ve Výravě).⁴⁴⁵

František Havel zemřel dne 11. února 1919 ve věku 59 let, nezanechav závěť. Úmrtní zápis byl sepsán 17. února 1919 starostou obce Výravý za účasti dvou svědků. Zemřelý měl manželku Marii Havlovou a 4 děti, Jana, Annu, Josefa a Václava. Protože nejmladšímu synu Václavovi nebylo ještě 24 let, vyžádal si OS HK výpis (udání přesného data narození) z matriky vedené farním úřadem v Černilově a Obecní úřad ve Výravě byl vyzván k navržení opatrovníka. Jím byl ustanoven Václav Hojný a poručnící matka Marie Havlová. Součástí

⁴⁴³ § 114 nesporn. pat.; dle § 801 ABGB dědic, který se přihlásil k dědictví bez výjimky, odpovídal všem zůstavitelovým věřitelům za jejich pohledávky, třebas převyšovaly hodnotu pozůstalosti.

⁴⁴⁴ V českých zemích existoval právní institut tzv. ležící pozůstalosti, závislé na podání dědické přihlášky, do roku 1950. Srov. Jana HALÍKOVÁ, *c. d.*

⁴⁴⁵ SOKA HK, OS HK, inv. č. 882, kart. 881, sign. A III 54/19

pozůstalosti po Františku Havlovi byly mimo jiné také nemovitosti. Pro účely odhadu jejich hodnoty byl dožádán Berní úřad v Hradci Králové, aby poskytl výpis z katastru nemovitostí (způsob využití pozemků a jejich výnosy).

Dne 22. července 1919 se konalo jednání (komise) za přítomnosti okresního soudce, starosty obce, znalců, vdovy Marie Havlové a dětí Anny, Josefa a Václava, který byl na svou žádost prohlášen zletilým a svéprávným. Jan Havel – ač obeslán – se k jednání nedostavil a podle § 120 nesp. pat. se pokračovalo v pozůstalostním řízení bez jeho účasti, neboť nepodal (jako ostatní) dědickou přihlášku. Protože zůstavitel nezanechal poslední pořízení, nastala zákonná dědická posloupnost, podle níž byly povolány dědit pozůstalá vdova a děti. Následně bylo přikročeno k sepsání inventáře pozůstalosti a než došlo k jejímu soudnímu odevzdání, uzavřeli dědicové dědickou dohodu, kterou stanovili, kdo převezme do svého vlastnictví jednotlivé nemovitosti a vyplatí ostatním jejich dědické podíly. Během téhož jednání bylo provedeno odevzdání pozůstalosti dědicům. Stanoveny byly jednotlivé dědické podíly a povinnosti plnit závazky na nich váznoucí. Léčebné a pohřební výlohy uhradili dědicové rovným dílem. Usnesením ze dne 2. srpna 1919 rozhodl OS HK o výši soudních komisních výloh (57,59 Kč), jejichž úhradu spolu s dalšími dědickými poplatky (celkem 1249,76 Kč) potvrdil dne 3. ledna 1921 královéhradecký berní úřad.

V pozůstalostním řízení jako projednávání přechodu práv a povinností z osoby zůstavitele na osoby pozůstalé se rozlišovala dvojí posloupnost v určení dědiců, posloupnost zákonná (intestátní) a posloupnost testamentární (na základě testamentu). Obě posloupnosti se vzájemně nevylučovaly a často bylo užito obou, přičemž testamentární byla vždy upřednostněna. Další zásadou dědického řízení byla nutnost přihlášení se k pozůstalosti. Nabývání dědictví bylo spojeno s aktivním projevem vůle dědice pozůstalost přijmout. Dnešní koncepce dědického práva podle občanského zákoníku z roku 1964 nabytí dědictví spojuje s pasivitou dědice a jeho aktivního projevu vůle je třeba pouze k odmítnutí dědictví.⁴⁴⁶ Přijetím pozůstalosti převzal dědic, který podal dědickou přihlášku, kromě vlastnických práv také všechny závazky. Úkolem soudu bylo všechny tyto právní vztahy a závazky zjistit, převést na dědice, a tím splnit vůli zemřelého. Pozůstalostní soudní spisy, obsahující soupisy pozůstalostí spolu s oceněním jednotlivých položek jmění zemřelého, jsou proto vhodným pramenem pro zkoumání majetkových poměrů jednotlivých vrstev obyvatel

⁴⁴⁶ Jana HALÍKOVÁ, *c. d.*, s. 8 – 9, srov. § 460 a násl. zák. č. 40/1964

i jednotlivců. Vypovídají o rodinných vztazích, zdravotním stavu a věku zemřelého, a jako takové by se mohly stát podkladem pro historicko-demografické bádání.

9. 2. 4. Přestupky

Trestní řízení je proces, při kterém orgány činné v trestním řízení zjišťují, zda se obviněný dopustil trestného činu, z něhož byl obviněn, a ukládají mu za to trest.⁴⁴⁷ V řízení trestním byly okresní soudy v I. stolici příslušné k rozhodování o trestných činech nejméně závažných, tj. přestupcích (pokud nebyly zákonem přikázány správnímu úřadu).⁴⁴⁸ Okresní soudy tak řešily činy povahy policejní (překročení příkazu nebo zákazu), i závažnější porušení právního řádu – hl. trestné činy proti majetku – krádeže, podvody, zpronevěry, při kterých nebyla způsobena škoda větší než 2 000 Kč.⁴⁴⁹ Na základě zákona ze dne 17. října 1919, č. 567 Sb. z. a n. (§ 2) působil OS HK také jako soud lichevní. Řízení trestní bylo trojinstanční, proti rozsudku okresního soudu byl možný jeden řádný opravný prostředek, a to odvolání ke krajskému soudu.⁴⁵⁰ Nejvyšší soud rozhodoval o zmatečných stížnostech, které trestní řád připouštěl. Místně příslušným v trestním řízení byl okresní soud, v jehož okrese byl daný trestný čin spáchán.

V trestním řízení platila dle trestního řádu z roku 1873 zásada obžalovací (akuzační princip, bez žalobce není soudce), podle které je stíhání před soudem možné jen na základě obžaloby a pro skutek, pro který mu bylo sděleno obvinění, přičemž soudce proces jen řídí a rozhoduje v něm. Uplatňována byla také zásada ústnosti, veřejnosti a zásada „ne bis in idem“, tedy nikdo nesmí být odsouzen a potrestán dvakrát za stejný trestný čin. Pravomocně skončené trestní řízení zakládalo překážku dalšího obvinění.⁴⁵¹ V průvodním řízení byla uplatňována zásada vyhledávací (soud musel vyčkat na návrh žalobce, aby mohl zahájit řízení, a musel zjišťovat pravdu všemi prostředky, které pokládal za nutné a účelné), zásada materiální pravdy (trestní řízení má směřovat ke zjištění skutečnosti), zásada přímosti a ústnosti (soud mohl přihlížet jen k důkazům před ním provedeným) a zásadu volného

⁴⁴⁷ http://iuridictum.pecina.cz/w/Trestn%C3%AD_%C5%99%C3%ADzen%C3%AD

⁴⁴⁸ Trestní zákon č. 117/1852 ř. z. dělil trestné činy na zločiny, přečiny a přestupky, a řízení o nich náleželo soudům (pouze ve stanovených případech řešily přestupky správní orgány). Dnešní právní úprava zná pouze kategorii trestného činu, o němž rozhoduje soud, a kategorii přestupku, o němž rozhoduje správní orgán.

⁴⁴⁹ Vladimír SOLNAŘ, *Trestní soudnictví v Československu*, in: Čs. vlastivěda 5, 1931, s. 412

⁴⁵⁰ § 463 tr. ř.

⁴⁵¹ http://iuridictum.pecina.cz/w/Trestn%C3%AD_%C5%99%C3%ADzen%C3%AD, srov. Václav ŠOLLE, *Trestní soudnictví předběžné v českých zemích*, SAP 1, roč. 12, 1962, s. 111

uvažování důkazů (soud uvážil dle svého přesvědčení průvodní sílu provedených důkazů).⁴⁵²
Srov. kap. 5. 5. 2.

Řízení o přestupcích bylo při OS HK vedeno nejčastěji IV., V. a VI. oddělením a evidováno v rámci rejstříku U, od roku 1924 v rejstříku T, přičemž vyčleněny byly přestupky mladistvých osob, evidované v rejstříku Ml. V trestních věcech působili samosoudci oprávnění samostatně vykonávat trestní soudnictví. Pouze ustanovení o uvalení nebo zrušení vazby muselo být vždy předloženo ke schválení přednostovi okresního soudu.⁴⁵³

Hlavními stranami v trestním řízení byli: obviněný⁴⁵⁴ (o jehož domnělém nebo skutečném trestném činu se řízení vede, v řízení mohl mít svého obhájce), soukromý žalobce nebo státní zástupce⁴⁵⁵ (zastupuje stát a usiluje o odsouzení obviněného) a poškozený (kterému byla trestným činem způsobena majetková nebo nemajetková újma).⁴⁵⁶

Jak již bylo řečeno, v trestním řízení se uplatňovala zásada obžalovací, podnět k obžalobě dal tedy svým návrhem žalobce, jehož funkci zastával soukromý žalobce nebo státní zástupce.⁴⁵⁷ Ten se dovídal o trestných činech z oznámení od jiných úřadů (nejčastěji policejních nebo četnických) nebo z vlastního postřehu. Sepisoval obžaloby a řídil trestní řízení ve stadiu přípravného vyhledávání. Prováděl potřebná zjištění nebo mohl požádat o potřebné informace soud nebo úřady bezpečnostní, s výjimkou výslechu obviněného a svědků, které spadaly do kompetence soudu.⁴⁵⁸ Kromě státního zastupitelství mohl podat obžalovací spis také soukromý žalobce.

Obžalovací spis musel obsahovat označení soudu, u kterého se má konat hlavní přelíčení, jméno žalujícího (s případným právním zastoupením) a obviněného, uvedení trestného činu s výkladem skutkového děje a jmenováním svědků a jiných důkazů a návrh na potrestání a odsouzení obžalovaného. (Příklad trestní žaloby viz v příloze č. 22.)

⁴⁵² Vladimír SOLNAŘ, *c. d.*, s. 407

⁴⁵³ § 13 jedn. ř.

⁴⁵⁴ Za obviněného byl pokládán ten, kdo byl podezřelý z nějakého trestného činu a byla na něj podána obžaloba nebo na něj zavedeno přípravné vyšetřování. Proti obžalovanému bylo vedeno trestní stíhání a nařízeno hlavní přelíčení. § 38 tr. ř., srov. *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 616 (heslo obviněný)

⁴⁵⁵ Státní zástupce byl ustanoven při každém sborovém soudu I. instance (při KS HK), při každém sborovém soudu II. instance působil vrchní státní zástupce a při nejvyšším soudě generální prokurátor. § 29 tr. ř.

⁴⁵⁶ http://iuridictum.pecina.cz/w/Trestn%C3%AD_%C5%99%C3%ADzen%C3%AD

⁴⁵⁷ § 2 tr. ř.

⁴⁵⁸ Kateřina BYSTRJANSKÁ, *Delikty krádeže v soudní praxi Krajského soudu Plzeň v letech 1929 – 1938*, diplomová práce, PF ZČU 2005, s. 21 – 22

Přelíčení se zahajovalo vyvoláním věci (přednesením obžaloby) zapisovatelem, poté přistoupil obžalovaný před soud a na kladené otázky uváděl své jméno, příjmení, věk, rodiště, domovskou obec, stav, zaměstnání a náboženství. Následoval výslech obžalovaného, načež soud přistoupil k tzv. průvodnímu řízení.⁴⁵⁹

Na základě průvodního řízení, při kterém byly při veřejném soudním přelíčení provedeny důkazy (zejména výslechy obžalovaných a svědků), rozhodl soud s přihlédnutím ke všem přitěžujícím i polehčujícím okolnostem o vině a případném trestu obžalovaných. § 263 tr. z. stanovil především tyto přitěžující okolnosti: a) pokračuje-li kdo v trestném činu delší dobu, b) opakuje-li se trestný čin, ačkoli byl pachatel pro stejný přestupek již trestán, c) čím větší je nebezpečí, které lze ze spáchaného činu předvídat, d) čím větší je škoda z trestného činu skutečně vzešla, f) byla-li svedena mládež nebo počestné osoby, h) byla-li dána příčina k veřejnému pohoršení, l) vykonal-li viník více přestupků různého druhu, m) snažil-li se vyšetřování smyšlenými okolnostmi protáhnout nebo zmást. V paragrafu následujícím (§ 264 tr. z.) byly stanoveny okolnosti polehčující, zejména: a) je-li viník věku blízkého nedospělosti, slabšího rozumu nebo zanedbaného vychování, b) pokud vedl dosud bezúhonný život, c) byl-li sveden od jiných, d) jednal-li ze strachu nebo předsudku co do úcty k někomu, e) jednal-li v prudkém hnutí mysli nebo f) byl k tomu pohnut nouzí, k) hleděl-li škodu dle své možnosti napravit, l) když při výslechu z vlastního popudu vyjevil okolnosti takové, jejichž oznámení způsobilo, že škoda, která měla nastat, byla zmenšena nebo odvrácena.

Obecně okolnosti přitěžující podmiňovaly použití vyšší trestní sazby (v horní polovině trestní sazby stanovené zákonem) a okolnosti polehčující naopak nižší sazby, přičemž soud mohl uložit snížený trest v dolní polovině zákonem stanovené trestní sazby. K okolnostem přitěžujícím a polehčujícím OS HK vždy přihlížel a podle toho, které okolnosti převažovaly, trest zmírnil nebo zostřil.⁴⁶⁰

Rozhodnutí soudu bylo učiněno vydáním rozsudku a jeho řádným doručením, přičemž rozlišovány byly tři druhy rozsudků: rozsudek osvobozující (žalovaný jím byl zproštěn obžaloby), rozsudek odsuzující (obžalovaný byl uznán vinným, a rozhodnutí, jímž se soud prohlásil za nepřislušný. V případě odsouzení obžalovaného musel rozsudek obsahovat vyjádření: jakým činem byl obžalovaný uznán vinným s výslovným označením

⁴⁵⁹ Kateřina BYSTRJANSKÁ, *c. d.*, s. 23; §§ 456 – 457 tr. ř.

⁴⁶⁰ Kateřina BYSTRJANSKÁ, *c. d.*, s. 10 – 13

skutkových okolností, podmiňujících určitou trestní sazbu, jaký trestný čin zakládají skutečnosti uznané za dokázané, k jakému trestu se obžalovaný odsuzuje a kterých ustanovení trestního zákona bylo užito. Rozsudek obsahoval také rozhodnutí o uplatňovaných nárocích na odškodnění a o nákladech procesních (příklad rozsudku viz v příloze č. 23).⁴⁶¹ V řízení o přestupcích uložil soud zpravidla peněžitou pokutu⁴⁶² nebo trest odnětí svobody. Soud mohl podle zákona č. 562/1919 Sb. z. a n. odložit výkon peněžitého trestu a trestu odnětí svobody nepřesahující dobu jednoho roku. Pokud se viník během v tzv. zkušební doby osvědčil a choval vzorně, byl jeho trest zrušen.⁴⁶³ Opravným prostředkem⁴⁶⁴ proti rozsudku OS HK bylo podání odvolání ke KS HK. V odvolacím spise musel odvolatel výslovně uvést, kterými články rozsudku se cítí být poškozen.⁴⁶⁵

PŘÍKLADY KONKRÉTNÍCH KAUZ

A) Trestní řízení proti obžalované Marii Křenkové pro spáchání přestupku dle § 1 zákona č. 309/1921 (zák. o útisku).⁴⁶⁶

Dne 9. června 1923 podalo zemské četnické velitelství (stanice v Kuklenách) trestní oznámení státnímu zastupitelství v Hradci Králové, ve kterém udalo, že dne 8. června 1923 oznámil Jaroslav Straka, cihlářský dělník, službu konajícím četníkům, že byl slovně napaden Marií Křenkovou. Stalo se tak 6. června večer, když se Straka vracel z práce, do které navzdory probíhající stávce v cihelně nastoupil. Dělnice Marie Křenková vyběhla z domu čp. 123 s hrnkem v ruce a na Straku spustila: „Zasluhoval byste vy jeden, tento hrnec napasovati na hlavu, když jste práci nastoupil a nás stávkující zradil, ale my si to s vámi stejně srovnáme.“ Když byla Křenková četníky na tento výrok dotázána, sdělila, že jej řekla jen špásem a uvedla, že měli spolu již před čtrnácti dny výstup, při kterém ji Straka ohrožoval nožem.

Státní zastupitelství předalo věc Okresnímu soudu v Hradci Králové. Přípravné řízení i hlavní přelíčení provedlo jeho IV. oddělení a dne 10. července 1923 vydal soud rozsudek,

⁴⁶¹ Kateřina BYSTRIANSKÁ, c. d., s. 23 – 24; srov. § 260 tr. ř.

⁴⁶² Peníze z trestů za přestupky a přečiny připadaly fondu chudých toho místa, kde byl trestný čin vykonán. § 241 tr. z.; srov. trestní řízení proti Karlu Rundštukovi pro přestupek dle § 312 tr. z. (o přestupcích proti veřejným zřízením a opatřením, jež náležejí ke společné bezpečnosti), pokuta 30 Kč připadla fondu chudých obce Librantice. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1026, kart. 1021, sign. U 538/20

⁴⁶³ Zák. ze dne 17. 10. 1919, č. 562 (o podmíněném odsouzení), §§ 1 – 2

⁴⁶⁴ O opravných prostředcích proti rozhodnutí OS v trestním řízení viz kap. 9. 1. 5.

⁴⁶⁵ § 467 tr. ř.

⁴⁶⁶ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1028, kart. 1021, sign. U 518/23

v němž uznal vinu žalované, která chtěla Straku přinutit, aby se připojil ke stávce, čímž se dopustila přestupku útlaku. Byla odsouzena k trestu 24 hodin vězení a úhradě nákladů řízení. Vzhledem k polehčujícím okolnostem (dosavadní zachovalosti a prudkému pohnutí myslí dle § 264 b, c, tr. z.) povolil soud podmíněný odklad trestu se zkušební dobou jednoho roku. Proti tomuto rozsudku se obžalovaná odvolala co do výroku o vině i trestu a veřejný žalobce co do výroku o přiznání podmíněného odsouzení. Krajský soud v Hradci Králové dne 17. listopadu 1923 odvolání vyhověl, rozsudek OS HK změnil a Marii Křenkovou zprostil obžaloby, neboť ve výroku neshledal skutkovou povahu přestupku útlaku.

Slovní napadení bylo oboustranné, a tak Marie Křenková, zast. JUDr. Hugem Kafkou, podala dne 12. července 1923 trestní žalobu k OS HK, ve které navrhla potrestání obžalovaného Jaroslava Straky pro přestupek urážky na cti. Ve svém stručném vylíčení skutkové podstaty uvádí: „Dne 8. června 1923 večer vynadal mi Jaroslav Straka veřejně před více lidmi „kurev a mrch“ [...] a pak mne ještě nemístně nařkl, že jsem já mu nadala.“ OS HK vydal rozsudek v tomto řízení dne 26. července 1923 pod čj. U 650/23-3, jímž uznal Straku vinným pro spáchání přestupku podle § 496 tr. z. (veřejné nadávky nebo zlého nakládání), neboť na schodech soudní budovy v Hradci Králové (tj. veřejně) Marii Křenkové nadával. Byl odsouzen k trestu vězení 24 hodin a úhradě nákladů trestního řízení (včetně nákladů právního zastoupení žalobkyně), avšak dle § 261 tr. z. mu byl trest vězení změněn v pokutu 30 Kč a uložen podmíněčně se zkušební dobou jednoho roku.

Časté případy trestných činů, o kterých OS HK rozhodoval, představovaly právě přestupky ze zákona o útisku (č. 309/1921) nebo §§ 487 – 496 tr. z., tj. přestupky proti bezpečnosti cti.⁴⁶⁷ Přestože se jednalo z velké části o kauzy málo závažné a za jejich spáchání byly ukládány drobné tresty (v podobě jednoho či více dní vězení nebo peněžité pokuty), vypovídají v mnohém o dobové mentalitě lidí, o hodnotě lidské cti a důstojnosti, jaká jí byla přikládána, ale také sociálních problémech, se kterými se obyvatelé první ČSR museli potýkat. Nedostatek práce, vysoká míra nezaměstnanosti a nedostatečné zásobování obyvatel vyvolávaly dělnické stávky a sociální napětí, které nezřídka vyústilo v urážky, nadávky a podobné (nejen slovní) konflikty.

⁴⁶⁷ Viz např. trestní řízení žalobce Františka Hese proti Josefu Novotnému pro urážku na cti. Žalovaný uvedl v dopise určeném biskupskému ordinariátu v Hradci Králové (resp. biskupovi Karlu Kašparovi), že „uváděný Hes byl trochu napilý, což u něho nebývá řídkým“. Dne 8. dubna 1924 OS HK byl obžalovaný, který nemohl tušit, že přijde dopis do rukou dalším lidem (stane se veřejným), zproštěn obžaloby. V odvolacím řízení byl rozsudek první instance dne 26. června 1924 potvrzen. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1029, kart. 1021, sign. U 469/23

Uvedená kauza dokládá také obžalovací princip prvorepublikových soudů, a to v odvolacím řízení před KS HK. Ten ve svém usnesení⁴⁶⁸ ze dne 17. listopadu 1923 uvádí: „Soud odvolací [...] neshledává skutkovou podstatu přestupku útisku dle §u 1 zákona ze dne 12. srpna 1921, č. 309 sb. z. a n., [...] běží spíše o pouhou nadávku „syčáku“, případně výhrůžku zlým nakládáním, tedy o přestupek proti bezpečnosti cti dle §u 496 tr. z., pro který však Jaroslavem Strakou potrestání obžalované nebylo navrženo.“ Obžalovací spis nenavrhoval potrestání žalované dle uvedeného paragrafu trestního zákona, proto ji soud nemohl pro tento přestupek odsoudit.

B) Trestní řízení proti obžalovaným Jindřichu Teplému a Antonínu Luňákovi pro spáchání přestupku dle § 23 zákona č. 6/1863 (tiskového zákona).⁴⁶⁹

Okresní hejtmanství v Žamberku nařídilo zabavení plakátu „Dělníci a dělnice! Vstupujte do komunistické strany!“ a plakátu „Čtěte a rozšiřujte komunistický tisk“, které byly vylepeny v Žamberku bez zvláštního povolení okresní politické správy a neobsahovaly jméno nakladatele a tiskaře (dle §§ 9 a 23 tisk. zák.). OS HK dne 27. prosince 1921 toto zabavení potvrdil a zakázal další rozšiřování tohoto plakátu. V případě, že by někdo tento zákaz porušil, dopustil by se přečinu a byl potrestán pokutou od 100 Kč do 1000 Kč. Obžalovaným Teplému a Luňákovi, kteří plakáty vylepili, byla uložena pokuta 20 Kč a nález OS HK uveřejněn v Úředním listě Republiky Československé (č. 5, s. 77).⁴⁷⁰

Výrazný podíl v trestních řízeních před OS HK zaujímaly přestupky tiskové. Tiskové právo hrálo důležitou roli v ovlivňování veřejného mínění a bylo nástrojem ochrany občanských práv a svobod. Konfiskační praxe úřadů se v meziválečném období zaměřovala především proti článkům vycházejícím v komunistických listech, a vyzývajících k „třídnímu boji“, v prvních letech Československé republiky také proti německým tiskům, vyzývajícím v době vzniku německých provincií na historickém území českého státu. Později se hlavním problémem staly sudetoněmecké listy v souvislosti s nástupem nacismu v Německu v roce 1933.⁴⁷¹ OS HK vedl evidenci vydávání periodických časopisů s udáním názvu, místa, jména vydavatele, nakladatele a tiskaře.⁴⁷²

⁴⁶⁸ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1028, kart. 1021, sign. U 518/23-12

⁴⁶⁹ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1027, kart. 1021, sign. U 1163/21

⁴⁷⁰ Srov. § 37 jedn. ř.

⁴⁷¹ Lukáš KUČERA, *Působnost Státního zastupitelství v Plzni v oblasti tiskových deliktů v letech 1918 – 1938*, diplomová práce, PF ZČU 2002, s. 97 – 98

⁴⁷² SOKA HK, OS HK, inv. č. 1060, kn. 51

9. 2. 5. Exekuce

Jedním ze základních znaků každé právní normy je, že je pro své adresáty závazná, a že lze její obsah nuceně uskutečnit. Postup, kterým se provádí tato nucená realizace plnění k tomu oprávněnými orgány, je nazýván výkonem rozhodnutí neboli exekucí. Výkon exekuce byl procesními normami⁴⁷³, platnými v době první ČSR, svěřen přímo soudům, zpravidla soudům okresním (tzv. exekučním soudům).⁴⁷⁴ Jako výkonné orgány působili soudní úředníci, úředníci soudní kanceláře nebo zřizenci. Příslušnost soudů byla v těchto případech výlučná, nebyla tedy možná úmluva stran, aby řízení bylo přeneseno na jiný soud.⁴⁷⁵

Exekuční záležitosti vyřizovalo při OS v Hradci Králové zvláštní doručné a exekuční oddělení, závažnější případy byly přiděleny jednomu z oddělení soudu, (zpravidla III. nebo IV.). Výkonnými orgány soudu byli pověřeni zaměstnanci soudní kanceláře (soudní vykonavatelé). Jejich počet kolísal mezi třemi až čtyřmi (např. v r. 1928), v roce 1932 působili u OS HK pouze dva vykonavatelé. Podle zprávy prezidia Krajského soudu v Hradci Králové připadlo v témže roce na jeden pracovní den u soudu celkem 19 exekučních výkonů, takže narůstající agendu mohli dva vykonavatelé jen stěží zvládnout. Vypomáhali jim proto soudní zřizenci KS HK a státního zastupitelství, aby exekuční řízení úplně neuvázla.⁴⁷⁶

Základ návrhu na nařízení exekuce představuje platný exekuční titul, tedy skutečnost, kterou je určen vymáhaný závazek. Exekučním titulem mohly být rozsudky (vydané ve sporném řízení), usnesení a výměry civilních soudů, platební rozkazy (vydané v řízení rozkazním a směnečném), soudní výpovědi smlouvy nájemní nebo pachtovní (o nemovitostech), smíry (učiněné před soudy civilními i trestními), soudní usnesení vydaná v konkurzním řízení, nálezy trestních soudů (o nákladech trestního řízení nebo o soukromoprávních nárocích), usnesení a rozhodnutí civilních i trestních soudů, která ukládala stranám (jejich zástupcům) peněžité tresty, rozhodnutí vydaná správními úřady nebo jinými veřejnými orgány, též rozsudky živnostenských soudů, platební příkazy a výkazy nedoplatků (přímých daní, přírážek), vykonatelné notářské spisy, platební výměry

⁴⁷³ Základní právní normu pro exekuční řízení v době první ČSR představoval exekuční řád, zák. č. 79/1896 ř. z., který byl 19. 1. 1928 upraven exekuční novelou č. 23/1928 Sb., a všeobecná ustanovení civilního soudního řádu (Zák. č. 113 ř. z. ze dne 1. 8. 1895; o stranách, řízení, ústním jednání, o důkazu, provádění důkazů, jednotlivých průvodních prostředcích, soudcovských usneseních a o opravném prostředku rekursu).

⁴⁷⁴ Odlišně od dnešní praxe, kdy soudy pověřují výkonem exekuce soukromé soudní exekutory (instituce zřízené dle zák. č. 120/2001 Sb., exekuční řád), jejichž úkony se považují za úkony exekučního soudu. Ilona SCHELLEOVÁ a kol., *Civilní proces*, Eurolex Bohemia 2006, s. 779 – 781. V současné době se uvažuje o změně zákona (exekučního řádu), která by umožnila soudním exekutorům vykonávat exekuce bez rozhodnutí soudu.

⁴⁷⁵ Zák. ze dne 27. 5. 1896, č. 79 ř. z. (exekuční řád), úvodní poznámky a § 24

⁴⁷⁶ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1300, kart. 1024, sign. Pres/4, 440/32

o pojistném atd. Exekuční řízení tak zajišťovalo výkon rozhodnutí nejen soudů (v řízení sporném i nesporném), ale také všech správních úřadů a orgánů (např. obecních, policejních,...). K zahájení exekuce bylo nutné podání návrhu, avšak výkon sám nastal vždy z moci úřední.⁴⁷⁷

Povolení exekuce příslušelo výhradně civilním soudům (i v případě, že byl exekučním titulem nález trestního soudu), u nichž byl spor zahájen v první instanci a které rozhodly o oprávněnosti nároku věřitele. Zpravidla byly tyto soudy výkonem exekuce také pověřeny.⁴⁷⁸ Podmínkou povolení exekuce bylo jasné udání osoby oprávněného i povinného, předmětu, způsobu, objemu a času dlužného plnění nebo opominutí v exekučním titulu. Právní zastupování jedné ze stran bylo možné jen na základě předložení platné plné moci. Proti povolení exekuce mohly být podány námitky rekusem nebo žalobou.⁴⁷⁹

Jak bylo výše uvedeno, exekučním soudem byl zpravidla soud okresní. Pokud šlo o exekuci na nemovitost zapsanou ve veřejných knihách, místně příslušným byl okresní soud (okresní soud v sídle sborového soudu), u něhož byla vložka o této nemovitosti vedena nebo v jehož obvodu nemovitost ležela. V ostatních případech pohledávek byla místní příslušnost soudu dána obecným soudem dlužníka ve sporných věcech nebo byl exekučním soudem soud, v jehož obvodu se nacházely věci, které byly předmětem exekuce.⁴⁸⁰

Návrh na povolení (nařízení) exekuce musel obsahovat: přesné označení navrhovatele (oprávněného) i povinného, všechny okolnosti podstatné pro určení exekučního soudu, nárok, pro který má být exekuce vedena, exekuční titul, příslušenství pohledávky, označení prostředků, kterými má být exekuce provedena (udání majetku povinného) a označení pravomocného rozhodčího výroku.⁴⁸¹ Soud povolil exekuci vydáním usnesení. (Příklad návrhu na nařízení exekuce je uveden v příloze č. 24.)

Exekuční řízení bylo zahájeno dnem, kdy byla exekučnímu soudu doručena žádost o výkon exekuce, a to u soudu, u kterého bylo v první stolici navrženo povolení exekuce. Ještě před zahájením exekučního řízení (kdy bylo civilním soudem v nesporné věci vydáno

⁴⁷⁷ §§ 1, 16 ex. ř.

⁴⁷⁸ Dle § 6 ex. ř. měl-li dlužník svůj obecný soud ve sporných věcech u několika soudů nebo měla-li být exekuce vykonána ve více soudních obvodech, mohl oprávněný zvolit, u kterého ze soudů chce žádat o povolení exekuce.

⁴⁷⁹ §§ 7, 36 ex. ř.

⁴⁸⁰ § 18 ex. ř.

⁴⁸¹ § 54 ex. ř.

rozhodnutí, avšak nenabylo ještě právní moci nebo nebylo vykonatelné) mohl být povolen výkon exekučních úkonů, tzv. exekuce k zajištění (aby byly zajištěny peněžité pohledávky).⁴⁸²

Jednání během exekučního řízení probíhala zpravidla písemně, o případných ústních jednáních (rocích) byl sepsán zápis s udáním jmen stran a dalších účastníků, obsahu jednání atd.⁴⁸³ Všechna soudní rozhodnutí a opatření v exekučním řízení byla vydávána usnesením.⁴⁸⁴ Proti těmto usnesením byl přípustný opravný prostředek v podobě rekursu se stanovenou lhůtou osmi dnů.⁴⁸⁵

Exekuce mohla být provedena na věci movité i nemovité, a sice zabavením a prodejem movitých věcí⁴⁸⁶ nebo dražbou nemovitosti, nikoli však ve větším rozsahu, než byl nárok označený v návrhu na povolení exekuce a náklady řízení. Zabavení movitých věcí bylo vykonáno soupisem a popisem (tzv. zájemním zápisem) těchto věcí výkonným orgánem exekučního soudu a jejich uschováním⁴⁸⁷ (u soudu nebo jím pověřeného schovatele). Exekucí mohla být postižena také jiná majetková práva (např. výměnky) a různé příjmy povinného (pohledávky ze směnek nebo jiných cenných papírů, důchody a peněžité pohledávky nad 500 Kč), avšak zákonem č. 116/1932 Sb. z. a n. byla vyloučena exekuce na podporu v nezaměstnanosti. Zabavení peněžitých pohledávek bylo provedeno zákazem exekučního soudu, aby poddlužník dlužníkovi platil, čímž nabyl věřitel na této pohledávce zástavního práva. Poddlužník byl povinen se k exekučnímu příkazu vyjádřit, soudu podat prohlášení o výši pohledávky, možnosti jejího vyplacení a o dalších zástavních právech na pohledávce a zabavenou peněžitou pohledávku přikázat k vybrání.⁴⁸⁸ Na živnostenské podniky, tovární závody a provozování obchodů mohla být vedena exekuce nucenou správou, propachtováním nebo prodejem podniku. V případě firmy zapsané v obchodním

⁴⁸² § 370 a násl. ex. ř.

⁴⁸³ § 59 ex. ř.

⁴⁸⁴ Např. usnesení o udělení příklepu, rozvrhové usnesení apod. Viz též § 62 ex. ř.

⁴⁸⁵ § 65 ex. ř.

⁴⁸⁶ Movité věci mohly být prodány také ve veřejné dražbě. Viz § 264, 270 ex. ř. Dle §§ 250 – 251 exekučního řádu nemohly být povinnému zabaveny tyto věci: předměty, jichž se užívá k výkonu bohoslužby církve, šaty, peřiny, prádlo, domácí nářadí, kamna, krby, potraviny, palivo, dojná kráva (nebo podle dlužnickovy volby dvě kozy nebo tři ovce), pokud je těchto zvířat nevyhnutelně třeba k výživě dlužníka a členů jeho rodiny, dále předměty, jichž užívají úředníci, duchovní, advokáti, učitelé, lékaři apod. k výkonu svého povolání, předměty, jichž užívají řemeslníci k výkonu výdělečné činnosti, hotové peníze, které pocházejí z podpory v nouzi (z veřejných peněz nebo fondů), knihy užívané v kostele nebo ve škole, dlužníkův svatební prsten, listiny, osobní spisy a rodinné obrazy, řády a čestné odznaky, protězy, brýle, léky a jiné zdravotnické potřeby. Dle § 290 exekučního řádu (zák. č. 79/1896) byly z výkonu exekuce vyloučeny také tyto nároky: dary z milosti a almužny, chudinské podpory (z nadací a veřejných pokladen), pojistky nemovitostí atd., některé nároky byly nezabavitelné částečně a jen za určitých podmínek, které stanovil § 291 ex. ř.

⁴⁸⁷ §§ 27, 259 ex. ř.

⁴⁸⁸ §§ 294, 301, 303 ex. ř.

rejstříku měl exekuční soud povinnost zajistit, aby byla do obchodního rejstříku zapsána poznámka o povolení nucené správy podniku, jméno správce a veškeré změny provedené následkem exekučního řízení.⁴⁸⁹ Další přípustné způsoby exekuce byly: vyklizením, zřízením nebo zrušením knihovních práv, vymožením činů.

Pro vykonatelnou peněžitou pohledávku mohlo být k návrhu oprávněného zřízeno zástavní právo⁴⁹⁰ na nemovitosti (její části) povinného, které se provedlo vkladem do pozemkových knih, v nichž byl zápis o dané nemovitosti vložen, nebo (v případě nemovitostí ve veřejných knihách nezapsaných) zřízením zástavního práva na nemovitosti popsané soudem na základě výpisu z katastru nemovitostí. Aby byla vykonatelná pohledávka uhrazena z výnosů (užitků a důchodů) dlužníkovy nemovitosti, mohl soud povolit nucenou správu této nemovitosti, jejíž zřízení bylo rovněž vloženo do veřejných pozemkových knih. Soud jmenoval správce⁴⁹¹ a povinnému bylo zakázáno jakékoli nakládání s užitky, podléhajícími exekuci.⁴⁹²

Pro účely exekučního řízení byly výkonné orgány soudu oprávněny prohledat byt dlužníka, směly dát otevřít domovní vrata, zavřené dveře. Pokud tomu nebyl přítomen povinný nebo někdo dospělý z rodiny, měli být přibráni dva důvěryhodní muži jako svědci, případně mohlo být zažádáno o pomoc policie nebo četnictva. O provedených exekučních úkonech sepsal výkonný orgán krátký zápis s udáním data úkonu, jmen zúčastněných osob, předmětu úkonu a popisu podstatných událostí.⁴⁹³ V případě, že mělo dojít k prodeji nemovitých věcí, nařídil soud termín provedení odhadu⁴⁹⁴ a stanovil odhadce (jednoho či více znalců), o čemž byli zpraveni oprávněný i povinný. Jako odhadci prováděli odhad hodnoty nemovitosti a jejího příslušenství nejčastěji odborníci v oboru stavitelství nebo strojírenství a působili po složení přísahy ad hoc

⁴⁸⁹ §§ 341, 342 ex. ř.

⁴⁹⁰ Zástavní právo slouží k zajištění pohledávky pro případ, že dluh, který jí odpovídá, nebude včas splněn s tím, že v tomto případě lze dosáhnout uspokojení z výtěžku zpeněžení zástavy.

<http://www.pravnik.cz/a/242/zastavni-pravo-na-movitych-vecech.html>

⁴⁹¹ Viz též § 169 jedn. ř.

⁴⁹² §§ 87 – 88, 90, 99 ex. ř.

⁴⁹³ §§ 26, 60 ex. ř.

⁴⁹⁴ Dle vládn. nař. ze dne 23. 6. 1933 č. 100 Sb. z. a n., kterým se vydávají předpisy o odhadu nemovitostí v řízení exekučním (odhadní řád).

v jednotlivých záležitostech, nebo byli stálými přísežnými soudními odhadci.⁴⁹⁵ Odhadce mohl být stanoven také na návrh oprávněného nebo povinného.⁴⁹⁶

Na základě znaleckého posudku bylo možné provést dražbu nemovitých věcí. Po stanovení dražebních podmínek (předložených soudu vymáhajícím věřitelem a obsahujících předmět dražby, odhadní hodnotu, jistinu, nejnižší podání a způsob úhrady nejvyššího podání) byl určen termín dražby a vydána dražební vyhláška. Před začátkem dražebního jednání museli všichni zúčastnění dražitelé složit jistinu⁴⁹⁷, která byla uvedena v přehledu dražených věcí. Pokud proti tomu nebyly vzneseny námitky, příklep byl udělen nejvyššímu podání a do osmi dnů vyhotoveno usnesení o příklepu (viz příloha č. 26), které bylo doručeno oprávněnému, povinnému, vydražiteli a zveřejněno na úřední desce soudu.⁴⁹⁸ Ode dne, kdy byl příklep udělen, přešla veškerá práva – tj. všechny důchody a zisky, ale i břemena a placení daní a veřejných dávek – na vydražitele. Nemovitosti a jejich příslušenství však byly odevzdány a nové vlastnické právo vloženo do pozemkových knih, až když vydražitel splnil všechny podmínky dražby.⁴⁹⁹ Jestliže vydražitel včas nezaplatil nejvyšší podání, byla vykonána opětovná dražba na jeho náklady. Tento vydražitel pak ručil i za schodek na nejvyšším podání, kterého bylo dosaženo při opětovné dražbě.⁵⁰⁰

Dražba movitých věcí probíhala obdobným způsobem, avšak v místě, kde se věci nacházely. Odhad hodnoty věcí byl znalci prováděn zpravidla přímo při dražbě a podavatelé nemuseli skládat jistinu. Nejmenší podání muselo být vyšší než polovina odhadní ceny předmětu.⁵⁰¹

O udělení příklepu bylo soudem vyhotoveno usnesení a zahájeno rozvrhové jednání, při kterém byla částka získaná dražbou věcí povinného rozdělena na úhradu

⁴⁹⁵ Jako stálý soudní znalec působil při OS HK také významný královéhradecký architekt ing. Václav Rejchl. Soudní znalci byli u soudu evidováni dle obcí a oborů ve speciálních knihách (knihách soudních znalců), k nimž byly vedeny indexy. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1058 – 1059, kn. 50 a kn. 72.

⁴⁹⁶ Např. v exekučním řízení E 604/1928 ve věci oprávněného: JUDr. Jaroslav Kavalír (advokát v Hradci Králové), proti povinným: Josef Machatý a John A. Jukl (majitelé pily v Plotištích n. L.), pro 35 000 Kč. Na žádost povinných byl stanoven odhadce strojů J. K. Chudý (majitel strojírny v Týništi n. O.). SOKA HK, OS HK, inv. č. 1614, kart. 1095, sign. E 604/28. O působení soudních znalců viz c. ř. s., § 353 a násl.

⁴⁹⁷ Hodnota jistiny v případě dražby nemovitosti musela mít hodnotu minimálně jedné desetiny odhadní hodnoty nemovitosti a jejího příslušenství. § 147 ex. ř.

⁴⁹⁸ § 183 ex. ř.

⁴⁹⁹ § 173 jedn. ř.

⁵⁰⁰ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1613, kart. 1095, sign. E 2144/27, dražební podmínky

⁵⁰¹ §§ 274 – 277 ex. ř. a zák. ze dne 21. 12. 1932 č. 1/1933 Sb., § 1

přednostních a nepřednostních pohledávek věřitelů. Rovněž o výsledku rozvrhového jednání bylo vydáno usnesení.

Náklady exekučního řízení byl zpravidla povinen uhradit dlužník (povinný) vymáhajícímu věřiteli (oprávněnému), o jejich výši a způsobu úhrady rozhodl exekuční soud.⁵⁰² Během exekučního řízení mohl soud ukládat peněžité pokuty nebo uvalit vazbu na základě zatýkacího rozkazu.

PŘÍKLAD KONKRÉTNÍ KAUZY

A) Exekuční řízení ve věci oprávněného: Záložna Vinohradská v Královských Vinohradech, zast. JUDr. Bedřich Jahn, proti povinnému: Josef Eugen Nejedlý pro 500 000 Kč.⁵⁰³

K vymožení pohledávky byl IV. oddělením Okresního soudu v Hradci Králové zvolen způsob exekuce prodejem nemovitosti nucenou dražbou. Exekučním titulem byl směnečný platební příkaz, který vydal Obchodní soud v Praze dne 22. srpna 1927, čj. Ca II 52/27-1. Dne 8. října 1927 byl sepsán protokol o předání nemovitostí povinného do nucené správy Václava Kocourka (úředníka z Kuklen), který byl tímto zavázán předkládat soudu ve stanovených lhůtách vyúčtování hospodaření spravovaných nemovitostí. Za účelem dražby ustanovil soud znalce Jaroslava Nováka pro odhad hodnoty továrních strojů a Josefa Melcra pro odhad hodnoty poloviny továrny čp. 180 a 182 – 289 s příslušnými pozemky. Usnesením ze dne 24. prosince 1927 byly oběma znalcům přiznány odměny za zpracování odhadů, avšak ve snížené míře (5 000 Kč 5 500 Kč), než navrhovali. Proti tomuto usnesení podal právní zástupce oprávněného stížnost (rekurs) ke Krajskému soudu v Hradci Králové. Opravu nebo zrušení usnesení požadovali také oba znalci a domáhali se zvýšení odměny. Stížnosti oprávněného bylo dne 18. ledna 1928 krajským soudem vyhověno a usnesení okresního soudu změněno tak, že byly odměny oběma znalcům sníženy na 4 000 Kč a 4 500 Kč. Dne 3. června 1928 byl Václav Kocourek zproštěn funkce nuceného správce a novým správcem jmenován Prokop Pražák (z Kuklen). V září (1928) byla na návrh právního zástupce oprávněného dle § 28 jedn. ř. celá záležitost předána jinému soudci (jako referentovi) protože dosavadní

⁵⁰² § 74 ex. ř.

⁵⁰³ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1613, kart. 1095, sign. E 2144/27

soudce IV. oddělení r. v. z. s. Jaroslav Kučera urazil zástupce Vinohradské Záložny JUDr. Josefa Reinische a dal tím příčinu pochybovat o jeho nestrannosti.⁵⁰⁴

Dne 26. října 1928 se konala první dražba nemovitostí (ve vl. č. 287, 294, 394, k. ú. Svobodné Dvory, vl. č. 1084, k. ú. Kukleny), které byli kromě sedmi dražitelů přítomni soudce, zapisovatel a vyvolávač. Poté, co byly složeny jistiny, přikročilo se k dražbám jednotlivých nemovitostí, ve kterých dosáhla nejvyššího podání Vinohradská Záložna, celkem částkou 235 000 Kč. Dražba zbylých nemovitostí (ve vl. č. 55, 388 a 517, k. ú. Svobodné Dvory) proběhla 23. listopadu 1929, kdy bylo dosaženo nejvyššího podání 725 000 Kč a příklep udělen firmě Karel R. Müller a spol. v Hradci Králové. V rozvrhovém jednání byly obě částky rozděleny na přednostní pohledávky královéhradeckého berního úřadu, Úrazové pojišťovny dělnické pro Čechy v Praze, Okresní nemocenské pojišťovny v Hradci Králové a pohledávky Vinohradské Záložny. Rozvrhové usnesení vydal Okresní soud v Hradci Králové dne 27. prosince 1929 (od 25. ledna do 3. března 1930 bylo vyvěšeno na úřední desce městského úřadu).

V uvedeném exekučním řízení byl zvolen způsob exekuce prodejem nemovitosti veřejnou dražbou, tedy poměrně účinný a častý způsob v případě vymáhání větších pohledávek. V době meziválečné se v exekučních spisech Okresního soudu Hradec Králové objevuje exekuce provedená dražbou nemovitosti velice často. Jde o důsledek celkové špatné hospodářské situace státu, kdy ceny všeho zboží neustále rostly, mzdy však nikoli. Zvyšovala se také nezaměstnanost obyvatel a jejich zadluženost. Vyloučit však nelze také prosté nevydařené podnikatelské aktivity. Drobné i větší nemovitosti stejně jako celé podniky a továrny končily jako předměty dražeb, aby byly jejich prodejem získány prostředky na uhrazení dluhů, které nezdávka dosahovaly značných částek.

⁵⁰⁴ Věc byla předána nejprve III. oddělení (soudci Kalenskému) a poté zpět IV. oddělení OS HK, do jehož čela byl v září 1928 postaven r. v. z. s. Čermák. Ve svém vyjádření k celé záležitosti soudce Kučera uvádí: „Nechci nijak dotýkati se právní potence zástupce Záložny Vinohradské, p. Dra Karla Reinische, který při jednání těch intervenoval, ale jsem přesvědčen, že on následkem různých, často dost extremních návrhů, na nichž vzdor jejich neudržitelosti, houževnatě trval, byl příčinou, že jednání nemělo žádný hladký průběh. [...] A když Dr. Reinisch mi hrozil trestním oznámením, prohlásil jsem, že důkaz pravdy provedu, že mě to Dr. Jaroslav Kavalír dokáže, a dodal jsem, že když mladý pán přijede z Prahy k venkovskému soudu, že si myslí, že bude vše podle něho se řídit“. Během soudního řízení měl také soudce Kučera pronést na adresu Josefa Reinische: „Pan Dr. Kavalír Vás má již dávno po krk a není také divu, neboť jste při jednání velikým protivou.“ Pak jej ještě nazval v další souvislosti ironicky „milostpánem“. Srov. SOKA HK, OS HK, inv. č. 1278, kart. 1023, sign. Pres/4, 626/28

9. 3. Charakteristika kauz projednávaných Okresním soudem v Hradci Králové

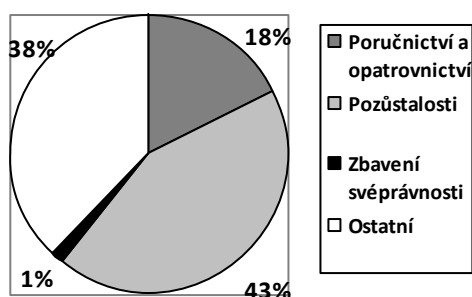
Těžiště působnosti okresních soudů spočívalo na pravomoci občanské (civilní), a to jak sporné, tak nesporné. Nejčastější sporná řízení představovaly spory o uznání (nebo určení) otcovství a placení výživného a spory o menší pohledávky (do 5 000 Kč). Výrazný podíl zaujímaly také kauzy vzniklé ze služebního poměru, nejčastěji žaloby o zaplacení mzdy, spory z důvodu porušení pracovní (příp. také pachtovní, námezdní) smlouvy nebo neoprávněného propuštění ze zaměstnání. Věcná příslušnost soudu ve sporech ze služebního, pachtovního nebo námezdního poměru nebyla omezena předmětem sporu, avšak o skutečně vysoké částky se jednalo spíše výjimečně. Ve sporných záležitostech se objevují také žaloby o vyklizení bytu, uznání služebnosti pozemku nebo o snížení alimentů. Kromě těchto kauz, evidovaných v rejstříku C, patřily mezi sporná řízení také rejstříky Cn (spory nepatrné), Cs (žaloby a spory směnečné), Nc (jinam nepřikázané) a především žádosti a žaloby upomínací (M, od r. 1924 U). Jako příklad uveďme procentuální zastoupení těchto kauz v roce 1930 u III. oddělení OS HK: z celkového počtu 3 434 nápadů představovaly občanské spory 37,2 % (tj. 1 278 kauz), spory nepatrné 14,9 % (tj. 511), žaloby upomínací 43,4 % (1 491), žaloby směnečné 4,5% (154) a jinam nepřikázané kauzy 2,3 % (80). Při podobném přepočtu v případě IV. oddělení (pro rok 1930) dojdeme k téměř totožným výsledkům.⁵⁰⁵

V záležitostech nesporných rozhodoval OS HK zejména o ustanovení poručníka nebo opatrovníka, o zbavení svéprávnosti a o dědických nárocích a předání pozůstalosti. Právě záležitosti pozůstalostní představovaly (vedle řízení evidovaných v rejstříku Nc) zpravidla největší část nesporné agendy. Např. v roce 1930 činil celkový počet nápadů v nesporném řízení ve II. oddělení OS HK 2 088, z toho 42,7 % (tj. 891 kauz) tvořila řízení pozůstalostní, 17,8 % (tj. 371 kauz) poručenská a opatrovnícká, 1,5 % (tj. 31) řízení o zbavení svéprávnosti a 38,1 % (tj. 795) řízení ostatní, vedená v rejstříku Nc.⁵⁰⁶ Oproti jiným typům řízení (trestnímu nebo exekučnímu) se u nesporných záležitostí nevyskytují tak výrazné odchylky v počtu kauz řešených OS HK během jednoho roku. Rozdělení nesporné agendy vyřizované OS HK se příliš neměnilo, jak vyjadřují následující grafy:

⁵⁰⁵ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1298, kart. 1024, sign. Pres/4, 1003/30

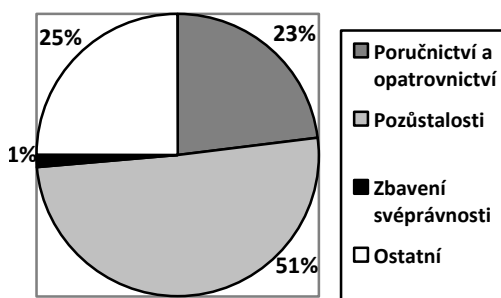
⁵⁰⁶ Tamtéž

Graf č. 1 Rozložení nesporné agendy II. odd. OS HK v roce 1930

Pramen: SOKA HK, OS HK, inv. č. 1298, kart. 1024, sign. Pres/4, 1003/30

Graf č. 2 Rozložení nesporné agendy OS HK v roce 1936

Pramen: SOKA HK, OS HK, inv. č. 1327, kart. 1025, sign. Pres/4, 73/36

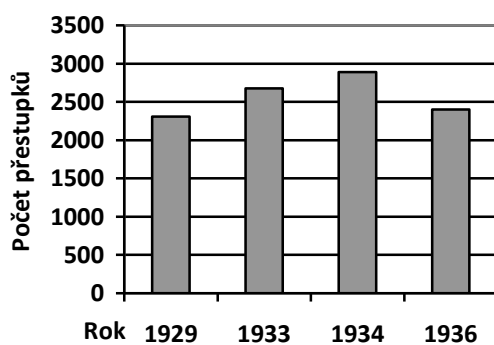
V rámci trestní agendy příslušelo OS HK rozhodovat především v méně závažných případech, o přestupcích. Nejčastěji se jednalo o delikty tiskové (vylepování plakátů, šíření nedovolených tiskovin, které nesplňovaly zákonné náležitosti, zejména označení vydavatele, tiskaře apod.), dále podvody a krádeže. Nezřídka šlo o drobné krádeže potravin, oblečení nebo jiných předmětů nepatrné ceny. Velká část odsuzujících trestů byla uložena podmíněně. Např. v roce 1929 z celkového počtu 948 odsouzených bylo 561 (tj. 59,18 %) odsouzeno podmíněně. V témže roce přibylo u OS HK 2 310 nových případů v trestních věcech přestupků a tento počet každým rokem narůstal.⁵⁰⁷ Celkový úpadek morálky a vzkvétající trestná činnost obyvatel je velice často kritizována v městských pamětních knihách: „V poslední době množí se opět smělé krádeže, jež provádí patrně rafinovaná společnost hostí z laciného kraje. Tak vloupali se zloději zamřížovanými okny do sklepa dvou vil na Denisově nábřeží a ukradli tam petrolej, líh, vejce, ovoce, před tím v jiné vile sádlo,

⁵⁰⁷ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1298, kart. 1024, sign. Pres/4, 1003/30, zpráva Nejvyššího soudu v Brně ze dne 12. 11. 1930 o kontrole provedené u OS HK, s. 3

slepice. S jakým klidem a jistotou ta společnost pracuje, je viděti z toho, že si přinese vlastní nádoby na omastek a láhve na petrolej, plné nádoby vyprázdní a postaví uzavřené na původní místo. Na konec upraví mřížky a vytrhané zámky tak, že krádež není hned patrna. V krátké době několika týdnů spáchány byly také krádeže na nábřeží Elišky Pomořanské.⁵⁰⁸ Jako důsledek předchozích čtyř válečných let a celkové špatné hospodářské situace státu se množily také případy lichvy.⁵⁰⁹

K prudkému nárůstu trestní agendy ve věcech přestupkových došlo zejména v období let 1929 – 1934, kdy jejich počet stoupl z 2 310 (v roce 1929) na 2 678 (v r. 1933) a v r. 1934 až na 2 891 případů za rok. K určité stabilizaci a úbytku trestních případů (na 2 399) došlo až v roce 1936, jak vyjadřuje následující graf:

Graf č. 3 Počet zahájených trestních řízení OS HK o přestupcích

Pramen: SOKA HK, OS HK, kart. 1024 a 1025, sign. Pres

Různé druhy agend OS HK spolu často úzce souvisely a vzájemně se doplňovaly. Např. řízení o uznání otcovství (vedené v rejstříku C) zpravidla navazovalo na řízení o ustanovení poručníka (P). Zbavením svéprávnosti (L) bylo zahájeno ustanovení poručníka nebo opatrovníka (P), řízení exekuční (E) mohlo navazovat na řízení trestní (U, později T) nebo občanské sporné (C) apod.

Jako strany soudních řízení vystupují lidé nejrůznějších sociálních skupin a společenského postavení. Kromě obyčejných dělníků, rolníků, hospodářů a drobných

⁵⁰⁸ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 217 - 218

⁵⁰⁹ Trestného činu, při němž pachatel zneužil něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčeho rozrušení a dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru. *Slovník českého práva*, 1. díl (A – O), Linde, Praha 2002, s. 442 (heslo lichva)

živnostníků se zde objevují také právnické osoby v podobě větších či menších firem⁵¹⁰, společenstev⁵¹¹ nebo bankovních institucí⁵¹², z významněji postavených fyzických osob např. gymnaziální profesor⁵¹³ nebo kníže Jan Schwarzenberg⁵¹⁴. V některých řízeních se jako jedna ze stran objevuje Československá republika, obec⁵¹⁵ v zastoupení starosty a členů městské rady nebo biskup královéhradecký⁵¹⁶.

V mnoha případech – zejména ve sporech o určení otcovství, obecně v civilních sporech nebo v poručenském a opatrovnickém řízení – bylo na žádost některé z procesních stran uděleno právo chudých, čímž byla tato strana osvobozena od povinnosti uhradit některé soudní poplatky (resp. kolky). Podmínkou udělení práva chudých (dle § 65 c. ř. s.) bylo předložení vysvědčení o nemajetnosti.

Proti velké části rozsudků a usnesení OS HK byl uplatněn opravný prostředek podáním odvolání (rekursu) ke KS HK. Ve většině případů bylo rozhodnutí vynesené v první instanci potvrzeno nebo zčásti opraveno. Pouze výjimečně bylo řízení trojinstanční. Jako příklad lze uvést sporné řízení ve věci žalobce: Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, s. r. o., zast. František Hrdina, proti žalovanému: Josef Holeček, zast. František Steinfeld, o 324,52 Kč.⁵¹⁷ Žalovaný podal rekurs proti usnesení KS HK ze dne 10. října 1923 (čj. Bc I 151/23-15), kterým bylo jeho odvolání odmítnuto. Ani Nejvyšší soud v Brně však rekursu nevyhověl a usnesení vynesená v obou instancích potvrdil.

Ve sledovaném období agenda OS HK rychle narůstala, přičemž největší nárůst je zřetelný – jak bylo uvedeno výše – u trestních, dále u sporných a zejména u exekučních řízení. Vzhledem k vysoké nezaměstnanosti, zadluženosti a platební neschopnosti obyvatel přibývalo nařízených exekucí. Počet exekučních řízení stoupl v roce 1931 oproti stavu v r. 1928 o 62,27 % (z 3 528 na 5 725). O tři roky později (v r. 1934) bylo u OS HK evidováno

⁵¹⁰ Např. firma K. V. Skuherský, továrna nábytku v Hradci Králové, SOKA HK, OS HK, inv. č. 1530, kart. 1038, sign. C I 365/32; Melantrich, akciová společnost pro grafický průmysl v Praze, SOKA HK, OS HK, inv. č. 1614, kart. 1095, sign. E 156/28; Josef Machatý a John A. Jukl, majitelé pily v Plotištích n. L., SOKA HK, OS HK, inv. č. 1614, kart. 1095, sign. E 604/28

⁵¹¹ Např. Společenstvo mistrů kominických v obvodu obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny v Hradci Králové, SOKA HK, OS HK, inv. č. 1529, kart. 1038, sign. C I 737/31

⁵¹² Např. Vinohradská Zložna, Všeobecná úvěrní společnost Hradec Králové, Obchodní banka v Hradci Králové.

⁵¹³ SOKA HK, OS HK, inv. č. 881, kart. 881, sign. A III 12/18

⁵¹⁴ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1530, kart. 1038, sign. C I 260/32

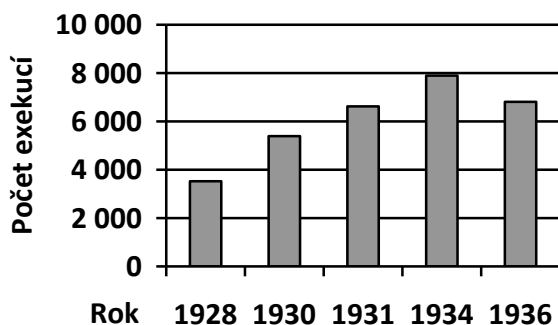
⁵¹⁵ Např. obec Světí, SOKA HK, OS HK, inv. č. 831, kart. 832, sign. C II 417/23

⁵¹⁶ SOKA HK, OS HK, inv. č. 831, kart. 832, sign. C II 151/23

⁵¹⁷ SOKA HK, OS HK, inv. č. 830, kart. 832, sign. C II 1070/22

7 898 nápadů ve věcech exekučních (oproti 5 389 nápadům v roce 1930).⁵¹⁸ Teprve v roce 1936 je zaznamenán pokles počtu exekučních řízení. Nárůst agendy OS HK ve věcech exekučních vyjadřuje opět graf:

Graf č. 4 Počet nápadů ve věcech exekučních řízení OS HK

Pramen: SOKA HK, OS HK, kart. 1024 a 1025, sign. Pres

Právě exekuční řízení vzbudilo nejednou zájem širší veřejnosti a některé události se staly hodné zaznamenání v již zmíněných pamětních knihách města. Jako příklad uvedme dražbu nemovitosti v Nepasicích, o níž je v pamětní knize z roku 1919 uvedeno: „Zvláštní obraz naskytl se tento týden u zdejšího okresního soudu: byla konána dražba usedlosti v Nepasicích, oceněné za 11 172 Kč. Koupěchtivých z Prahy, Jilemnice, Orlických hor a jiných dalekých obcí, jakož i nejbližšího okolí se dostavilo takové množství, že muselo úřední jednání konat se v největší síni krajského soudu. Přes 30 osob složilo vadium a bylo vidět, že mnoho jiných má je připraveno. Přihazováno bylo po desetitisících a posléze přiklepnuta usedlost během půl hodiny za 85 000 Kč.“⁵¹⁹ Bohužel není spis v rámci archivního fondu OS HK dochován celý, k dispozici je pouze protokol o této dražbě, podle něhož byl udělen příklep za nejvyšší podání 85 500 Kč JUDr. Vladimíru Pštrossovi jako plnomocníku Žofie a Emilie Potočkových a Josefa Potočka.⁵²⁰

⁵¹⁸ SOKA HK, OS HK, inv. č. 1322, kart. 1025, sign. Pres/23, 61/35 (úřední výkaz); Tamtéž, inv. č. 1298, kart. 1024, sign. Pres/4, 1003/30

⁵¹⁹ SOKA HK, AM HK, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, kn. 232, inv. č. 521, rok 1919, s. 156 - 157

⁵²⁰ SOKA HK, OS HK, inv. č. 974, kart. 1009, sign. E 121/19

10. ZÁVĚR

Působnost soudů představovala ve sledovaném období (1918 – 1938) významnou složku výkonu státní moci. Úkolem soudů na všech úrovních organizačního uspořádání bylo především rozhodování o právech a povinnostech a v rámci trestního řízení o vině obžalovaného a o udělení trestu. V letech první republiky pomáhaly soudy udržet právní pořádek a jejich funkce byla pro život státu nepostradatelná. Období let 1918 – 1938, zaujímá v historii naší země zvláštní postavení. Představovalo uskutečnění touhy většiny českého a slovenského národa po vytvoření samostatného státu a zdánlivě období klidné a v jistém ohledu idylické. Při pohledu bližším se však vynořuje řada problémů, které musel nový stát – a tím i soudy jako složky státní moci – řešit.

Soudnictví první Československé republiky, přejímající organizaci zavedenou zákonem č. 217/1896 ř. z., spočívalo na základech rakouské legislativy z doby monarchie. Na území Čech, Moravy a Slezska platily dosud platné předpisy v podobě obecného zákona občanského č. 946/1811 ř. z., trestního zákona č. 117/1852 ř. z., civilního řádu soudního č. 112 a 113/1895 ř. z., trestního řádu 119/1873 ř. z., exekučního řádu č. 78 a 79/1896 ř. z. a dalších. Ačkoli k nějaké nové závažnější kodifikaci zmíněných oborů práva (občanského, trestního a procesního) nedošlo, byly tyto zákonné úpravy během dvaceti let existence ČSR postupně doplňovány a novelizovány, aby odpovídaly hospodářským, kulturním a společenským poměrům a reagovaly na nově vzniklé problémy.

Z hlediska teritoriálního vymezení práce bylo zvoleno město (resp. soudní okres) Hradec Králové, který se již od počátků své historie formoval jako významné správní, hospodářské a kulturní centrum a jedno z předních měst českých zemí. Královské město na soutoku Labe a Orlice měli v oblibě panovníci i jejich manželky, stávalo středem pozornosti významných představitelů nových kulturních a myšlenkových proudů i dějištěm vojenských střetů a tažení. V průběhu své historie se stalo Královéhradecko zejména centrem husitského hnutí a později českého národního obrození. Ani vybudování pevnosti ve druhé polovině 18. století nepřerušilo kulturní a hospodářský vývoj regionu, jehož počet obyvatelstva se vlivem průmyslového rozvoje v 19. století velice rychle zvyšoval. Významný mezník v královéhradeckých dějinách představuje porážka rakouských vojsk u Chlumu v rozhodující bitvě prusko-rakouské války 3. července 1866. Pevnost Hradec Králové byla jako neúčelná v roce 1884 zrušena a bourání hradeb otevřelo nové možnosti

plánům na úpravy, směřující ke vzniku moderně koncipovaného města. Za součinnosti starosty Františka Ulricha se podařilo během prvních třiceti let 20. století přeměnit Hradec Králové v pověstný „salon republiky“. Vybudovány byly nákladné projekty (mj. regulace Labe a Orlice), zlepšena dopravní infrastruktura, provedena elektrifikace města i okolí, a podle návrhů předních československých architektů postaveny na celém Královéhradecku budovy, které se staly učebnicovými příklady stavebních slohů, v nichž byly postaveny. Z Hradce Králové se stalo moderní město a správní, kulturní a hospodářské centrum východočeského kraje, které se nadále zvětšovalo rozšiřováním městských částí, vznikem nových a celkovým nárůstem obyvatel. Podařilo se mu vydobýt zpět pozici, kterou ztratil vybudováním pevnosti, kdy jej obývala v podstatě jen vojenská posádka, předměstí byla zbourána a zaplavena vodou a obyvatelé města vystěhováni do okolních obcí.

Okresní soud v Hradci Králové zahájil svou činnost jako součást nové soudní organizace 1. července 1850. Ke změně této organizace došlo po roce 1855, kdy byla na úrovni okresních úřadů spojena politická i soudní pravomoc. Od roku 1868 obnovil OS HK svou činnost v původní podobě (a územním rozsahu), v níž setrval i v době první republiky, která převzala kromě legislativy i dosavadní systém soudnictví.

OS HK působil – stejně jako všechny ostatní okresní soudy – výhradně jako soud první instance. Vykonával pravomoci soudnictví civilního (sporného i nesporného) a trestního. Jako dobře znalý poměrů ve svém regionu řešil právní záležitosti spojené se základními právními úkony obyvatel svého okresu a zároveň dbal o bezpečnost a dodržování zákona v rámci své trestně-právní působnosti. V občanském nesporném řízení upravoval právní vztahy v různých etapách života lidí, když – bylo-li to nutné – ochraňoval jejich práva od narození až do nabytí zletilosti (v poručenském nebo opatrovnickém řízení) a upravoval vztahy a majetkové poměry jak během jejich života (např. coby knihovní úřad a soud vedl pozemkové knihy a agendu s tím spojenou), tak i v případě úmrtí (v pozůstalostním řízení). V nesporném řízení vyřizoval také např. záležitosti dobrovolného rozvodu manželství a prohlášení za mrtvého.

V řízení sporném rozhodoval mezi dvěma spornými stranami, žalobcem a žalovaným, zejména ve sporech o peněžní částky i hmotné předměty (jejichž hodnota nepřesáhla 5 000 Kč), o uznání otcovství a placení alimentů nebo ve sporech vzniklých ze smluv služebních, nájemních, pachtovních apod. Kromě toho zajišťoval ochranu práv věřitelů a výkon rozhodnutí soudů nebo jiných úřadů jako soud exekuční (mohl povolovat a vykonávat exekuce). Právě soudy okresní byly pro řízení exekuční vhodně uzpůsobeny, mohly rychleji

zakročit, snáze provést lustrace majetku povinných a účelně podniknout kroky k vymožení pohledávky, přičemž nejčastěji byl volen způsob exekuce prodejem (dražbou) movitých věcí a nemovitostí. Obecně umožňoval způsob obsazení okresních soudů samosoudci jednodušší a rychlejší řízení, než tomu bylo u soudů sborových, rozhodujících v senátech.

Těžiště činnosti OS HK spočívalo v civilním soudnictví, ve věcech trestních rozhodoval jen o méně závažných činech, přestupcích (drobnější krádeže, podvody, zpronevěry, tiskové delikty), při nichž nevznikla škoda větší než 2 000 Kč. Působil také jako lichevní soud a soud v trestních věcech mládeže. V důsledku mimořádných poměrů nastalých v době první světové války a ve třicátých letech následkem světové hospodářské krize se množily případy lichvy, trestných činů spáchaných nejčastěji předražováním tzv. předmětů potřeby (tj. movitých věcí k ukojení lidských potřeb⁵²¹, např. potravin, oblečení, paliva apod.) se zneužitím tísně, nezkušenosti nebo lehkomyšlnosti poškozeného. Zákon ze dne 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n. přinesl speciální úpravu trestního soudnictví nad mládeží. Rozlišovány byly osoby nedospělé (které v době spáchaného trestného činu nedovršily 14. rok věku), u nichž byla trestní odpovědnost zcela vyloučena, a mladistvé (osoby ve věku 14 – 17 let), jejichž trestné jednání bylo nazýváno proviněním. Trestní soudnictví nad nimi podléhalo této zvláštní zákonné úpravě, příslušelo jednomu ze soudců okresního soudu a úzce souviselo s agendou poručenskou.

Vyhlášení samostatného Československa v roce 1918 bylo všeobecně přijato s nadšením. Jak bylo řečeno, nový stát se však musel vypořádat s velkým množstvím problémů, ať šlo o složité národnostní konflikty, poměry sociální nebo hospodářské. Podle sčítání lidu provedeného v únoru 1921 žilo v republice 23,3 % Němců a 10,8 % tvořily ostatní menšiny, což vyvolávalo problémy národnostní i jazykové nejen v pohraničí. V důsledku předcházející první světové války bylo nutné se vypořádat s hmotnou nouzí, nedostávalo se surovin pro průmysl ani základních životních potřeb, řada lidí ztratila ve válce své příbuzné. K prohloubení problémů hospodářských došlo také vlivem světové hospodářské krize na počátku třicátých let. Docházelo ke zvyšování nezaměstnanosti i zadluženosti. Obyvatelstvo zklamáno celkovým vývojem v republice začalo podléhat levicovým a různým radikálním směrům. Nesouhlas s politikou státu vyjadřovalo na řadě demonstrací a hladových bouří.

⁵²¹ Srov. zák. č. 568/1919 o trestání válečné lichvy, §§ 1, 7

Právě soudní spisy odrážejí poměry tehdejší společnosti. Vypovídají o hmotných nedostatcích i sociálních problémech obyvatel, o změnách politických nálad (o těch zejména v souvislosti s tiskovými delikty) i o běžném každodenním životě lidí. V důsledku špatné hospodářské situace končila řada podniků i nemovitostí jako předmět dražby v exekucích. V souvislosti s nedostatečným zásobováním rostl také počet případů krádeží a lichvy, lidé v tíživé finanční situaci se snadno uchylovali k trestné činnosti. Zvyšovala se kriminalita a množství kauz řešených nejen před Okresním soudem v Hradci Králové narůstalo. Počet exekučních řízení u OS HK se v roce 1934 blížil osmi tisícům. V témže roce přibylo k dosud nevyřízeným trestním záležitostem (1 165) celkem 2 891 řízení o přestupcích.⁵²² Šlo především o různé majetkové krádeže a delikty na základě tiskového zákona.

Obecně lze v období 1918 – 1938 a zejména na počátku 30. let sledovat prudký nárůst některých typů kauz vyřizovaných OS HK a stále větší zatížení soudu. Tento nárůst je patrný zejména u sporných, trestních a exekučních řízení. Naopak objem některé agendy soudu se po sledované období neměnil, a to zejména v případě nesporných záležitostí, především projednání pozůstalostí (cca 800 – 900 řízení za rok), nebo záležitostí prezidiálních, vyřizovaných přednostou okresního soudu, které se týkaly soudní organizace a správy, hospodářských záležitostí a personálního obsazení soudu, záležitostí zaměstnanců, nucených správců, advokátů a notářů apod. (průměrně 820 podání ročně).

Téma je zpracováno především z hlediska procesních náležitostí soudního řízení, rozsahu a obsahu agendy vyřizované okresním soudem a jejích specifik. Rozhodování soudu není hodnoceno po stránce právní, na konkrétních příkladech kauz je však prezentováno, jaký typ informací lze ze soudních spisů a jiných písemností vyprodukovaných okresním soudem vytěžit a jakou mají tyto informace vypovídací hodnotu, neboť jde o materiál obsahově i formálně velice pestrý a různorodý.

Většina spisů vedených v občanských sporech nebo v exekučních záležitostech obsahuje vylíčení sociálních nebo majetkových poměrů jednotlivých stran řízení. Součástí důkazů jsou často odhady movitých věcí i nemovitostí, inventáře podniků nebo domácností. Stejně jako např. pozůstalostní inventáře tak mohou vypovídat o finanční situaci daných osob, o úrovni bydlení, zařízení domácností, cenových relacích apod. O majetkových poměrech, sociálním a materiálním zázemí nezletilých dětí a o finanční situaci rodin informují spisy poručenské, v nichž je zpravidla sledována především otázka rodinného

⁵²² SOKA HK, OS HK, inv. č. 1322, kart. 1025, sign. Pres/23, 61/35 (úřední výkaz)

zázemí, vyživování, ošacení a výchovy dětí. Pozůstalostní spisy odrážejí rodinné vztahy, obsahují informace o zdravotním stavu a věku zemřelého. Generační rozpory lze sledovat ve spisech vedených ve sporných občanských věcech zejména v řízení o uznání služebnosti bytu nebo výměnku. Ve sporech o uznání otcovství byla velice podrobně zkoumána finanční situace žalovaného, aby s ohledem na jeho možnosti mohla být stanovena výše výživného. Soud zjišťoval, kde je žalovaný zaměstnán, jaká mu přísluší mzda, kde bydlí, kde se stravuje, jaké má rodinné zázemí apod.

Převážnou většinu přestupků představovaly delikty tiskové, přestupky podle zákona o útisku (č. 309/1921 Sb. z. a n.) nebo dle §§ 487 – 496 tr. z. (proti bezpečnosti cti). Spisy vedené v těchto kauzách vypovídají o mentalitě lidí, jejich zaměstnání, o dělnických stávkách, mezilidských vztazích a sociálním napětí, které vyvolávalo konflikty a z nich vyplývající trestné činy. Šíření tiskovin bylo významným nástrojem ovlivňování veřejného mínění a jako takové se stávalo realizací některých radikálních myšlenkových proudů jednotlivých sociálních a národnostních skupin. Skutková podstata těchto činů byla OS HK nejčastěji shledána v šíření tiskovin, které nesplňovaly zákonem stanovené náležitosti (např. neuváděly jméno vydavatele a tiskaře). Další trestné činy představovaly drobné krádeže a podvody. Vzhledem k malé závažnosti těchto činů byl v rozsudcích OS HK velice často využíván institut přeměny trestu (v peněžní pokutu) nebo podmíněného trestu. Vyšší tresty byly zpravidla ukládány v případech lichvy.

Výkon soudnictví nezávislými soudci odděleně od výkonu státní správy představovalo jeden ze základních principů demokratického státu. Zásada veřejnosti a ústnosti a zásada obžalovací byly formulovány již v ústavě Československé republiky z roku 1920, a ačkoli byl přejet dosavadní rakouský právní řád z doby monarchie, bylo soudnictví vykonáváno na moderních demokratických základech. Soudy jako ochránci narušených nebo ohrožených práv fyzických i právnických osob zajišťovaly právní pořádek ve státě, rozhodovaly v mezích zákonů a představovaly strážce těchto demokratických principů, k jejichž likvidaci později došlo uzavřením Mnichovské dohody, zřízením protektorátu a poté i reformami soudnictví provedenými v období čtyřicátých a padesátých let 20. století.

11. RESUMÉ

Předkládanou diplomovou prací na téma Okresní soud Hradec Králové a jeho činnost v době první Československé republiky (1918 – 1938) by bylo možné rozdělit na tři hlavní části. První je věnována legislativě, která upravovala soudnictví meziválečné ČSR, a vývoji soudní organizace v letech 1848 - 1938. Československo převzalo dosavadní rakouský právní systém a tím i organizaci soudnictví, proto je v této kapitole shrnut celkový vývoj legislativy (norem procesního i hmotného práva) tak, jak se formovala od druhé poloviny 19. století. Tyto právní normy byly během období 1918 – 1938 postupně upravovány a doplňovány, aby odpovídaly nově nastalým skutečnostem a potřebám. V návaznosti na legislativu se utvářela soudní organizace, jejíž vznik a změny jsou v textu popsány, přičemž největší pozornost je věnována právě organizaci soudů, jaká byla v platnosti v době první republiky.

Část druhá pojednává o historickém vývoji královéhradeckého regionu od počátku do roku 1938 a je rozčleněna do tří kapitol, určených mezníky významnými pro regionální historický vývoj. Jako tyto mezníky jsem zvolila roky 1766 a 1918. Díky své dobré strategické poloze se Královéhradecko od počátku formovalo jako vyspělý region a důležité hospodářské, obchodní a kulturní centrum východočeského regionu. Město Hradec Králové zaujímalo zvláštní postavení mezi ostatními českými městy a nezdá se, že by se stalo dějištěm historických událostí celostátního významu. Od roku 1766 se začalo s přeměnou Hradce Králové ve vojenskou pevnost, což výrazně ovlivnilo podobu nejen města, ale i jeho okolí, do kterého byli Hradečané vystěhováni. Přesto se stalo Hradecko jedním z nejvýznamnějších center českého národního obrození a v důsledku industrializace také průmyslovou i tradičně vyspělou zemědělskou oblastí s poměrně rychlým růstem počtu obyvatel a hustoty zalidnění. Rok 1918 znamenal kromě ukončení první světové války spojené s mnohými lidskými i materiálními ztrátami také vznik samostatného Československa. Stát se však musel vyrovnávat s důsledky války, řešit neutěšenou hospodářskou situaci, mnohé národnostní i sociální problémy, nedostatečné zásobování obyvatel a v souvislosti se vzestupem nacistické moci v Německu také otázku obrany státu. Přesto dalo období první ČSR městu Hradci Králové i jeho okolí specifickou podobu a to zejména v souvislosti s činností tehdejšího starosty města Františka Ulricha, který se po zbourání pevnostních hradeb nesmazatelně zapsal do dějin města svou zásluhou na vybudování moderního města

za účasti nejlepších československých architektů, a dal tak vzniknout Hradci Králové jako pověstnému „salonu republiky“.

Třetí část práce je zaměřena konkrétně na činnost Okresního soudu v Hradci Králové s časovým omezením na období první Československé republiky. Po stručném vyličení historie územního rozsahu soudního okresu Hradec Králové následují kapitoly věnované struktuře a personálnímu obsazení OS HK včetně soudní kanceláře. Poté je naznačen obecný průběh soudního řízení a následuje část, kterou považuji za jádro celé diplomové práce, totiž vymezení okruhů působnosti OS HK. V pěti kapitolách jsou podrobně rozebrány jednotlivé okruhy činnosti soudu v řízení sporném, nesporném, trestním i exekučním s uvedením konkrétních příkladů kauz. Pozornost je zde věnována občanským sporům, pozůstalostem, poručenství a opatrovnictví, přestupkům a exekucím. Na závěr je provedena celková charakteristika těchto kauz projednávaných OS HK v době meziválečné.

SUMMARY

This diploma thesis called „The District Court in Hradec Králové and its judiciary practice during the era of the First Czechoslovak Republic (1918 – 1938)“ could be divided into free main parts. The first is devoted to legislation that governed judiciary of the interwar Czechoslovakia, and the development of the judicial organization in 1848 – 1938. The First Czechoslovak Republic adopted the previous Austrian legal system and thus the administration of justice. That is why this chapter summarizes the overall development of the legislation (procedural rules and substantive law) as it evolved from the second half of the 19th century. These legal standards were during the period 1918 – 1938 gradually modified and supplemented to reflex the new occurred realities and needs. Following the legislation, judicial organization was formed, whose formation and changes are described in the text. The most attention is devoted to the organization of courts, which was actual and in force during the era of the First Republic.

Part two discusses about the historical development of the Hradec Králové region from its beginnings to 1938 and is divided into three chapters according to the major milestones for the development of regional history. As these milestones, I chose the years 1766 and 1918. Thanks to its good strategic position, this area early formed as a mature region and the important economic, commercial and cultural center of the northeast

Bohemia. The city of Hradec Králové has enjoyed a special position among other Czech cities and often became the scene of historical events of national importance. Since 1766 began the transformation of Hradec Králové in military fortress, which notably influenced not only the city, but also its surroundings, where people from Hradec were evicted. Nevertheless Hradec Králové became one of the most important centers of the Czech national revival and as a result of the industrialization also developed besides traditional agricultural into industrial area with relatively rapid population growth. The year 1918 brought the end of the First World War, associated with many human and material losses, but also the establishment of independent Czechoslovakia. The state, however, had to deal with consequences of the war, to deal with the dismal economic situation, many ethnic and social problems, inadequate supplies of the population and in connection with the rise of the Nazi power in Germany, the question of national defense. Despite of this, the era of the First Czechoslovak Republic, gave the city of Hradec Králové and its surroundings specific appearance, especially in connection with the activities of the city mayor František Ulrich, who helped after the tearing the fortress-walls down to create the construction of a modern city called „Salon of the Republic“, on what participated the best Czechoslovak architects of that time.

The third part of this thesis is focused concretely on the activities of the District Court in Hradec Králové with the time constraints of the First Czechoslovak Republic. After a brief summary of the history of the territorial scope of the judicial district of Hradec Králové follows the chapter devoted to the structure and staffing of the District Court in Hradec Králové, including the judicial office. Then is suggested a general course of the judicial proceedings, followed by the part that I consider to be the core of the whole diploma thesis, namely the definition of the spheres of competence of the court. In five chapters there are in detail analysed particular spheres of action in the judicial disputed and undisputed cases, penal action and executions, including specific examples of cases. Attention is paid to civil litigations, hereditaments, guardianships, offences and executions. At the conclusion there is a general characteristic of these cases, which the District Court in Hradec Králové had to discuss and solve in the interwar period.

12. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

ARCHIVNÍ PRAMENY

SOKA HK, fond Archiv města Hradec Králové 1225 – 1945 (1949)

SOKA HK, Archiv města Hradec Králové, Pamětní kniha města Hradce Králové 1918 - 1921, inv. č. 521, kn. 232

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové (1848) 1850 – 1995

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, kn. pp 69, inv. č. 1061, Prezidiální podací deník z let 1930 – 1938

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. A III, inv. č. 881 – 883

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. C I, inv. č. 1529 – 1532

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. C II, inv. č. 827 – 831

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. C III, inv. č. 1552 – 1560

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. E, inv. č. 958 – 976, 1613 - 1614

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. P I, inv. č. 1603 – 1604

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. P III, inv. č. 951

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. U, inv. č. 1024 – 1029,

SOKA HK, fond Okresní soud Hradec Králové, sign. Pres, 1928 - 1936, inv. č. 1277 – 1327

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1897/8

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1898/99

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, letní běh 1899

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1901/02

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, letní běh 1902

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, letní běh 1905

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1906/07

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, zimní běh 1918/19

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, letní běh 1919

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1882 – 2002, Katalogy studentů Právnické fakulty, letní běh 1922

TIŠTĚNÉ PRAMENY

Alexander BEDÖ – Karel GERLICH, Příruční sbírka justičních zákonů platných v zemích České a Moravskoslezské, Praha 1933

Jaroslav KALLAB – Vilém HERRNITT, Trestní řád československý a předpisy jej doplňující platné v Čechách a v zemi Moravskoslezské, Komentované zákony ČSR, sv. XII., nákladem Československého kompasu, Praha 1931

Císařský patent ze dne 27. 5. 1852, č. 117 ř. z., jímž se uvádí zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích (trestní zákon)

Císařský patent ze dne 9. 8. 1854, č. 208 ř. z., kterým se zavádí nový zákon o soudním řízení v nesporných právních věcech (nesporný patent)

Zákon ze dne 23. 5. 1873, č. 119 ř.z. (trestní řád)

Zákon ze dne 1. 8. 1895, č. 113 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní)

Zák. ze dne 1. 8. 1895, č. 111 ř. z., o vykonávání moci soudní a o příslušnosti řádných soudů v občanských věcech právních (jurisdikční norma)

Zákon ze dne 27. 5. 1896, č. 79 ř. z. (exekuční řád)

Nařízení ministra spravedlnosti ze dne 5. 5. 1897, č. 112 ř. z., kterým se vydává nový jednací řád pro soudy první a druhé stolice (jednací řád)

Zákon ze dne 17. 10. 1919, č. 562 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění

Zákon ze dne 29. 2. 1920, č. 121 Sb. z. a n. (Ústavní listina ČSR)

Zákon ze dne 9. 11. 1928, č. 201 Sb. z. a n., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví

LITERATURA

SLOVNÍKY

Zdeněk MADAR a kol., *Slovník českého práva, I. (A – O) a II. (P – Z) díl*, Linde Praha 2002

Emil HÁCHA, Jiří HOETZEL, Karel LAŠTOVKA, František WEYR, *Slovník veřejného práva československého, sv. I – V.*, Eurolex Bohemia, Praha 2000, reprint původního vydání z r. 1938

Miloslav PETRUSEK, *Velký sociologický slovník, I. (A – O) a II. (P – Ž) díl*, Praha 1996

SOUDNICTVÍ

Karolina ADAMOVÁ – Běla RIEGROVÁ – Petra SKŘEJPKOVÁ – Ladislav SOUKUP – Jiří ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, LexisNexis CZ, Praha 2005

Kateřina BYSTRIANSKÁ, *Delikty krádeže v soudní praxi Krajského soudu Plzeň v letech 1929 – 1938*, diplomová práce, PF ZČU 2005

Miloslav DOLEŽAL, *Kodifikační práce v Československé republice po roce 1918*, in: *Kodifikace – mezníky právních dějin*, PF UK, Praha 1994

Jan DVOŘÁK – David FALADA, *Snahy o unifikaci soukromého práva a právní civilistika v meziválečném období*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 2, Karolinum, Praha 2010, s. 719 – 740

Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III., 1802 – 1918*, Praha 1997

Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Nakladatelství Lidové noviny 2005

Petra JÁNOŠÍKOVÁ – Vilém KNOLL – Alena RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2005

Andrea JEŘÁBKOVÁ, *Delikty vraždy v soudní praxi bývalého Krajského soudu Klatovy*, diplomová práce, PF ZČU v Plzni 2002

- Zuzana JEŘÁBKOVÁ, *Delikty krádeže v soudní praxi KS Plzeň v letech 1929 – 1938*, diplomová práce, PF ZČU v Plzni 2008
- Hana KOBĚRSKÁ, *Nabývání dědictví*, rigorózní práce, PF Masarykovy univerzity 2008
- Viktor KNAPP, *Teorie práva*, C. H. Beck, Praha 1995
- Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995
- Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde Praha a.s., 1997
- Jana OSTERKAMP, *Ústavní soud v meziválečném Československu, 1920 – 1939: Bezmocní bohové v ústavním nebi*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 1, Karolinum, Praha 2010, s. 386 - 404
- Emil OTT, *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního, I. díl, část všeobecná*, Praha 1908
- Václav PEŠÁK, *Archiválie patrimoniálních a okresních soudů v Čechách*, in: *Justiční archiválie*, sv. 1., Praha 1947
- René PETRÁŠ, *Práva národnostních menšin v justiční a správní praxi*, in: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*, sv. 1, Karolinum, Praha 2010, s. 485 – 514
- Ilona SCHELLEOVÁ a kol., *Civilní proces*, Eurolex Bohemia, Praha 2006
- Ilona SCHELLEOVÁ – Karel SCHELLE, *Právní úprava civilního řízení (Historie a současnost)*, 1. část, Brno 1995
- Ilona SCHELLEOVÁ – Karel SCHELLE, *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*, Eurolex Bohemia, Praha 2004
- Vladimír SOLNAŘ, *Trestní soudnictví v Československu*, in: *Čs. vlastivěda 5 (Stát)*, 1931, s. 406 – 426
- Boris ŠALAK, *Organizace soudnictví ve 2. polovině 19. století*, diplomová práce, PF UK v Praze, 2009
- Václav ŠOLLE, *Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích, část první*, SAP 18, 1968
- Václav ŠOLLE, *Počátky buržoazního soudnictví v českých zemích, část druhá*, SAP 21, 1971
- Václav ŠOLLE, *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, SAP 12, 1962

Václav ŠOLLE, *Justiční správa*, in: Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Praze, Praha 1958, s. 76 - 134

Miloslav ŠTASTNÝ, *Všeobecný přehled soudnictví v Československu*, in: Čs. vlastivěda 5 (Stát), 1931, s. 376 – 405

Ladislav VOJÁČEK – Karel SCHELLE – Vilém KNOLL, *České právní dějiny*, Plzeň 2010

REGIONÁLNÍ LITERATURA

Štěpán BARTOŠ – Zdeněk LUKEŠ – Pavel PANOCH, *Ve víru modernosti, architektura 20. století v královéhradeckém kraji*, Helios 2008

Aleš DOUBRAVA, *Dějiny kulturních památek na Hradecku*, in: Zpravodaj KMVČ, roč. III., č. 2, 1976, s. 3 - 21

Aleš DOUBRAVA, *Severovýchodní Čechy v období 1781 – 1945*, KMVČ Hradec Králové, 1979

Ondřej FELCMAN – František MUSIL a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, NLN 2009

Historie spolkové činnosti na Hradecku, Hradec Králové 2001, ed. Zuzana HLOUŠKOVÁ

Josef HORÁK, *Topografický popis všech osad hejtmanství Kralohradeckého, jenž obsahuje soudní a berní okresy: Kralohradecký, Hořický a Nechanický*, Hradec Králové 1877

Hradec Králové, Harmonie věků, (Petr ZIMMERMANN – Vladimíra TURKOVÁ – Jiří ŠERÝCH – Milada TOMKOVÁ – Mareike PÄSSLER), ORBIS Praha 1995

Hradecko, turistická oblast, katalog významných atraktivit, Hradec Králové 2006

Zdeněk KÁRNÍK – *České země v éře první republiky 1918 – 1938, Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918 – 1929, díl 1.*, Libri, Praha 2000

Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965

Královéhradecká ročenka, roč. 2, Hradec Králové 1913

Královéhradecko, vlastivědný sborník pro školu a dům, roč. 11, č. 1, 1933

Alois KUBIČEK – Zdeněk WIRTH, *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo*, Hradec Králové 1939

Václav KUDRNÁČ, *Úplný adresář a popis politického okresu královéhradeckého. Okresy: Králové Hradec, Hořice, Nechanice a veškeré politické obce a osady*, Turnov 1903

Martin LANDSMANN – Radek POKORNÝ, *Personální obsazení samosprávných sborů města Hradce Králové od roku 1850 do roku 1942*, in: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost, č. 1, 2004, s. 117 – 182

Hana NOVOTNÁ, *Spolky, modernizační prvek regionu Vlašimska (1848 – 1918)*, rigorózní práce, FF UK, Praha 2007

Jiří PAVLÍK – Radek POKORNÝ, *Vliv a důsledky války v roce 1866 na život civilního obyvatelstva v královéhradecké pevnosti*, In: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost 3, Hradec Králové 2006

Marek PODHORSKÝ, *Královéhradecký kraj*, freytag & berndt, Praha 2002

Miroslav RICHTER – Vít VOKOLEK, *Hradec Králové, Slovanské hradiště a počátky středověkého města*, Hradec Králové 1995

Ročenka spořitelny královéhradecké, Hradec Králové 1932

Bohumír SMUTNÝ – Vladimír WOLF, *Dopad války roku 1866 na rozvoj průmyslu v severovýchodních Čechách*, In: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost 3, Hradec Králové 2006

Jeronym Jan Nepomucký SOLAŘ, *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Praha 1870

Zdeněk SRP, *Královéhradecké biskupství v proměnách staletí*, Hradec Králové 2005

Jiří TOLMAN, *Rozvoj peněžnictví v Hradci Kálové*, in: Královéhradecká ročenka, roč. II., 1913, s. 118 - 119

Václav Vladivoj TOMEK, *Místopisné paměti města Hradce Králové*, Praha 1885

OSTATNÍ (ELEKTRONICKÉ) ZDROJE

<http://www.epravo.cz>, [27. 4. 2011]

Historický ústav Akademie věd ČR, <http://www.hiu.cas.cz/>, [14. 5. 2011]

Památník bitvy 1866 na Chlumu, <http://www.chlum1866.cz/>, [14. 5. 2011]

IURIDICTUM, internetová encyklopedie o právu, <http://iuridictum.pecina.cz/>, [12. 4. 2011]

Nejvyšší správní soud, <http://www.nssoud.cz/>, [14. 11. 2010]

Královéhradecký kraj, <http://www.kr-kralovehradecky.cz/>, [16. 3. 2011]

PETROF & MR. MARK LEVINSON, <http://www.petrof.cz>, [14. 11. 2010]

Právník.cz, právnícký server, <http://www.pravnik.cz/>, [8. 4. 2011]

Porovnávací album Hradce Králové, <http://galerie.promenahradce.cz/>, [14. 5. 2011]

13. SEZNAM ZKRATEK

- ABGB – Obecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch),
císařský patent ze dne 1. 6. 1811, č. 946/1811 ř. z.
- AM HK - Archiv města Hradce Králové
- AUK - Archiv Univerzity Karlovy
- c. ř. s. – civilní řád soudní (zákon ze dne 1. 8. 1895, č. 113 ř. z.)
- čj. – číslo jednací
- čp. – číslo popisné
- ex. ř. – exekuční řád (zákon ze dne 27. 5. 1896, č. 79 ř. z.)
- FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
- HK - Hradec Králové
- j. n. – jurisdikční norma (zákon ze dne 1. 8. 1895)
- jedn. ř. – jednací řád (nařízení ministra spravedlnosti ze dne 5. 5. 1897, č. 112 ř. z.)
- KMVČ – Krajské muzeum východních Čech
- KS – krajský soud
- k. ú. – katastrální území
- MDS – městský delegovaný okresní soud
- N. m. spr. – nařízení ministerstva spravedlnosti
- NA – Národní archiv
- násl. - následující
- nespor. pat. – nesporný patent (císařský patent ze dne 9. 8. 1854, č. 208 ř. z.)
- NLN – Nakladatelství Lidové noviny
- OS – okresní soud
- PF UK – Právnická fakulta Univerzity Karlovy
- r. v. z. s. – rada vrchního zemského soudu
- SAP – Sborník archivních prací
- Sb. z. a n. – Sběrka zákonů a nařízení
- SOKA - Státní okresní archiv
- tr. ř. – trestní řád (zákon ze dne 23. 5. 1873, č. 119 ř. z.)
- tr. z. – trestní zákon (císařský patent ze dne 27. 5. 1852, č. 117 ř. z.)
- vl. č. – vložka [pozemkové knihy] číslo
- VZS – vrchní zemský soud
- ZČU – Západočeská univerzita v Plzni
- ZS – zemský soud

14. SEZNAM PŘÍLOH

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Příloha č.

- 1 ... Chrám sv. Ducha a Bílá věž na Velkém Náměstí v Hradci Králové
- 2 ... Pohled na pevnost Hradec Králové
- 3 ... Model města Hradce Králové k roku 1865
- 4 ... Bojiště bitvy 1866 u Chlumu
- 5 ... Pohled na továrnu Petrof vyrábějící piána a zakladatel firmy Antonín Petrof (1839 – 1915)
- 6 ... Přehrada Les Království
- 7 ... Jan Ladislav Pospíšil (1848 – 1893)
- 8 ... JUDr. František Ulrich (1859 – 1939)
- 9 ... Josef Václav Bohuslav Pilnáček (1877 – 1949)
- 10 ... Okresní dům v Hradci Králové
- 11 ... Budova Městského průmyslového a historického musea v Hradci Králové
- 12 ... Budova gymnázia
- 13 ... Ředitelství státních drah
- 14 ... Patrové garáže v Hradci Králové
- 15 ... Budova Krajského soudu v Hradci Králové

TEXTOVÉ PŘÍLOHY

Příloha č.

- 16 ... Listina Přemysla Otakara I. pro město Hradec Králové, 1225
- 17 ... Úprava přípravné soudcovské služby
- 18 ... Příklad personálních změn u OS HK
- 19 ... Protokol o veřejném ústním jednání
- 20 ... Žaloba
- 21 ... Odevzdací listina
- 22 ... Trestní obžalovací spis
- 23 ... Rozsudek
- 24 ... Návrh na nařízení exekuce
- 25 ... Doklad o doručení
- 26 ... Usnesení o udělení příklepu

15. PŘÍLOHY